

શ્રી
શ્રીમદ્ આચાર્ય શ્રી શુભચંદ્રદેવવિરચિત
શ્રી જ્ઞાનાર્ણવમાં નૌકા૩૫.
સર્વાર્યવ્યાન.

ભાષાંતરકાર,

મહુમ મી. વીરચંદ્ર રાઘવજી ગાંધી,

બી. એ., બેરોસ્ટર, એટ લૉ., એમ, આર,
એ, એસ. વગેરે.

(૧૮૯૩) ચિકાગો જગદ્ગર્ભ મહામંડળમાં લેનપ્રતિનિધી,

સાનુભવ વિવેચક,

આનન્દનંદન-લાલન.

પ્રગટ કરનાર,

અનુભવ રસિક,

ઝવેરી માણેકલાલ ઘેલાભાઈ.

મુંબાઈ

વીર સપ્ત ૨૪૨૬

વિક્રમ સંવત્ ૧૯૫૯.

ઈસ્વી સન ૧૯૦૩

મુંબાઈમાં

“નિર્વૃયસાગર” જાપજાનામાં છાપ્યું છે.

ભક્તિ કુસુમાંજલિ.

આવાં આત્માનુભવને-સમર્પણ હો.

(ગઝલ.)

મને કોઈ કહેતું જગત્ ખોટું,^૧
 તે તો મેં હવે જાણ્યું;
 મને કોઈ કહેતું જગત્ સાચું,^૨
 તે પણ મેં હવે જાણ્યું.
 કહિ ખોટું તો મારે થું!
 કહિ સાચું તો મારે થું!
 નથી ધાતું નથી જાતું,
 હુંમાં હું સમાયો છું;
 અખંડ આ સ્થિર જ્યોતિમાં,^૩
 નથી ધાતું નથી જાતું.

પદ્મખીણી (Lily Dale)

N. Y. U. S. A.

January, 21st, of 1900.

આનન્દનંદન,

લાલન.

૧ પયોયરે ખોટું જાણ્યું. ૨ દ્રવ્યરે સાચું દેખાઈ ગયું.
 ૩ અનુભવાત્મામાં.

ધ્યાનાલિલાપી વાચકમિત્રોપ્રતિ.

(૨૫૭ નામવપુત્ર-૬૨૭)

દેખુ જુદુ હું આજ, જન્મ સૌ દેખુ જુદુ હું આજ (૧૬)
 દેહ જુદી મુજ રૂપ યદી છે, આ મૌ દેહના સાજ જન્મ મૌ ૧
 સ્ત્રી, ધન, માતા, પિતા, પુત્રને, ઘર હુદુબ પરિવાર
 એ પણ દેહના ધાર-(દોહ) જન્મ સૌ ૨
 હું નહીં જન્મમા, જગ નહીં મુજમા,
 જગ જડ હું જોનાર જન્મ સૌ ૩
 જે કરતો ક્રિયા લાલનમા, તેને પણ જોનાર જન્મ મૌ ૪
 એ જીવમા જે શિવરૂપે છે, તે તુ હું એમ ધાર, જન્મ નાં ૫
 નિશ્ચયથી શિવ, બ્યવહારે જીવ ધ્યાને એક જાણાય જન્મ મૌ ૬
 કો-બધે પણ ધ્યાન વિના જીવ, લમતાશિવ નહીં યાય જન્મ સૌ ૭
 ઓળખ ઓળખનારને ધ્યાને, તો શિવ શણુમા યાય જન્મ મૌ ૮

તમારો સગો બંધુ લાલન.

૧ આ શુદ્ધચિત્તને અન્ય કઈ બેટી શક્ય નથી એમા તો માન
 જ્ઞાનાદિ એજ વિલસે છે ૨ નિશ્ચયથી આત્મા ૩ લાલનમા બ્યવહાર
 નયે કર્મોદિના કર્તા, જોના, ઉપરાત જેતાનુ પણ કામ કરે છે, તેને
 નિશ્ચયનથી આત્મા જાણેડ.

અર્પણપત્રિકા.

— ❦ —

શ્રીમન્મહાવીર પ્રભુના પુત્રરત્ન ગંધુ,
ઝવેરી માણેકલાલ ઘેલાભાઈ.

મુ૦ વડોદરા-ગુજરાત.

આપશ્રીને વિનયપૂર્વક સમોધન કરતા કઈક કથિતવ્ય છે
આપ કૃપા કરીને ધ્યાનમાં લેશો, અને તે આપની શુભતર અ
તરવૃત્તિને સાતુંદળ લાગે તો મારી એ પ્રાર્થનાને અનુમોદન
આપસો

આજ લગલગ સાનેક વર્ષ થયા મારા હૃદયદર્પણમાં એમ
લાસી રહ્યું છે, કે જેમ સર્વ રાતઓમાં ચક્રવર્તિ રાત્રિ એક ગ
ણાય, તેમ સર્વ જ્ઞાનમાં આત્મજ્ઞાન એકજ ગણાયુ લેઈએ,
જેમ સર્વ રત્નોમાં કૌસ્તુભમણિ ઉત્તમોત્તમ મનાવો એઈએ, તેમ
સવ આનંદમાં નિજાનંદજ ઉત્તમોત્તમ મનાવો લેઈએ ક્રિયા-
માનમાં તેજ ક્રિયા ગુણાવહ લેખાવી લેઈએ કે જે આત્મજ્ઞાન
પ્રકાશથી અમૃતમયી હોય આત્મજ્ઞાન, નિજાનંદ જે
અમૃતક્રિયા અહિર્દષ્ટિને અનેક ભવે પણ પ્રાપ્ત થતું હ શક્ય છે
પરંતુ આતરદષ્ટિને આ ભવમાજ તેજ ક્ષણે એ નણે પ્રાપ્ત થવા
સુગમ્ય છે, એમ અનુભવાય છે આવી આતરદષ્ટિ કરાવવામાં
પાકી સડકનો માર્ગ તે યોગમાર્ગ છે આ પચમકાળમાં કેવ
લી બગવાન સદશ ગુરુવર્ય શ્રી હેમચંદ્રાચાર્ય પણ પોતાના
યોગશાસ્ત્રમાં કહે છે કે —

ક્ષિણોતિ યોગ પાપાનિ ચિત્કાલ્પાજિતાન્યવિ,
પ્રચિતાનિ વયૈર્ધોસિ ક્ષણાદેવાનુશુશ્ણવિ ॥

અર્થાત્ 'એકઠા કરેલા લાકડાને જેમ ક્ષણવારમાં જ તીવ્ર અગ્નિ બાગીબસ્ત્ર કરી નાખે છે, તેમ યોગ ઘણા કાળ બની એકઠા કરેલા પાપોનો પણ ક્ષણવારમાં નાશ કરી નાખે છે " માટે હાથ દાવ આપણા દર્શનમાં હ્રિમપ્રાપ્ત થવા આવેલી યોગમાર્ગનો-ધ્યાનમાર્ગનો-પુનરુદ્ધાર કરાવવા આવા સર્વીર્યધ્યાન જેવા પુસ્તકોને પ્રસિદ્ધિ મા લાવવા જોઈએ આ સર્વીર્યધ્યાન આ ભવસમુદ્રમાંથી તારવાને એક બાષ્પનૌકા-(Steamer) જેવું છે, જેમ મારા પ્રત્યેક માનવબાળુ-જેને વાચન કરી, મનન કરી, આચરણમાં મુકતા જણાઈ રહેશે આપની પણ વૃત્તિ એવી જ જેવામાં આવે છે કે સકળ કર્મરૂપી કઢીન પર્વતોને-તોડવાને યોગ-એ જ હાથ-નેમો છે અને તે કર્મરૂપી પર્વતોની પછવાડે રહેલા આત્મશાનરૂપી સૂર્યનું દર્શન પણ તેજ દ્વારા આ ભવમાં બની શકે છે મુશ્કેલ છે આવા મારા અનુમાનમાં હું જરો હોઈ તો, સાધુ, સાધવી શ્રાવક, શ્રાવિકા તેમજ મારા સકળ માનવ બધુઓ, જેનો માતાઓ અને પુત્રિઓના સામિપ્યમાં દેખાતા કલ્યાણને અનુમોદન આપી આ ધ્યાનવ્રથરૂપ નૌકાને સસારમમુખમાં પ્રવેશિત કરશે એવી પ્રાર્થના છે

સિ -

સુંબઈ, સમતાગૃહ } પીર સંવત, ૨૪૭૬, } આશ્વિન, શુકલપક્ષ } દ્વિતીયા, ચતુર્થવાર }	સર્વ જાતુનો બધું અને શ્રીવીંમ્બુનો લઘુતમઆળ લાવન.
--	--

પ્રસ્તાવના.

શ્રીમદ્ વીરપુત્રરત્ન કમળાવિજય મહારાજના સિધ્ધવર્ધ શ્રી કેશરવિજય, તથા શ્રીવિનયવિજયના વદનાર્થે માત્ર બ્યારે વિજય પુર જતુ થયુ હતુ, ત્યારે તેમની પામે એક સ્મરણપોથી (નોટશુક) મેં દીડી તેમાના હસ્તાક્ષર બેતા મારા મિત્રરત્ન બંધુ મહંમ મી-વીરચંદ્ર રાઘવજીના જણાયા, વાચવા માડયુ તો તે કોઈ પુસ્તકનું ભાષાતર છે એમ જણાયુ વિષય મારી વૃત્તિને સાનુકૂળ હોવાથી આદરહાદ થયો વિશેષ આદરહાદ એટલા માટે કે શુભ અને શુદ્ધ અધ્યવસાયમાજ રહેવાની તેમા કુચી હતી, કારણ કે એમનો વિષય ધ્યાનનો હોવા છતાં કેવળ ભાવનારૂપ (Theoretical) નહીં પણ પ્રયોગરૂપ (Practical) પણ હતો, ત્યાર બાદ બ્યારે માત્ર મુંબાઈ જતુ થયુ ત્યારે મહારાજ શ્રી કેશરવિજયજીએ મારે માટે લેખકપાસે તે નોટ ઉતારાવી મોકલાવી મુંબાઈમા તેના મૂળની સોધ કરતા, જે અથઅર્થુવ માધી શુદ્ધોપયોગ અથવા સહજસમાધિ નામનું પ્રકરણ મેં જ હાથ પાડયુ છે, અને જેની બે આવૃત્તિ એક વર્ષમા થઈ, ત્રીજી પ્રસિદ્ધિમા આવી છે, તેજ ત્રયસમુદ્રમાધી “સર્વીર્થધાન” નામનું ઉત્તમ મુદ્રાકૃતપ્રકરણ મળી આવ્યુ તેતુજ લાપાતર મારા મિત્રરત્ન મી ગાંધીએ કૃપુ છે એમ નક્કી થયુ ત્યાર બાદ આ લઘુ પરતુ મારા તન-મન હૃદયને આનંદ આપનાર અથના પ્રત્યેક શ્લોકપર મનન આરમ્બુ અને એ મનનદ્વારા

તે કંઈ પ્રાપ્ત થયું તેમા મારો પૂર્વનો અનુભવ મેળવી યદા
શમિ પ્રત્યેક રજીકપર વિવેચન લખવા માડ્યું ધ્યાનાભિલાસી
સકળ સાધુ-સાધવી આવક આવિકાઓ તેમજ મારા સખી મા
નવ બધવોને ઉપયોગી જાણી પ્રગટ કરવા હરાજે થયો અને
તેને અનુમોદન પણ મળ્યું આવા મયની પ્રસિદ્ધિમા અનુમોદન
આપનાર મી વીરચંદ્ર રાઘવજી ગાધીના મયોને—પ્રસિ
દ્ધિમા લાવવાની જીજ્ઞાસા રાખનાર વોદરાના નિવાસી જીવેરી
માલેકચંદ ઘેવાલાલ છે એવા સદ્ગૃહસ્થોની કૃપાવિના ઘણી
વખતે માનવજાતના ક-ચાણુ કરનાર મયો પણ પ્રસિદ્ધિ પામી
શકતા નથી માટે ધન્ય છે એવા જનહિતવર્ધક સદ્ગૃહસ્થને કે
હુમનાય થએલા ધ્યાનમાર્ગનો પુનરુદ્ધાર એવા હચે છે
એટલુંજ નહીં પણ સુવર્ણમુદ્રિકામા પ્રયોગરૂપ આવા રત્ન જડી
જનસમૂહને જ્ઞાણ સાથે આતર જીવેરાત દશાવી આતર જવાદિર
પણ અર્પણ કરે છે

મુખર્ધ સમતામહિર }
વીર સંવત ૨૪૨૬ }

વિ —
વિવેચનકાર
લાલન.

(પૂર્વકથન)

આ જ્ઞાનાર્ણવની ઘણીજ શુદ્ધ અને અત્યંત સુંદર, સ્થૂળાક્ષરે લખેલી પ્રત પ્રથમ પુણાની ડેકનકાલેજ/માના જૈનયંત્રસમૃદ્ધિ માગ લેવામાં આવી આજ અથની બીજી પ્રતિ લેતાં માત્રમ પડ્યું કે યોગાર્ણવ પણ તેનું બીજું નામ છે, અને યોગપ્રદીપ પણ તેનુંજ નામ છે આ અથને મળતોજ એક અથ ભાવનગરમાં થેતાંબર આશાચમાં મળી આવતો યોગપ્રદીપ નામનો અથ છે, એનું સાંભળ્યું છે વળી એ યોગપ્રદીપ ચરથી દોઈ દેવચ દ્રજ મહારાજ નામના થેતાંબર સાધુ મુનિરાજે તેનો રાસ કર્યો છે તેનું નામ યોગપ્રદીપ રાખ્યું છે. એ અથમાં આ જ્ઞાનાર્ણવ ના લગભગ ૭૬૦૬ શ્લોકનો સાર ચાક્યો આવે છે, એટલુંજ નહીં પરંતુ તેજ પદો પણ મળી આવે છે એટલા ઉપરથી આ અથના પરિશિષ્ટ તરીકે “સર્વીર્યધ્યાનને” લગતી ઢાળ તેમ ના યોગપ્રદીપ રાસમાંથી અત્રે અવતારી છે

આ અથોપર બાધ્ય, ટીકા વગેરે છે એમ સંબળાય છે પરંતુ મારા લેવામાં તે આવ્યા નથી આ અથની મૂળ પ્રતજ મારા એક મિત્રરત્ન તરફથી મને પ્રાપ્ત થઈ હતી, તેમનો દુ અત કરણપૂર્વક આભાર માનું છું અને જ્ઞાનાર્ણવ મૂળ પણ મુનિ-મહારાજ કેશરવિજયજી મહારાજ પાસે હોવાથી મારે માટે

“ સર્વીર્યધ્યાન ” નું પ્રકરણ લખાવી મોકલ્યું કે જેથી રીતોક શોધન કરવા ઠીક પડ્યું માટે એમની કૃપાનો પણ અત્યંત નાણી છું

મારા પરમ મિતરજ મહુમ મી વીરચંદ્ર રાવવલ્લને (જા નાર્ણવ) આ મથ ઉપર એટલો પ્રેમ હતો કે તે જ્યારે મુનિ મહારાજ આત્મારોમજી મહારાજ પાસે પૂજા ગયા ત્યાં તેમને ખબર પડી કે અર્જુનાલાથી આઠ માઇલ એક ગામ છે ત્યાં એક ગૃહસ્થની પાસે જ્ઞાનાર્ણવની પ્રતિ છે પરંતુ તે પુસ્તક તમે સ્નાન કરી શુદ્ધ થઈ પૂજના વસ્ત્રસહિત માથે ઉપારી લઈ જાઓ તો મળે તેઓ અને કહેતા હતા કે એક ગૃહસ્થે તેમને માટે આમ કરીને પણ આ પુસ્તક આપ્યું તે પુસ્તકમાંથી કેટલાક પ્રકરણો વીરચંદ્રભાઈના હાથના લખેલા મારા જોવામાં આવ્યા છે અને હાન તેના લેખસમૂહમાં તેની ઘણીક નકલો મોજુદ પણ છે આશા છે કે જો લોખંડચિ અને લોખંડચિ આ તેમજ શુદ્ધોપયોગના વિવેચનથી ભગૃત થઈ તો જ્ઞાનાર્ણવ સર્વોપર વિવેચન કરી આખો મથ સ્વપર નિશેષ ઉપકાર થવા બહાર પડશે

આવા મથો ઉપર વિવેચન જેનું બીજું નામ બાધાવમોધ (બાંધવને બોધ) Ellucidation છે તે વિવેચનો લખવાની પ્રથા પૂર્વે પણ હતી એમ જણાઈ આવે છે

સમાધિશતક નામના સંસ્કૃત ગ્રંથનું ઇંગ્લિશ ભાષાનર નામે સર મલ્લિકા નામના પાસે કરાવી શ્રીવીરચાસનચિ ગીરધર લાલભાઈએ બહાર પાડ્યું છે એ ગ્રંથના કર્તા શ્રીમર્મોદુપ્રભુ છે તેમના પર સરલ ટીકાકાર તરીકે પ્રભાત્યદ મુનિ છે ગુજરાતીમાં

હુદાગધ સ્વેકે સ્વેકનુ લાપાતર શ્રીમદ્ યશોવિજયજી ઉપાધ્યાય મહારાજે કયું છે, તેનું નામ સમાધિશતક છે જે પ્રકરણ સ્વાકરમાં મુદ્રિત થઈ ગયું છે આનાપર લખાણથી વિવેચન કહો કે બાલાવબોધ કહો, તે કોઈ મારવાડ દેશમાં વિચરતા સાધુ મુનિગણે કર્યો હોય એમ જણાય છે આ ઘણો લખાણ બાલાવબોધ શ્રી જામનગરના પુસ્તક લગરમાંથી મળ્યો છે લાવા જુની ગુજરાતી-મારવાડીથી મિશ્રિત પરંતુ સ્પષ્ટ અને જાણે સ્વબોધ નેજા માટે ન હોય તેમ જણાઈ આવે છે સ્થળે સ્થળે અપૂર્વ નિર્મળતામાં થઈ તેમનું જ્ઞાન જળકી રહે છે

સમાધિશતકનું ગુજરાતી લાપાતર હાલ પ્રકરણમાં બાલાવબોધ છે આ ઉપરથી સ્પષ્ટ જણાઈ રહેશે કે, પૂર્વ પણ એવા બાલાવબોધ ચતા હતા અને હાલ મારા પરમધર્મ મિત્રમણિ દીપચંદ્રબાઈએ ઉપાધ્યાયજી (શ્રીયશોવિજય મહારાજ)ના જ્ઞાનસારપર વિવેચન લખ્યું છે અને સાબળવા પ્રમાણે તે સાદું માનનીય થયું છે કહેવાની મતલબ એ છે કે આવા વિવેચન બહાર પડતા આપણી જૈનશાસ્ત્ર બૂમિમાં જ્યાં ક્રિયાશ્રિ બહુ છે, ત્યાં જ્ઞાનશ્રિ પણ થશે અને તેમ થઈ જ્ઞાનશ્રિદ્વારા ક્રિયા શ્રિમાં વૃદ્ધિ થશે, કારણ કે હૃદયમાં તો —

“ નિશ્ચયદષ્ટિ હૃદય ધરી જી, પાગે જે બંધાર,
પુણ્યવત તે પામશે જી, લવસમુદનો પાર ”

અને નિશ્ચયદષ્ટિ એટલે આત્મજ્ઞાન આવા અધ્યાત્મ ત્રણેથી થવા સંભવ છે એકલા ક્રિયા ક્રિયા કરનારા, ક્રિયાજડ થઈ જવાનો સંભવ છે અને કેટલાક થઈ પણ ગયા છે એટલુંજ

નહીં પણ જ્ઞાનથી પલ્લુ સાથે થયા છે. વળી એકલું જ્ઞાન જ્ઞાન કરનારા શુદ્ધજ્ઞાની જની જવાનો સંભવ છે, અને તેવા જ્ઞાની, ક્રિયાહીન થઈ ગયાની પણ હાલ ખોટ નથી. માટે જેમ ક્રિયા અવશ્યની છે, તેમ જ્ઞાનપણ અવશ્યનુંજ છે. લાસનનું વળી એવું માનવું છે કે, જ્ઞાન જેનીહાલ ન્યૂનતા જણાય છે, તેની ખરેખરી અધિકતા થતાં, ક્રિયા ન્યૂન થવાની નથી, પણ ને સાર્ય થવાથી રૂચિકર, અધિક અને વિશુદ્ધ થવાની છે. અને એમ થયું તો ક્રિયા ફળવતી પણ થઈ શ્રીમૈનશાસન ઉદ્ધાનને પણ શોભાવવાનીજ છે. દ્વાપરમયુગ.

સિ:—

મુંબઈ સમતામંદિર;
૬-૧૨-૧૯૦૨.

} સર્વનો બંધુ અને શ્રીવીરપ્રભુનો
લઘુતમબાળ
લાસન.

PROLOGUE.

DEAR BROTHER LALAN

‘THEN WHERE AM I AND WHO!

From the solitary desert
Up to Baghdad came a simple
Arab there amid the rout
Grew bewildered of the countless
People hither thither running
Coming going meeting parting
Clamour clatter and confusion
All about him and about
Travel wearied hubbub-dizzy
Would the simple Arab fain
Get to sleep but then on waking
‘How’ quoth he amid so many
Waking know myself again?
So to make the matter certain
Strung a gourd about his ankle
And into a corner creeping
Baghdad and himself and people
Soon were blotted from his brain

But one that heard him an I divined
 His purpose, slyly crept behind,
 From the sleeper's ankle clipping
 Round his own the pumpkin tied
 And laid him down to sleep beside.

By and by the Arab waking
 Looks directly for his signal
 Sees it on another's ankle
 Cries aloud "Oh good for nothing
 Rascal to perplex me so,
 That by you I am bewildered
 Whether I be I, or no

If I the pumpkin why on you?
 If you then where am I and who?"

Cornplanter N F Pa	}	From your own sister,
U S A		Maulie Morrison.
1 1 1903		

વિષયવાર અનુક્રમણિકા.

પ્રકરણ-૧ હું. ધ્યાનપ્રતિષ્ઠા પ્રારંભ.

- શ્લોક:-૧ વસ્તુત હું કોણ, અને મને કોણે કસાવ્યો ?
 ૨ ઠગારા કર્મો એમ કહી ધ્યાની પશ્ચાત્તાપ કરેછે
 ૩ ધ્યાની કર્મ હણવાનો નિશ્ચય કરેછે ?
 ૪ સકળ આકરા (યનઘાતી) કર્મોને કેમ હણ્યુ, તેનો
 પ્રકાર કહેછે
 ૫ ધ્યાનરૂપી વજ્રોથી કર્મરૂપી વૃક્ષો અને તેના ફળો
 નો કેવી રીતે નાશ કરીશ ?
 ૬ અઘાવધિ મોક્ષમાર્ગ ન દેખાવાનું કારણ
 ૭ કેવલદર્શનરૂપ એવા આત્માને મેં કા ન દીધો ?
 ૮ પરમજ્યોતિરૂપ હોવા છતાં આત્મા કોનાથી ઠગાયો ?
 ૯ મારામા અને પરમાત્મામા ભેદ શો ?
 ૧૦ પરમાત્મસ્વરૂપની પ્રાપ્તિ થવા આત્માને પ્રથમ ભણવો
 ૧૧ ભવોભવની મહાસ્રજ કયામુધી પીડે ?
 ૧૨ કર્મવિશ્રમથી હું કેવો કહેવાયો ? અને વસ્તુત હું
 કેવો છું ?
 ૧૩ કર્મરૂપી પ્રતિપક્ષીને આજેજ હું ઉખેડુ છું
 ૧૪ આત્મદર્શનદિગ્મા હવે પેઠેલો હું, હમેશાં સ્વરૂપથી
 ચળુજ નહીં

- ૧૫ હવે આનંદમહિમ રહી નહીં ૧૬
- ૧૬ તવ નિરંજનો ઉપસાર ૨
- અકલ્પ્ય તે ભુ—ધ્યેય—૧૩૫ આનંદ.
- ૧૭ ધ્યેયસ્વરૂપ
- ૧૮ ધ્યાનાર્થીએ પદ્મધ્યાનમાં સુ ધ્યાનુ
- ૧૯ ૨૦ ધ્યાનાર્થીએ ધ્યાનવિનયો વખત કેમ માનવો
- અથવા શાનું ધ્યાન કરે ?
- ૨૧ પોતાના આ માને પરમા માસાપે અભેદપણે કેમ
- ધ્યાવવો ?
- ૨૨ થી ૨૭ વિસ્તારપૂર્વક ધ્યેયનું સ્વરૂપ
- ૨૮ સિદ્ધાન્તમરૂપ ધ્યેયનું તત્વ
- ૨૯ સિદ્ધાન્તમરૂપ ધ્યેયના ધ્યાનથી સુ થાયછે ?
- ૩૦ વસ્તુત જ્ઞાન કયું ?
- ૩૧ આત્માનો નિશ્ચય કેમ થતો નથી અને કેમ થાયછે ?
- ૩૨ મુમુક્ષુએ ધ્યેયને કેમ ભાવવો ?
- ૩૩ દેવા ત વળુ ધ્યાન કરેયું ?
- ૩૪ ને લોકના ગુરુ મોલ
- ૩૫ ધ્યાની અભેદ ધ્યાન સ્વી રીતે થર ?
- ૩૬ ધ્યાની અભેદ ભાવ કેમ પામેછે ?
- ૩૭ ધ્યાતા ધ્યાનને મૂકી ધ્યેયમા કેમ લીન થાયછે ?
- ૩૮ સમસ્તસીમાનું ફળ
- ૩૯ એ તે તેજ છે
- ૪૦ પરમાત્માના જ્ઞાનથી તરત સુ થાયછે ?
- ૪૧ સર્વોર્થધ્યાનનો ઉપસદાર

૬૭

સર્વોચ્ચ ધ્યાન.

પ્રકરણ ૧ શ્રુ.

ધ્યાનપ્રતિષ્ઠા પ્રારંભ.

(ધ્યાન કરવાને પ્રથમ કેવી પ્રતિષ્ઠા કરવી તે જાણવું,
કેણે ? અને નને કેવી રીતે રાખવું.)

અનંતગુણરાજીવ-ચંદુરણ્ય રચ્યઃ ।

અહો ભવમહાકલે, પ્રાગર્થ કલ્પનિઃ ॥ ૧ ॥

અર્થઃ—અનંત ગુણોરૂપી કમલને જોઈને મને આ
સૂર્યસરખો છું તોપણ તેની જેમ જાણવું કે, આ
ગોળા કેદખાનામાં મને પૂર્વ કર્મકણ્ડ જેવું લાગે.

નિવેચન—જેમ કમળમાં જે
અનંતજ્ઞાન, દર્શન, ચાગ્નિ સ્વાધિત્ય, આત્મ

દાન, લાભ, ભોગ, ઉપભોગ, આદિ અનેક ગુણો મારામાં વિદ્યમાન છે.

જેમ કમળપુષ્પની પાંખડીઓ સૂર્યને બેઈ પ્રકુલિત થાય, તેમ ઉપર વર્ણવેલા, જ્ઞાનાદિ અનંત ગુણો મને (શુદ્ધ ચૈતન્યને) નિ-
દાગી વિકસ્વરપણું પામે છે.

જેમ મનુષ્ય, રાત્ર, ચક્રવર્તી, સૂર્ય, ચંદ્ર, ઇત્યાદિ સર્વે કોઈને કમળ પ્રિય હોય છે; તેમ હું (જીવ) આખા વિશ્વમાં સર્વે કોઈને વદાલો છું હું વિશ્વવપ્ત કહેવાડું તેમાં શું ખોટું ?

જેમ સર્વે પુષ્પમાં કમળ શ્રેષ્ઠ છે. તેમ ધર્મોસ્તિકાય, અ-
ધર્મોસ્તિકાય, આકાશોસ્તિકાય, કાળ, પુદ્ગલોસ્તિકાય,
અને જીવોસ્તિકાય, એ છએ દ્રવ્યોમાં હું (જીવ) ઉત્તમો-
ત્તમ છું.

જેમ કમળનું પુષ્પ રાત્રિ સર્વના મસ્તકપર ચડે છે, તેમ
ચૈત્ર રાત્રિલોકરૂપ પુરુષના મસ્તક ઉપર, એટલે લોકને અને
મિત્ર શિક્ષાપર ચડવાવાળો પણ હું છું.

જેમ કુમુદિની ચંદ્રોદય વેળાએ વિકસે તથા પૂર્ણોદયે પ્રકુ-
લિત થાય, તેમ હું ઉપશમ અને ક્ષયોપશમ સામ્યકૃત્વ પ્રાપ્ત થતાં
વિકસ્વર થઈ પ્રકુલિત થાઉં છું. વળી સૂર્યોદય વેળાએ કમળ
જેમ સમય ખીલે છે, તેમ હું ક્ષાયકસામ્યકૃત્વ વેળાએ મારા
અનંત ગુણોસદિત પ્રકાશું છું.^૧ આમ સકળ ગુણોને વિકસાવનારો

૧ ખડીના કુમુદિની, - કમળ તથા સૂર્યનું અને શુદ્ધ ચૈતન્યનું
સામ્યકૃત્વ દર્શાવું છે.

હોવા છતાં, અહીં આ ચૌદ રાજલોકમાં કર્મરૂપી વૈરીઓથી હું ઠગાયો ?

“ પહેલાં મને કર્મરૂપી વૈરીઓએ ફસાવ્યો, આમ કહેવાથી હું હવે ફસાવાનો નથી એમ બંધાર્યું છે. વળી જ્યાંસુધી મને હું કોણ છું, એ ખબર પડી નહોતી, તે પહેલાં એ શબ્દાર્થ નીકળે છે એટલે સમ્પત્તિ પ્રાપ્તિનાં પહેલાં મને કર્મરૂપ વૈરીઓએ, આ ભવરૂપ દેહબાનામાં ફસાવ્યો હતો, એમ કહ્યું છે. હવે હાથ તો હું મુક્ય છું. અહીંઆ જીવનમુક્તપણું સંભવે છે. ક્ષાયિક-સમ્પત્તિવાન જીવનમુક્ત છે. કારણ કે તે પૂર્વે કરેલાં કર્મ લોભવીને ખુલાસો કરે છે, અને નવીન કર્મબંધ તો નામમાત્ર કરે છે; કારણ કે તેમાં અહંતારૂપ સ્નેહ એટલે તેલ જેવી ચીકાશ હોતી નથી. જ્યારે આવી સ્થિતિ પ્રાપ્ત થાય છે, ત્યારે તે પોતાને કવો કેમે છે તે કહે છે:—

અનંતજ્ઞાન, અનંતદર્શન, અનંતવીર્ય અને અનંતસુખ એ સદ્ગુણોરૂપી કમલોને ખીલાવવાને, સૂર્યસરખો પોતાને જુએ છે.

આતું પોતાનું જ્ઞાન, દર્શન, વીર્યને સુખરૂપ સામર્થ્ય છતાં કર્મરૂપ વૈરીઓએ, પોતાને સંસારરૂપ દેહબાનામાં નાંખેલો લેઈ, અર્થજો પામે છે અને સખેદ કહે છે કે, આટલું છતાં પણ હું ઠગાયો, એ ખરેખર આશ્ચર્યની વાત છે !” (આ. ઘે)

ઠગાયો ગાટ અરે ! ઠગારાં કર્યો એમ કહી ધ્યાની પથાતાપ કરે છે.

સ્વવિભ્રમસમુદ્ભૂતૈ રાગાદ્યતુલ્યંધનૈઃ ।

વદ્ધો વિદંવિતઃ કાલમનંતજન્મદુર્ગમે ॥ ૨ ॥

અર્થ — (વળી એમ વિચારે કે) મારા ચોતાનાજ વિભ્રમથી ઉપજ થએલા રાગાદિ કહિલ બધનોથી હું બધાયો છું અને એમ બધાઈ અનતકાળ ચયા જન્મોજન્મરૂપી કારાગૃહમાં હું પી । પામ્યો

નિવેચન — જેમ છીપમારૂપાની દોરડીમાં સાપની ઝાઝવામાં જળની ભ્રાતિ થાય તેમ આ જગતમાં મેં પોતેજ ભ્રાતિથી મુખની શુદ્ધિ કરી અને દુરિષ્ટુ જેમ ઝાઝવામાં જળ શોધવાને હોડે તેમ વિપયોમાં હું મુખને ખોળવાને ધસ્યો પરંતુ ઝાઝવાના જળ જેમ જેમ દૂર દૂર માલમ પડતા જાય તેમ તેમ એક ભતિના વિપયોમાંથી બીજા ભતિના બીજામાંથી ત્રીજા ભતિના એમ ઉત્તરોત્તર વિપયોમાં મુખ હશે એમ મને જણાતું ગયું આમ ને તા હો તા રાગાદિ સિપાઈઓએ મને પકડ્યો કમરૂંડી સજ્જત દોરડાઓથી બાંધ્યો અરે ! બાંધ્યો એવું જ નહીં પરંતુ ના રૂપી નિવેચ મનુષ્ય અને દેવતા એવા જન્મોજન્મરૂપી કારાગૃહમાં મને નાખ્યો પરંતુ હવે —

૧ પ્રિય વાપનાર જે કોઈ પણ વસ્તુ ગારી છે તેને સિપાઈઓ પકડી કેદમાં નાખે, તેમાં શી નવ ઉછીનું એ વિપયો પુરૂષસિંહ એટલે પુરૂષસ દ્રવના છે અને તે વિપયોને જો મનુષ્ય લઈ લે તો રાગાદિ સિપાઈઓ તેને કેદમાં નાખે તેમાં શું આશ્ચર્ય છે

વતિભંડુ સનિષ્ઠ પત્રી (૨૭ જાન્યુઆરી ૧૯૧૮) શીયરોલિનયથ ઉપધ્યાય પદ્મ કંદે છે —

પર પરજીતિ બપની કરી માને મિરિયા ગરવે ધેવે,

ઉતકુ લેન કહો કેમ કહિયે, એ મૂરખમેં પહેલો ૧

૧૮૫૭ ખરી છે કે ૧૯૧૮ માં અનન્ય જ્ઞાનદિ પ અખંડ બળને

(આજે શું કરે છું તે જાણો)

અથ રાગજ્વરો નષ્ટો, મોહનિદ્રા વિનિર્ગતા ।

તતઃ કર્મરિપૂન્ હન્મિ, ધ્યાનનિસ્તિંગધારયા ॥ ૩ ॥

અર્થ—(વળી એવી દલ પ્રતિષ્ઠા કરે કે) આજે રાગરૂપી તાવ-ઉતરી ગયો, અને મોહરૂપી નિદ્રા ઉડી ગઈ એટલામાટે કર્મરૂપી-વૈરીઓને ધ્યાનરૂપી તીક્ષ્ણ ખડ્ગની ધારાથી હણુ છું

વિવેચન—જેમ જ્વરમા દહીં તેવ લીંણુ મરચુ અને આમથી આદિ હુપથ્ય પદાર્થો ખાવાની ઇચ્છા થાય તેમ સ સારમા રાગરૂપ જ્વરથી વિષયોરૂપી હુપથ્ય સેવવાની ઇચ્છા થઈ, પરંતુ આજે સસારપ્રત્યે રાગરૂપ જ્વર નાશ પામ્યો,

ભર્યો છે, છતાં પુદ્ગલિક કાકરામા મોહી નય પોતામા આનન્દરૂપ અમૃત ભરેલું છે, છતાં પરપરિણતીરૂપ પુદ્ગલિક છારા પીવા દોડે, એ મૂરખનો સરદાર નહીં તો ખીણુ શું ?

કેટલાક વ્યવહારકુશલ એવા મૂર્ખને ડાહ્યા કહે તો તેથી શું સર્થ, જે (શુભ) ક્રિયાના ગર્ભમા છપી નય તેને પણ નૈન ન કહેવો, કારણ કે ક્રિયા તો પૌદ્ગલિક છે માટે એવી પરસ્પરરૂપ પુદ્ગલિક ક્રિયાનો ગર્વ ગામાટે, આત્મદષ્ટિ એ તો —

નિશ્ચય દ્રષ્ટિ ત્વદય ધરીણ, પાળે જે વ્યવહાર,

પુણ્યવંત તે પામશેણ, ભવ સમુદ્રનો પાર (૨)

શ્રીમદ્ યશોવિજયજી

સમ્યગ્દષ્ટિ આત્માનદી, નિબનદનો આસ્વાદ લેતો શુદ્ધ ચૈતન્ય ભાવમા રહે અને કદાચ વ્યવહાર કરે તો તે પણ અત્યાપક રહી શુભ વ્યવહાર કરે.

એટલે વિષયોરૂપ કુપથ્ય સેવવાનું પણ તેની સાથે નહિ થયું
એટલુંજ નહીં પણ સસારમા જેથી મુખ્યશુદ્ધિ થતી હતી, તેવી
મોહનિદ્રા પણ નહિ થઈ ગઈ એટલે છીપમા જેમ રૂપાની શ્રાંતિ
હતી, તેવી મોહનિદ્રા ચાલી ગઈ સસારમા મુખ નથી, પરંતુ
મેં મુખ આરોપ્યું હતું, તે તેમાથી ગયું

“આરોપિત મુખજન્ય ટળ્યો રે, ભાસ્યો અવ્યાબાધ” આમ જે
દેવર્ચદ્રજી મહારાજ ગાઈ ગયા છે તેમ થયું અનન્ય આનન્દ
(અવ્યાબાધ મુખ) તો મારા પોતાનામાજ છે કસ્તુરીયા મૃગના
ઉદરમાજ કસ્તુરી હોય છે, પણ તેની સુવાસ લેવાને શ્રાંતિથી
તે જેમ જ્યાં ત્યાં ભટકે-ટોકે-રખડે તેમ હું વિષયોમા મુખરૂપ
કસ્તુરી હુલવા લાગ્યો. અરે! પણ મને આવી બસધાપ કોતો
ખવરાવી? મારી બહિર્દૃષ્ટિએ—મારી ગ્રાહ્ય મુખ શોધવાની વૃ
ત્તિઓએ—કર્મોએ! પણ આજે એ કર્મરૂપી વૈરીઓને વીર્યસંવિત
ધ્યાનની તીક્ષ્ણ ખડ્ગની ધારાથી હમણાજ દહવી ચકચર કરેછું

(અજ્ઞાનને ફર ફરી જ્ઞાનરૂપ આત્માને એકંદ્ર)

આત્માનમેવ પશ્યામિ, નિર્ધૂયાજ્ઞાનજં તમઃ ।

શ્લોપયામિ તથાપ્યુગ્રં, કર્મેધનસમુત્કરમ્ ॥ ૪ ॥

અર્થઃ—અજ્ઞાનથી ઉત્પન્ન થએલા અધકારને ફર કરીને હું
આત્માનેજ એકંદ્રુ તેમજ ઉચ્ચ કર્મોરૂપી લાકડાના મોગ ગજને
લાગીને બસ્ત્ર કરેછું (એવી પ્રતિજ્ઞા કરી ધ્યાનસ્થ થાય)

વિવેચનઃ—બહિર્દૃષ્ટિ મૂકીને (એટલે કસ્તુરીમૃગ કસ્તુરીને

બહાર-શોધવાનું મૂકી, જેમ પોતાનામાં શોધે તો તે પોતાનામાંજ પામે તેમ) અંતરદષ્ટિ-આત્મદષ્ટિ થઈ કે, પોતે પોતાને બેતાં આત્મરૂપ થાય. હવે આત્મા સ્વયંબ્રહ્માણ હોવાથી, તે દષ્ટિ જેમ જેમ વધતી જાય, તેમ તેમ અજ્ઞાનરૂપી અંધકાર ખસી જાય. એમ કરતાં સંપૂર્ણ અંધકાર પણ જાયજ. એટલુંજ નહીં પણ આત્મદષ્ટિ થઈ, નિજ સ્વરૂપમાં એકાગ્રતા કરતાં કરતાં એટલે જ્ઞાન એજ હું, દર્શન એજ હું, અને તે ઉભયમાં રમણ કરતાં કરતાં જે ચારિત્ર થાય, તેપણ હું એમ નક્કી કરે. તે ચારિત્રની ઉપજામિથી (અર્થાત્ તીવ્ર અગ્નિથી) કર્મો બળીને અવશ્ય ખાખ થાય. તેથી ચારિત્ર તે પણ હુંજ છું, એમ ઠરશે.

બીજી યુક્તિ:—શરીર, મન અને વાણી, એ હું નહીં; એમ થયું કે એ ઉપર રાગ રહે નહીં. કારણ કે હું ત્યાં રાગ. એમ શરીરાદિ હું નહીં તો પછી એ શરીરાદિથી ભોગવાતા વિષયો મ્હારા નહીં, એમ સહજ થઈ જશે. આમ પરવસ્તુમાંથી રાગ ગયો, એટલે પરવસ્તુમાં રહેલો હું છૂટો થયો અનુભવાશે. હુંમાં (આત્મામાં) રાગ લલે હો. આમ થયું કે ત્યાં કોઈકે અલૌકિક શાંતિ અનુભવાશે. આ શાંતિવાળી સ્થિતિ કોઈ અપૂર્વજ આનંદ આપે છે. આવો આનંદ પૂર્વે તે કોઈ વખતે પણ અનુભવ્યોજ નથી. તેજ અંતરાત્મભાવ છે, એ અંતરાત્મભાવ થયા પછી તે ભાવવડે તેમાંજ પરમાત્મભાવના કરતાં કરતાં, એટલે જ્યોતિર્મય-પરમાત્મભાવમાં ઐક્યતા કરતાં કરતાં જે સ્વરૂપ પ્રગટ થાય, તેજ હું છે (તત્ત્વમસિ) અને તેજ હું છું, (સોહં) એમ બની રહે છે.

અજ્ઞાનજ તમ — અજ્ઞાનરૂપી અધકાર, અનિત્ય વસ્તુમાં નિ
ત્યબુદ્ધિ અશુચિમાં શુચિબુદ્ધિ દુષ્ણમાં સુખશુદ્ધિ અને અ
નાત્મ—(૧૩) મા આત્મબુદ્ધિ એ અજ્ઞાન—અવિદ્યા મિથ્યાત્વ—
અથવા પ્રાતિધી થાય છે

હવે અજ્ઞાનની પરપરા એવી છે કે એક જૂન થઇ ૬ પછી
બીજી થાય પછી ત્રીજી એમ વધતા વધતા જીવ એવી ગુચ્છ
વસ્તુમાં આવે કે તે ચક્રાવામાંથી નીકળતુ મુશ્કેલ થઇ પડે—

રૂપપ્રીકરણ — શાશ્વત જીવ તેજ દુ એમ છતાં પુદ્ગલ દુ
એમ માન્યુ અને એમ સમજે ? પુદ્ગલને એક દિવસ થયો
એટલે મને એક દિવસ થયો આ જૂનના ચક્રામાં બીજી પગ
જૂનો કરે ને તે આનાથી મોટી જૂલ હોય એટલે શરીરને ગર્ભ
બહાર આવતા અડવાડિક થયુ વળી તેથી મોટી જૂન મહિનો
થયો એમ ગણ્યા કરે પછી વર્ષ પછી દશ વર્ષ પછી ૧
શાસ ને સાઠ અને પછી પુદ્ગલથી છો થયો કે હુ મરી ગયા
એ કાળસળથી જૂલ જે પુદ્ગલને એટલા વય થાય છે તેનો
પોતાનામાં આરોપ કરાને છે તે પેહેની જૂલ

પોને પહેલા અજ્ઞાનથી એમ માને (અથવા અજ્ઞાન માળાપે
શીખવ્યુ હોય તેથી એમ માને) કે હુ શરીર અને એમ માન્યુ
કે જે શરીરના સગાવહાવા તે પોતાના—આત્માના સગાવહાવા ને
શરીરને માટે ઘર હુટુળ લૂગડાનતા વરેણાગાઠા બાગ બગીચા
નાત બાત તે પોતાના એમ માને છે એવી એવી જૂનોની પર
પરાએ ચાહે તે આ સસારસમ્બંધી મીજી જૂલ

હવે વિષયોમા મુખ નથી તે છતા, મુખબુદ્ધિ થવી તે ત્રીજી જન જુઓ આગળ રોકમાં કલ્પુ છે કે, જેમ મૃગની નાસિમા કસ્તુરી છે તેમ (શાશ્વત) અનન્ત આનન્દરૂપ મુખ પોતા તામા છે તેમ છતા જેમ મૃગ બહાર હુટે છે, તેમ જૂલેલો અજ્ઞાન જીવ (અવ્યાજ્ઞાથ) મુખ છે પોતાનામા ને હુટે છે બહાર વિચાર કરોકે સાકરમા મીઠાશ છે? લાલન કહે છે કે મીઠાશ (મુખ) પોતાનામા છે, અને એ સાકરમા ફક્ત રસે દિયદ્વારા પ્રદર્શિત કરે છે, કારણ કે બે મારામા મુખ પરિણામ ન હોય તો સાકર મીઠી નથી, કેમકે મીઠી સાકર પણ લાલનના શરીરને તાપ આવ્યો ત્યારે મીઠી ન લાગી. માટે જાણ્યો જીવેન્દ્રિય જેનો મીઠાશ (મુખ) પોતાનામાજ છે, વિષયોમા નથી પરન્તુ જેમ સૂર્યમાથી કિરણો સ્ફુરે, તેમ અનન્ત આનન્દરૂપ સૂર્યમાંથી મુખના કિરણો સ્ફુરી વિષયોમા પ્રવેશ કરે છે ને કસ્તુરીમૃગની માફક તે અજ્ઞાનતાથી જુલેલો જીવ વિષયમા મુખ માની તેની પૂંકે હોડે છે આ અજ્ઞાનતાથી થોધી જૂલ

વગી પુદ્ગલ જે અશુચિરૂપ છે, તેને શુચિરૂપ માને જેમ અન્નને શુચિ માને દૂધને શુચિ માને જે અન્ન વિષાના ખાતરથી ઘાય તથા જે વિષા ગાયના ખાણામા આવે તે જૂલો જીવ આમ અજ્ઞાનથી જૂલની પરપરા ચાને પરન્તુ આ અજ્ઞાનથી ઉત્પન્ન થતુ તમ એટલે અધાર્ક તે ગાત્ર-સત્ત્વ-કે મુવિચારના દીપોથી દૂર કરી આત્મા તરફ જરા જરા બેતા રહેતુ અને એમ બેતા બેતા તેના તરફ દષ્ટિ કરવી એટલે અધાર્ક જશે,—આત્મદર્શન

થશે એટલું જ નહીં પરંતુ એ આત્મદર્શનના ચોથે તેમાજ ધ્યાન કરવાથી કર્મરૂપી લાકડાનો ગજ જળી જશે

કર્મ છે પુદ્ગલિક, અને મન જેનાથી ધ્યાન કરવાનું છે, તેપણુ પુદ્ગલિક છે, તે એ એવી રીતે જળી જાય છે કે, જેમ લાકડે લાકડું ઘસવાથી લાકડા જળી જાય છે, તેમ છેવટે તે જ તેનો નાશ થાય છે

આત્માનેજ જોવું કેમ બને!—ઇદ્રિયાદિની ક્રિયા મૂકી છૂટા થએલા મનથી વિચાર કરવો કે આ ક્રિયા મારામા કોણુ કરે છે? ઘડી પહેલા ચાલવા હાલવાની કે ચાલ કરવા આદિની ક્રિયા કોણુ કરતો હતો? આ વિચાર કરી રહ્યા પછી ક્રિયા કોણુ કરશે? આમ વિચાર કરતા નિમિષમાનમા—સજ્જમાનમા માનુષ પડશે કે, માઠી ક્રોધ ક્રિયા કરવાને પ્રેરે છે, તે પ્રેરનાર કોણુ છે? ને એ કોણુ પ્રેરે છે? એનેપણુ પ્રેરે છે તે કોણુ? એમ પ્રશ્ન મૂકતાજ જવા ત્યારે ઘણું ઉડું ઉડું જતા હોયએ એમ માન્ય પડશે પછી મનથી વિચાર કરવો કે, આ અદર રહી વિચાર કોણુ કરે છે? એ ઉપરના વિચાર પણ કોણુ કરે છે? એમ કરતા કરતા જ્યારે વિચાર ઘાટી જશે અને મન એમ ઘાટીને વિરામ પામ્યું કે અદરની જ્યોતિ દેખાશે કારણુ કે અત્યાર મુકી મન અને ઇદ્રિયોની ક્રિયા જે વાદળારૂપ હતી તે વાદળા ખસ્યા, એટલે મન નિર્વિકલ્પ થયું અને એ નિર્વિકલ્પ થયું કે, આત્મજ્યોતિ એટલે જ્યોતિની જાણી થવા લાગશે

યોગજ વખતમા ત્યાર પછી ચત્વીસેક થશે ક્રોધ માન

માયા, લોભ, હાસ્ય, રતિ, અરતિ, લય, સોક, દુર્ગમ્યા આદિ
 તેમ જાણે કાળા ધબ જેવા વાદળા થઈ પોતાના આમસ્વ
 રૂપને પૂર્વે આચ્છાદન કરતા હતા, તે જણાઈ આવશે આટલું
 થયું કે, સઘળા કપાય ઉપર એટલે ક્રોધાદિ ઉપર ક્રોધ આ
 વશે અનુક્રમે તેનાપર પણ દયા આવશે અને જે વશ પોને
 હતો તે, પોતાને વશ થઈ જશે અને ક્રોધાદિ વશ થઈ ગયા
 અને તે ચોક્કા સ્વત્વવન સુધી આવી ગયો તો પછી આ ભવ
 માજ, ઘણું મોટું કામ થયું એમ સમજવું

આ શ્લોકરત્નમા કર્મોષ્ણસમુત્કરમ્ એમ છે કર્મરૂપી લા
 કડાનો ઢગલો—એ લાકડાપટેલા તો સૂકા છે, કારણ જ્યારે વિષયાદિ
 રમતી બીનાન જાય છે, ત્યારેજ ધર્માદિક ધ્યાન ધારણા સમાધિ
 ઉપર પ્રીતિ કરે છે, અને એમા પરવસ્તુની લીનાગ ન હોવાથી, તે
 સૂકા છે હવે સૂકા લાકડાનો ઢગલો બગે એમા વાચકબધુ કે,
 ધ્યાન મિત્રને કઈ મશય નજ હોય માટે મમે તેવા સૂકા લાકડાનો
 ઢગલો હોય, તે ધ્યાનાગ્નિની માત્ર ચણગારીથી પણ બળવા
 માંડે છે, પરંતુ એ ધ્યાનમા ઉપયુક્ત એવી શ્રેયાદિ ધમણો લ
 ગાડી હોય, તો એ ધ્યાનાગ્નિ વિશેષ વિશેષ પ્રદિપ્ત થશે અને
 એ પ્રદિપ્ત થએલો અગ્નિ પહેલા ધર્મધ્યાનની જ્વાળાવડે અને
 પછી શુકલધ્યાનના લડકાના ઉચ્ચતાપથી કર્મને બાગી મૂકે
 એમા પણ બીજુલ સદેહ લેવા જેવું નથી

જેમ ધ્યાનાગ્નિથી કર્મ બગે છે, તેમ ધ્યાનરૂપ વજીથી કર્મ
 રૂપી વૃક્ષોનો તેમજ તેના વિષયાદિ ફળોનો, પણ નાશ થાય છે
 તે આગલા શ્લોકોમા આવશે —

ધ્યાનરૂપી વજ્રથી કર્મરૂપી શૂંઘનો અને તેના ફળોનો
કરી રીતે નાશ કરીશ ?

મગ્નધ્યાનવજ્રેણ, દુરિતદ્રુમસક્ષયમ્ ।

તથા કુર્યો યથા દત્તે, ન પુનર્ભવસંભવમ્ ॥ ૫ ॥

અર્થ — અત્યંત ગજગાન એવા ધ્યાનરૂપી વજ્રથી પાપરૂપ
વૃક્ષનો એવી રીતે નાશ કરે જેથી ફરીથી જન્મરૂપ ફળ
થવાનો સંભવજ ન રહે

નિવેચન — જ મ હોનો એટલે મોઢપણુ શરીર હોતુ શરીર
જે છે તે પરવસ્તુમા મમત્વથીજ થાય છે હવે ધ્યાનરૂપી હ
કાથી પરવસ્તુનેજ આરાવી ભૂદી કરી નાણુ તો પછી શરીર
ક્યાથી જન્મે ? પરવસ્તુમા હું હોઉં, તોજ પરવસ્તુરૂપ વૃક્ષ હોને
એટલે પુદ્ગલરૂપ માટીમા હું રૂપ નકાશ તેના ઉપર મારારૂપ
રાગ હવા અને પચાશ્રવરૂપ વરસાદ પડે તો / જન્મરૂપ વૃક્ષ હો
અને વિનયોરૂપ તેના ફળો થાય પરંતુ આ પુદ્ગલમાં પદા
શોમાથીજ જો હું અનગ થઈ રહુ મારા જ્ઞાનના કુહા
ગથી તેને મૂળથીજ છેદી નાણુ તો પછી શરીરહિ ક્યાથી ઉગે ?
અને શરીરહિ ન હો તો પછી જન્મ પણ ક્યાથી થાય ?

ધ્યાન દ્વારા આત્મદષ્ટિ કરી પરવસ્તુમથી I Will do it
કર્મભાવના જેમ “સોપનહોર” નામના જમન અધ્યાત્મનાદી

૧ ‘સોપનહોર ને મરણ વખતે પૂછવામા આવ્યું કે આપની
કબર ઉપર શું લેખ લખવો ? ચારે આત્મદષ્ટિએ ઉત્તર આપ્યો કે

Si opanhour is no more ‘સોપનહોરને હવે જન્મ નથી

હોયે તેમ ઉપાડી લઉં તો પછી પુનઃજન્મનો સંભવ જ્યાથી રહે ? ॥ ૫ ॥

પુદ્ગલરૂપ વૃક્ષ મમત્વરૂપ રસવિના ઉગે નહીં, અને એ વૃક્ષને રસ નહીં મળવાથી સુકાવા લાગે તો પછી તેને વિપયાદિ ફળો ક્યાથી થવા સંભવે ? હવે તેમાંથી મમત્વરૂપ રસ કેમ સુકાના લાગે એ પ્રશ્ન પછવામાં આવે તો, તેનું ઉત્તર સહેજ એ જ કે મમત્વ છે તુ નહીં પણ મમત્વ પોતામાં એટલે અમાશ્વત એના પુદ્ગલમાંથી કાઢી શાશ્વત એવા જીવમાં (આત્મામાં) કરતુ આત્મા એટલે અનંત જ્ઞાન દર્શનાદિ અને તેમાં મમત્વ રાખવાથી દેહાદિ પરમાથી તે છુટી જશે

કોઈ પણ વસ્તુ ઉત્પન્ન કરવામાં સાધનો-હથિયારો અને કાર્યકરના હોય છે છીજી અપ્પ કાતર, કરવત, હુદાડા, વગેરે પ રન્તુ એ બધા મશ્ત્રોમાં વજ્ર જેવું કોઈ નથી, પર્વતને પણ ભેઠી નાખે એવું વજ્ર હોય છે એ રૂ પર્વત ભેટલા કર્મ હોય, તોપણ ધ્યાનરૂપ વજ્ર તેને તોડી નાખે છે, અને એવી રીતે તેને એ ધ્યાન મૂળમાંથી ઉખેળી પણ નાખે છે કે ફગીથી કર્મરૂપ જીવ ઉગે નહિ માટે જ મન્થન “મવલધ્યાનવજ્રેણ” એમ કહે છે

કમરૂપી વૃક્ષના ફળો વતુરાના ફળો જેવા ઝેરી છે, માટે એ ખાડને જો મૂગીઆમાંથી છેદ્યુ એલે કર્મજનિત દેહમાં હુપાઈ કાઢી લીધું તો એ ખાડ છેદાયુ ને તેથી તેના ફળો તો છેદાયા જ છે

(કારણ કે ઈક પણ મરવા (કર્મ)માં હવે ઈચ્છા નથી અને જન્મ તો કર્મ ઉપાધીજ જાય છે) એ બાનાઈતુ વાચ્ય મરુ

કર્મરૂપી વૃક્ષોને ઝેરી ફળ કેમ છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તર એ /
 કે એ ઝાડના એકપક્ષુ વિષયરૂપ ફળ ભોગવ્યા કે ફરીથી વિ
 પયભોગની ઇચ્છા થશે અને જોટલી જોટલી વાર એ દુઃખ
 રહી તેજી તેટલી વાર શુભ તે વિષયના ઝેરી ફળના ભોગથી મરી
 જશે અને વગી પણ તે વિષયને જીતી જાય એટલે દેહ-
 ભાવનેજ ધ્યાનરૂપ વજ્રથી મમત્વરૂપ મૂલમા છેદી નાખ્યા એ
 ટલે દેહભાવ ગયો તો જન્મરૂપ ફળ પણ ગયા બાકુવા.

વિ વિ કાચ દેહમાં મમત્વભાવ ગયો ને એમ કરતા સમય
 ન ગયો તો દેહ રહેશે તોપણ સાધુ, ઉપાધ્યાય, આચાર્ય કે
 ગણધર કે તીર્થંકર અવસ્થાને યોગ્ય એવા શુભ-શુદ્ધ કાર્યો
 અભ્યાસકર્મથી કરશે અને એને મમત્વ ન હોવાથી એ અગમ
 શરીરિ થશે.

આધ્યાત્મિક અને ને જ્ઞ માર્ગ કેમ ન દેખાયા ?

જન્મજ્વરસમુદ્ભૂત-મહામૂર્ચ્છાપચક્ષુષ* ।

સ્વવિજ્ઞાનોદ્ભવ સાક્ષાન્મોક્ષમાર્ગો ન વીક્ષિતઃ ॥૬॥

અર્થ —સસારરૂપી જ્વરથી ઉત્પન્ન થએલી મહા મૂર્ચ્છાએ
 મારા ચક્ષુને અધ કરી નાખ્યા તેથી મારા પોતાનાજ જ્ઞાનથી
 ઉત્પન્ન થતા મોક્ષમાર્ગને મેં ચક્રાર્થ ન દીધો.

વિવેચન —જેમ આધળાને માર્ગ ન જડે તેમ આત્મજ્ઞાનમાં
 અધ હોવાથી અને મોક્ષમાર્ગ ન જડ્યા કોઈ જ માધ હોયછે
 અને કોઈકઈ કારણથી આધળા થાય છે તેને કદાચ (મોક્ષ
 માર્ગ) ન જડે પરંતુ ઘાસલેટના દીવાના ધૂમાડામાં બહુ વખત

જેસવાથી કે એવાં કોઈ કારણથી અંધપણું આવ્યું હોય તે દેર થઈ શકે, તેમ સંસાર જ્ઞાણના મોહરૂપ ધૂમ્રાકામાં રહેવાથી જે જ્ઞાનમાર્ગમાં અંધ છે; તેને પ્રથમ મૈત્રી, કરુણા, પ્રમોદ, મધ્યસ્થતા આદિ ભાવનારૂપ ઔપધોપચારથી સદેવ, સદ્ગુરુ, સદ્ગર્ભ, તથા સત્સાચેના સંગતું અંગન થયું કે, પાછો તે દેખતો ઘાય; હવે મને એમ થયું હોય એમ જણાય છે, અને તેને લીધે, મને જે મોક્ષમાર્ગ નહીં દેખાતો હતો તેનું કારણ પણ મને જણાઈ ગયું. એ કારણ એ કે ત્યારે મને સમભાવ ન હતો, અને સમભાવવિના મોક્ષમાર્ગ ક્યાંથી જણાય ? થયું છે કે:—

સેયંવરોય આસંવરોય વુદ્ધોઞ અહવ અન્નો વા ॥

સમભાવભાવિ અપ્પા, લહેઈ મોલ્લ્લં ન સંદેહો ॥ ૧ ॥

(સંગ્રામ સત્તરી, ચીરત્તરોખરસૂરી)

અર્થ:—જેતાંબર હો, વા દિગંબર હો, વા શુદ્ધ હો, વા અન્ય હો, પરંતુ જેનો આત્મા સમભાવે ભાવિત હોય, તે નિઃસંદેહ મોક્ષ પામે છે.

આત્મા જ્યોતિર્મય છે, અને એ જ્યોતિ ઇદ્રિયરૂપ જાળિયા-માંથી જે વિપયાદિનો કચરો ન ભરાયો હોય તો થોડી થોડી બહાર આવેછે અને તેથી તે જણાતા, સંસારમાંથી છુટવાના જે માર્ગો નજરે પડેછે; તે માર્ગો બધા ગલી જેવા સાંકડા હોય છે, પરંતુ ઇદ્રિયરૂપી જાળિયો મનરૂપી બારીમાં છે, તો તે મનની બારીજ ખોલી નાંખી હોય તો, આત્મજ્યોતિ જે માર્ગમાં દેખાઈ આ-

વશે, તે રાગમાર્ગ જેવો મોઢમાર્ગ છે, અર્થાત્ મનને પગ પર મકપું એટલે આત્માથી આત્મા જાણાય છે.

સ્વવિજ્ઞાનથી સાક્ષાત્ મોઢમાર્ગ મળે છે, અને સ્વચ્છાનથી સંસારમાર્ગ મળે છે અને એ સંસારમાર્ગમાં, રિસા, યજ્ઞ, ચોરી, મિથુન, પરિમદાદિ એવા કચરાઓ ઠામી ઠાસીને બરાબર છે કે, તેથી મિથ્યાત્વથી ખોટા લાગે અને તેથી ભવગ્રમણરૂપ રોમ નીપજે પરંતુ સ્વવિજ્ઞાન યજ્ઞ, દેવી કરુણા, મુહિતા, મધ્યસ્થતા, આદિથી સ્વચ્છતા, મુવાચતા, એવી સ્ફુરે કે મિથ્યાત્વરૂપ ખોટા જઈ સમ્યક્ત્વરૂપ મોઢમાર્ગરૂપ મળવા કરવાને નિરોધતા પ્રાપ્ત થાય જન્મરૂપી જ્વરથી જે મૂઝાં ઉપજાય છે, તે મૂઝાં કાઢનાની નથી, બાંધવો—શીવીસ્તુત્રો, જુઓ નો ખરા અનાદિકાળથી, આ મૂઝાં લાગી છે ને, ખરેખર આચાર્યજીના કહેવા પ્રમાણે, મદામૂઝાં છે. આ મદામૂઝાંનો સ્વવિજ્ઞાન એટલે પોતાનું જ્ઞાન થના નાસ થાય છે એટલે જ્ઞાનામૃત છટાવાથી મદામૂઝાં ગાઢ હોવા છતાં પણ તેમાંથી અમૃત થવાય છે, કારણ કે જ્ઞાન એ અમૃત છે, તેના સ્પર્શથી સુખગુણ્ય કે દેવતાદિ થવાય છે, અને ને જ્ઞાનામૃતના પાનથી અમર થવાય છે એટલે સાદિ અનંતત્વપણું તેથી પ્રાપ્ત થાય છે

કેવલ દસંનરૂપ એવા આત્માને મેં કાં ન રીડા ?

આત્માપિ ન વિજ્ઞાતો, વિશ્વલોકૌકલોચનઃ ।

અવિદ્યાવિપમગ્રાહ-દંતચર્વિતચેતસા ॥ ૭ ॥

અર્થઃ—(વળી એમ વિચારે કે —) અવિદ્યા એટલે મિથ્ય-

ત્વરૂપ દારણુ મગરમચ્છના દાતોમા માઈ ચિત્ત અવાઈ ગયુ,
એલે સકળ વિશ્વને જોવાને અદ્વિતીય નેત્રરૂપ (દિવસદર્શનરૂપ)
આત્માને પણ મેં ન જોયો!!!

વિવેચન:—જેમ દારણુ મગરમચ્છ દરિયામા હજારો જીવનો
સહાર કરેછે તેમ, મેં પણ આ સસાર સમુદ્રમા આરમ્ભના કામો
કરી હજારો નિરપરાધી પ્રાણીઓનો સહાર કર્યો છે જેમ દારણુ
એટલે મોગે મગરમચ્છ, મોટા મોટા સરસામાન ભરેલા વહાણોને
પોતાના પેટમા ગરકાવ કરી જાયછે, તેમ મારા લોભરૂપી પેટમા
માઈ હુકુળ મારી નાત, મારો દેશ, માઈ ધન, મારા છોકરા,
મારી સ્ત્રી, મારા લૂગડા, મારા દાગીના, માઈ રાચરચીલુ, એમ
કરીકરીને મમત્વરૂપ મોટુ વહાણુ હું મારા પેટમા ગરકાવ કરી
ગયો છુ જેમ મગરમચ્છના દાતો ચાવે, તેમ માઈ માઈ કરી મેં
પણ જગત ચાવ્યુ જેમ મગરમચ્છના દાતો તીવ્ર અને લાભા
હોય છે તેમ, મારી પણ આશા અને તૃપ્તિ લાખી લાખી હોય
છે આશ્ચર્ય છે કે, હું મનુષ્ય થઈ, તિર્યચ, પચ્ચદ્રિય એવા મગ
રમચ્છનુ અનુકરણ કરુંછુ હું તિર્યચથી જીવો કે નીચો, માટે મા
રાથી વિશેષ એવા શુભ દેવોનુ અથવા તિર્યકરોનુ અનુકરણ કરવુ
યોગ્ય છે, આતો મેં હલગે ધધી માડ્યો, અને આ નીચના અનુ
કરણથી તો હુ જે આ મનુષ્યપણું પામ્યો છુ, તે પણ હારીને
પાછો નીચે જઈશ વળી તે મગર દરિયામા પડ્યો, તે પેટમા
હર્વસ્તુ નાખેછે, હું મનુષ્ય હોવાથી માઈ પેટ મન કે ચિત્ત છે, તેમા
હજી વિષયોને મારા મારા કરી ગ્રહણ કરતો જઈશુ તેને જેમ

દાંતો મોગ છે, તેમ માગે લોમ મોલે છે તેનું ચેટ બંધકર છે તેમ
માફ ચિત્ત બંધકર છે તે અજ્ઞાની છે, અને હું મિથ્યા વીધુ ખરે
થયુ ને થયુ પણ લેમ કોઈ સાતે મનરમચ્છ હરિવાકિન્યદે
આવે, તેમ સસારને કિનારે આવવા દે તું દિનન ! સમ્બંધ
પામ પછી તે લેમ કિનારે આવી પોતાના પેટમા રહેલી વ
સ્તુને વખી નાખે, તેમ હું પણ દેશવિરતિ, અને સર્વવિગતિ
થઈ પર વસ્તુને વખી નાંખુ

વળી તું કહીશ કે, શુ ખાડા તેનું ઉત્તર એ કે જ્ઞાન,
ઈશન, ચારિત્ર, વીર્ય, ચતુ, ચિત્ત, આનંદ વગેરે જોઈ તારાં
દ્રવ્યો છે અને તે અમૃતનું પાન કર તેજ તને મોન્ધ છે

અરે બહામાજુમ ! કોઈ ખ્યાવામા તને દૂધ જાપે, તો તે
ખ્યાસી કંઈ તારાથી ખવાય ? આ પૌંદમલિક પદાર્થો તો જ્ઞાન,
ઈશનાકિના આત્મામાથી નીકળના જરૂરો સખવાના ખ્યાત છે
તો હું ખ્યાવાના બટકા બફ અને દૂધને કાઢી નાંખુ તે તુ ચોખ્ખ
છે પરંતુ જો શુભ ક્રિયારૂપ ખ્યાતો ઘઈ, પમન, પાકન, સામાયિક
પૂજા, ઇલાદિ ખ્યાત્રામાં જ્ઞાન ઈશનને ભર અને તેનું જો દું પાન
કરું તો કેતુ સાઈ ! વિપયો એ તો માટીના ખ્યાત છે પરંતુ
પૂજા, સામાયિક ઇલાદિ તો રૂપાના, અને સૂચવુંના ખ્યાત છે
સામાયિક એ રશટિકનો ખ્યાતો છે

વિશ્વળોકૈરુલોચનઃ

દીવો, તારા, ચંદ્ર, સૂર્ય વગેરે મને દેખાયા કે ને થોડા
વખત તિર્ઝીલોકરૂપ ઘરમા અધારી રાતે, અજવાળી રાતે, અને

દિવસના પ્રકાશ કરે છે પરંતુ અધારી રાતે, અજવાળી રાતે, દિવસના ને ઘરમા, બહાર અને સાદિઅનંત કાળ સુધી લોકલોક પ્રકાશક એવા આત્મારૂપી (સૂર્યને પણ દેખનાર) સૂર્યના સૂર્યને પણ મેં હજી સુધી નહોતો દીઠો ! અરે ! લાડન ! જે તો ખૂંટો કેવું આશ્ચર્ય ? !

તારા દૂર, ચંદ્ર દૂર, સૂર્ય દૂર, પણ આતો આત્મા જે સૂર્ય ચંદ્ર, તારા અને દીવાના કરતા પણ પાસે, જે મારા હૃદયથી પણ પાસે, જે માગ શ્વાસોચ્છ્વાસથી પણ પાસે, અને વળી લોકલોક પ્રકાશક, તેને મેં નહીં દીઠો ? એ લાડન તારી કેવી કળેતી ? ! કે તુ દૂર ને યોગ પ્રકાશવાળાને દેખે અને પાસેની પણ પાસેના તેમજ લોકલોક પ્રકાશકને ન દેખે !

મયાત્માડપિ ન વિજ્ઞાતો મેં આત્માને પણ ન જાણ્યો ' જગતમા છોકરું ને છોકરું સોધવા જાય ' એ કેવું

૧ અમે છ શાળાપયોડી કમળા એક પુસ્તકમા લખ્યું છે કે અમે શિક્ષામા એક વેળા એક મોટી આગબોટના ઉતારાએ માટે ભરી લીધેલ પીવાનું પાણી ખૂટ્યું હતો એવો ઘણીવાર તુલાનું મહાકથ વેળે પછી એક રૂમર આવતી જોઈ તેમની તરફ પોતાની આગબોટ નસાવી સામે મગેલી આગબોટના ખલાસી પાસે પીવાનું પાણી માગ્યું, ત્યારે તેઓએ જવાબ આપ્યો કે અહીંન બકેટ (ખાવડી) નાખો, કારણ કે તમે એમેઝોન નામની મહાન નદીપર સુસાફરી કરો છો આ આગબોટ જે કે કેટલોક વખત ચર્ચા એમેઝોન નદી કે પરજ સુસાફરી કરતી હતી પણ તેઓ કયા છે તે જાણવા નહીં હતા તેથી પીવાનું પાણી નીચેના પાસે હોવા છતાં રખડતા હતા. તેમ માણસ નારાજી, વિરોધ યોગીરૂપ ખારા સમુદ્રો એજગી મનુષ્ય યોગી-

આશ્ચર્ય!! પરંતુ બગવંતી પણ પાસે, અને આ હાથમાં કલમ છે, આને હાથ લખે છે આ જે શરીરની શક્તિ હાથમાં આવી. મધમાં કલમને ચલાવે છે, આ મનમાં નિયંત્ર કરે છે, એ બધાથી પણ નહક, એ બધાને પણ બેસે, બાંધેતો એવો પાતે તે પોતાનેજ ખોળવા બહાર બાંધ, એ કેવી હમવા લેવી વાન છે? પોતે કેમ ખોવાય? પરંતુ આત્મા પોતેજ ખોવાયો હોય તેમ આ જન્મમાં પણ આઠનીસ વર્ષ ચલાવ્યું

વળી નિયંત્ર કે—પરમ જ્યોતિષ હોવા છતાં આત્મા કોના થી હમાયો?

પરાત્મા પરમજ્યોતિર્-ર્જગજ્યેષ્ઠોઽપિ ચંચિતઃ ।

આપાતમાનરમ્યૈસ્તૈર્વિપર્યયરતિનીરસૈઃ ॥ ૮ ॥

અર્થ—આત્મા પરમાત્મા છે, ઉત્કૃષ્ટ જ્યોતિર્મય છે ત્રણે કોના મહાનમાં મહાન છે તે છતાં શરૂઆતમાં મનોહર અને અનમાં વિરસ જેવા વિષયોએ તેને હમ્યો છે!!

વિવેચન—નિયંત્રો કે સ્પર્શદ્રિયનો વિષય સેવતી વખતે અને અને રસદ્રિયનો વિષય રૂપાક ખાતી વખતે, અને આધા પછી તે; પરિણામ શું? આમ સર્વ વિષયો આરંભે કંઈક રમ્ય અને પરિણામે અરમ્ય લાગે છે! આજે લોકો રૂપિયાના આરસા રૂપ એમોટીવરીયર (નદી) ઉપર પાવાની માનવનોડા ચલાવે છે, તે કાના, આત્મામૃત, જ્ઞાનામૃત, આદિ અનવામૃત નોરસામૃત ક્યા છે, એમ જેને તેને પૂછ્યા કરે છે તે છતાં આનંદરૂપ બાવરી પાવાનામાં ન નાખતા ન્યાં લાં રખાયા કરી મનુષ્યોનિરૂપી નદીપણ પાત્રી બદાલિના વશ થી બાંધે છે

આવે છે, તે દેખાવમાં સુદર પરંતુ જરા ઢોકર લાગી એટલે નકામા થાય છે સ્ત્રી પણ સાયકાળે સુદર, અને પ્રભાતે ડાકિણી લેવી લાગે છે, યુવાવસ્થામાં પ્રિય પણ વૃદ્ધાવસ્થામાં અળખા મણી લાગે છે દીરો ટેવો સુંદર લાગે છે ? પરંતુ તે દેવતામાં પણો કે કોલસો થઈ જાય છે છોકરૂ જન્મતી વખતે સુદર અને મરતી વખતે અસુંદર, ઘર બાધતી વખતે સુદર, અને પડતી વખતે અસુદર, વિવાહનો વરઘોડો સુદર, અને મરણ વખતનું આભેણુ અસુદર, જન્મતમા સૂર્યોદય સુદર, અને સૂર્યાસ્ત અસુદર, આમ જેની શરૂઆત છે, અને જેનો અત છે, એવા વિષયો, આપાતમાત્ર રમ્ય એટલે આવી પણા ભારે સુદર, અને અતે નિરસ છે પરંતુ આત્મા કે જેની શરૂઆત નથી અને અત પણ નથી વળી જે શાશ્વત છે, તે સુદર કે અસુદર થતો નથી, પરંતુ જ્યોતિર્ભય છે અજવાળુ અને અધાર્ જેમ પૂર્વાપર થાય છે, તેમ નહીં, પણ સૂર્યમાં નિરતર પ્રકાશ છે, તેમ આત્મા નિરતર પ્રકાશરૂપ છે સુખદુઃખમય નથી પણ આનન્દમય (અ-નાબાધ સુખમય) છે જન્મ મરણરૂપ નથી પરંતુ અજન્મ અને અમર છે માટે શાશ્વત છે, નાનો મોટો નથી, ભારે હલકો નથી, પરંતુ અગુરૂલણુ છે

પુદ્ગલ આપાતમાત્ર રમ્ય, અને પછી વિરસ જેમ ઉપલા ઉદાહરણમાં દેખાણ્યા તેમ જણાય છે, પરંતુ એ પુદ્ગલમ રહેલો જીવ જે રમ્ય અરમ્ય થતો નથી અને એકસરખો રમ્યજ રહેછે, અને પુદ્ગલના રમ્ય અરમ્યપણાની એમાં પ્રાપ્તિથી, આરોપણ કરવામાં આવેછે.

કોઈએક અખંડજ્યોતિ હોય, અને તેના આસપાસના વિ-
વિધ રંગના કાચવાળા શનસરૂપ શરીરો બદલાય, તેથી તેમનો
પ્રકાશ, કાંઈ રમ્ય, અરમ્ય થતો નથી.

પરમાત્મા કાંઈ પુદ્ગલના સંગથી વસ્તુતઃ પોતાનું નિઃ-
સ્વરૂપ એકાંતે મૂકી દેતો નથી. જે સમયતુરસ્ત્ર સંસ્થાનને દે હું-
ડક સંસ્થાનને લીધે પરમાત્મા ને મનુષ્ય કહેવાયછે, તે પૌદ્ગલિક છે.
માત્ર વ્યવહારથી, (ઉપચારરૂપ) એકને પરમાત્મા અને બીજાને
બહિરાત્મા કહીએ છીએ. તે માત્ર પરમ અને બહિર એવી એ
પૌદ્ગલિક ઉપાધિને લીધે છે. જે ઉપાધિ રહિત થાય તો તે શુ-
દ્ધાત્માજ (સિદ્ધરૂપ) પોતે છે. જગજ્વેદોડપિ વંચિતઃ જ્યારે આપ-
ણે પોતાને પોતાની પરમ જ્યોતિથી-જ્ઞાનથી નથી જોતા ત્યારે,
આપણે પુદ્ગલરૂપ લાગીએ અને આમ આપણે પુદ્ગલદ્રવ્ય હોવા
છતાં, આપણું પુદ્ગલિક બળ-સામર્થ્ય કેટલું છે ને પણ જાણતા
નથી. જાણે કે આપણામાં રહેલી જ્યોતિ ઉઘટી વળી ગઈ ન
હોય, જાણે કે જે અખંડ પ્રકાશમય હીવો આ પુદ્ગલભાવથી
ઢંકાતો ન હોય. પરંતુ જે પુદ્ગલભાવને જરાક, પણ ખસેડીને
જ્યોતિથી જોશો; તો પુદ્ગલમાં (અલગત તેમાં મમત્વ કરવું
નહીં) કેટલું સામર્થ્ય છે તે જણાઈ રહેશે. અને પોતાનું મોટા-
માં મોટાપણ નહીં જાણે તોપણ તે અનુમાન તો જે જ્યોતિઃપ્ર-
ભાવે કરી શકશે. આવી રીતે પુદ્ગલિક ભાવમાં મોટાપણું જણાય
તો પછી આત્મીકભાવમાં પોને સર્વ શક્તિમાન સિદ્ધ થાય તેમાં
શો સંશય છે.

આત્માના સંલોગે પુદ્ગલિક ભાવમાં શ્રેષ્ઠતા જતાવીએ છીએ.

પ્રથમતો પગ એ પુદ્ગલિક છે અને તેની ઉંચાઈ એટલી બધી છે કે મોટામોટા પર્વતો ચડી જાય, તોપણ તે પર્વતોની ઉંચાઈ, પોતાના પગથી માપી જાય પણ પગની ઉંચાઈ ન મપાય! આખી પૃથ્વીની લગાઈ, ચોગઈ પોતાના પગથી, ચાલી પૂરી કરી, પૃથ્વીને તેથી માપે પરન્તુ એના પગની લગાઈ પોહોળાઈ, ન મપાય, કારણ કે હાલ યુરોપિયન લોકો જે પૃથ્વી ખતાવેછે, તેવી પૃથ્વીતો હાલનો માણસ જે પોતાના ગામમા જ વર અવરમા આઠ માઈલ ચાલેછે તે સિદ્ધાન્ત ચાલ્યો જાય તો સાડા આઠ વર્ષમા ફરી શકે આમ એમની નાની પૃથ્વીની પ્રદક્ષિણા કરે, પરન્તુ એના પગની લગાઈની ચોગઈની, કોઈ પ્રદક્ષિણા કરી શકે નહીં આ માણસના પગની શક્તિ એમ જણાવેછે કે, માણસના પગના અંજુઠા તળે, મેરૂ મગદાય છે એટલો પગ ઉંચો છે, એટલુંજ નહીં પરન્તુ આખી પૃથ્વી કરતાતે મોગે છે હવે પુદ્ગલિકરીતે જોતા માણસ, પોતાના પગમા મોગે જણાયછે, તો પછી તેના હાથમા કેટલો છે ? આખી સૃષ્ટિ રચે એવડો નથી ? છેજ આવી આવી તો અનંત સૃષ્ટિ રચે તોપણ તેના હાથમાથી ડબોડળ સૃષ્ટિઓ નીકળ્યાજ કરે જુઓ એક કડિયો એક ઘર બાધે, તો ઘર બધાઈ પૂરૂ થાય, મહેલ બાધે તો મહેલ બધાઈ પૂરો થાય, પરન્તુ તેનો હાથ કઈ તેથી ખૂટી જાય નહીં એજ હાથમા બીજા ઘણાએ ઘરો ને મહેલો નીકળે તોપણ હાથ કાંચમ, આ ઉપરથી અનુમાન કરશો તો માણસ પોતાના હાથમા અવગત પુદ્ગલિક હાથમા આખી સૃષ્ટિને દડાની માફક રમાડેછે હવે જ્યારે નાશવત પુદ્ગલથી મનુષ્ય હાથમા એવડો મોટો છે તો જગજ્યેષ્ઠ કહેવામા

અતિશયોક્તિ શી છે ? આ માત્ર ન્યૂનોક્તિ કરતા હોઈએ તેનું જલ્પાય છે. તો તે આત્મામાં કેટલો મોટો હશે, તેનું અનુમાન પણ મારા માનવબાંધવો નહીં કરી શકે.

હવે તેના કાનની ઉગ્રાઈ જુઓ, કેટલાં વચનો તેમાં સમાઈ ગયાં, અને હજી પણ કેટલાં વચનો અંદર સમાઈ જશે, તોપણ એનો કાન ખૂટશે નહીં. વચનામૃતના વિધિનો ભણે સ્વયંભૂરમણ સમુદ્ર ન હોય ! તેની અંદર વચનના પ્રવાહ પ્રવેશ ક્યાંજ કરેછે. પરંતુ એની ઉગ્રાઈ ખૂટતી નથી, તેમ આ જગતમાં કેટલાં કેટલાં વચનો જોઈએજ ભય તોપણ તેનું મુખ તો કાયમ. કારણ ત્યાંથી તે સોળ પ્રહર તો શું પણ તેથી પણ વધારે જોડે તોપણ મુખબંધારમાંથી વચનનો ખલનો ખૂટેજ નહીં. સરસ્વતિ પોતેજ ભણે તેના મુખકમળમાં નિવાસ કરી તેનેમાટે પ્રતિભાષક યત્ર (પોનોઆક)નું કાર્ય કરતી ન હોય એમ જલ્પાય છે આતો માત્ર આત્મજ્યોતિથી દેખાતા મનુષ્યના પુદ્ગલિક અંગ મુખવિષે કશું. પરંતુ અનુમાન કરશો તો, સર્વકાળનાં સર્વે વચનો તેના મુખમાં છે. એમ કહેવું અતિશયોક્તિરૂપ કે ન્યૂનોક્તિરૂપ નથી, પણ યથાર્થોક્તિરૂપ છે. ઉપર કશું તેમ સરસ્વતીજ પોતેજ તેના મુખકમળમાં વસે છે. વાણીની ઉત્પત્તિજ મનુષ્ય-મુખ છે. તો પછી તેને ત્યાં વચનોમાં દ્રારિદ્રતા હોયજ ક્યાંથી ! નહીંજ હોય.

આ પ્રમાણે માત્ર હાથ, પગ અને મુખમાં બેતાં. મનુષ્ય જ-ગજ્યેષ્ઠ જલ્પાય છે, તો પછી તેના બીજા અખૂટ છદ્વિયોના ખૂણામાં આ જગત્ આવી રહે એમ સમજવું શું અશક્ય છે ?

નથીજ આમ કહેવામા સાર એટલોજ કે, સર્વેદ્રિયમાની એક
 દ્રિયમા પણ આત્મ અખૂટ સામર્થ્ય છે તો સર્વમા કેટલું ? એ શું
 આપણે નહીં અનુમાન કરી શકીએ, અને જ્યારે સર્વે દ્રિયોમા
 આત્મ સામર્થ્ય તો મનમા કેટલું ? કરો મન નિર્મળ પછી જુઓ
 કે શું નથી સમજતુ થાઓ સર્વનું લય હચ્છનાર, કે પછી
 જુઓ તેને શું અશક્ય છે ? કઈ નહીં આ તો દ્રિયો ને મન
 ને પુદ્ગલિક છે મનુષ્યના દેહમા છે પરન્તુ મનુષ્યના પૂર્ણ
 દેહના ખૂણામા જાણે એક આત્મ ન હોય તેટલું આ જગત્ જ
 જ્ઞાય છે તોપછી આત્માતો કેટલો મોગે ! જ્યારે જગત્ એક
 આત્મ જેટલું દેહમા દેખાય તેને દેહજ જગત્ જ્યેષ્ઠ છે, તોપછી
 આત્મા જેને દેહો અનેક વાય તોપણ કાયમ તે જગત્ જ્યેષ્ઠ
 હોય ! એવું બાલક પણ શું નહીં સમજે ? એવું છતાં ‘અત
 નિરસ’ વિષયાદિમા લનચામો તેથી પોતેજ આમ કુગાર્ધ રહ્યો છે

છ દ્રવ્ય જે જગત્મા છે, તેમા જીવ મુખ્ય છે તે છતાં પો
 તાથી હલકા એવા પુદ્ગલમાથી ઉત્પન્ન થતા નિષયોથી તે કુગારો
 એ કેવું આશ્ચર્ય ?

મારામા અને પરમાત્મામા ભેદ શો ?

મમ શક્ત્યા ગુણગ્રામા, વ્યક્ત્યા ચ પરમેષ્ઠિનઃ ।

एतावानावयोर्भेदः, शक्तिव्यक्तिस्वभावतः ॥ ૯ ॥

અર્થ—અનતચતુષ્ટયરૂપ “ગુણોનો સમૂહ” મારામા શ
 ક્તિવી નિધમાન છે, અને અરિહત તથા સિદ્ધરૂપ પરમેષ્ઠિમા
 વ્યક્તિથી પ્રગટ થએલ છે માટે અમારા જન્મેમા શક્તિ અને

વ્યક્તિ (હૃદય-અને પ્રગટ) ના સ્વભાવથી એટલો ભેદ છે
અર્થાત્ શક્તિથી સમાન હોય, અને વ્યક્તિથી ભેદ છે

વિવેચન:—શક્તિરૂપ ગુણો જેને વ્યક્તિરૂપ થયા છે, એવા
અરિહંત તથા સિદ્ધના ધ્યાનમા એકાગ્રતાથી નિઃસ્વરૂપનું
ચિંતન કરતા ઉપશમ-રૂપક એણિએ ચડી પોતાનું સ્વરૂપ પ્રગટ
કરાય છે વાટ, દીવાનું ધ્યાન કરતા દીવારૂપ થાય છે એ ધ્યાનનું
પહેલું ઉદાહરણ છે અને બીજું લાકડે લાકડું ઘસવાથી એટલે
શરીર એ જડ લાકડા સમાન છે અને મન પણ જડ એ પણ
લાકડા સરખું છે હવે મનથી વિચાર કરવો કે, આ શરીર કોણ
છે? એમ વિચાર કર્યાજ કરવો કરતાં કરતાં એટલે વિચારરૂપ
લાકડાને શરીરરૂપ લાકડા સાથે ઘસતા ઘસતા, તે બન્નેમાથી
અગ્નિ નીકળશે કારણકે આત્મા શરીરમા તેમજ મનમા પ્રવ્રજ
જપલે રહ્યો છે જેમ લાકડા સાથે લાકડું ઘસાવાથી તેઓમા
પ્રવ્રજન રહેલો અગ્નિ પ્રગટ થાય તેમ મન તનમા પ્રવ્રજનરૂપ
રહેલો આત્મભવ્યોતિ પ્રગટ થશે વગી જેમ લાકડે લાકડું ઘસવાથી
એ લાકડા બગી જાય, તેમ મનરૂપ લાકડું શરીરરૂપ લાકડાસાથે
ઘસાવાથી એટલે ખૂબ ચિંતવન કરવાથી બને બગી જશે એટલે
કાયયોગ અને મનોયોગ એ બંનેનો લય થઈ જતા તારૂં સપૂર્ણ
સિદ્ધસ્વરૂપ પ્રગટ થઈ જશે

એક રાજાનો પુત્ર હોય અને તે બચ્નતો ન હોય ને કોઈ
બીજો માણસ બચ્નતો હોય તેથી વસ્તુતઃ જે રાજપુત્ર છે તે
અરાજપુત્ર થઈ જતો નથી તેમજ આત્મામા એક પરમાત્મા હોય,

અને બીજો બહિરાત્મા હોય તેથી વસ્તુતઃ તેનું આત્માપણું જાતું રહેતું નથી.

પોતે બહિરાત્મા નથી, ને પરમાત્મા છે એવું જ્ઞાન અંતરાત્માભાવથી થાય છે.

પરન્તુ તે અંતરાત્માભાવની મદદથી જ્યારે પરમાત્મામાં એકતા તરીકે, બહિરાત્માભાવ છૂટી જશે, એટલુંજ નહીં પણ પરમાત્માભાવ પણ છૂટી જશે. ત્યારે સિદ્ધસ્વરૂપનો આસ્વાદ લેશે.

મોટા વિશાળ હુંડમાંથી એક કુવારો ઉડતો હોય, તેવા કુવારાના નળના છિદ્રમાંથી બહાર આવતાં જળને લેમ તે દેખે તેમ શરીરરૂપ કુવારાનાં ઇન્દ્રિયોરૂપ છિદ્રમાંથી જે સામર્થ્યરૂપ જલ બહાર નીકળેછે, તેટલુંજ પોતાનું સામર્થ્ય દેખી શકે છે, તે પોતાને બહિરાત્માભાવે એટલોજ લાલેછે.

અંતરાત્મા બહિર જાતું જળરૂપ સામર્થ્ય અને હુંડમાં રહેલું જળરૂપ સામર્થ્ય દેખેછે, અને પરમાત્મા (તિથેકર) પોતામાં, કુવારામાં, અને પોતાના અનાદિ અવયવો, -સર્વમાંથી નીકળતા જળરૂપ સામર્થ્યને પોતાનું લાલેછે. જુઓ શુદ્ધોપયોગ વિવેચન પાનું ત્રીજી આવૃત્તિ.

પરમાત્મસ્વરૂપની પ્રાપ્તિ યવા આત્માને પ્રથમ લાલુવો.

अहं च परमात्मा च, द्वावेतौ ज्ञानलोचनौ ।

अतस्तं ज्ञातुमिच्छामि, तत्स्वरूपोपलब्धये ॥૧૦॥

અર્થ:-હું અને પરમાત્મા એ બેઉ જ્ઞાનચક્ષુઓ બીજે, એટલામાટે પરમાત્માના સ્વરૂપની પ્રાપ્તિ યવા આત્માને લાલુવા ઇચ્છું છું.

અમુખ્ય અને અનત ગુણો જેમા રહ્યા છે તે તત્વત હું. એ તત્વ માફ નહીં, પણ એજ હું.

બીજી યુક્તિ, પ્રિય વાચનાર જરા ધીરજ ધર એકેન્દ્રિય અવ્યવહાર રાશિમા પણ જીવ આઠ રૂચક પ્રદેશ ખુલા હોવાથી જ્ઞાનચોચન ખરો કારણકે જે એટલું પણ ઉઘાડું ન હોય તો, જીવ એવી સજ્ઞા પામે નહીં પછી અવહાર રાશિમા આવતા-અ-ડતા એજ જ્ઞાનચોચનથી નિશેષ દેખાના લાગ્યું પછી એકેન્દ્રિય માથી બે ઇન્દ્રિયમા આવતા બે ઇન્દ્રિયમાથી ત્રેન્દ્રિયમા ત્રેન્દ્રિયમાથી ચારેન્દ્રિયમા એમ ચડતા ચડતા તિર્યચ પચેન્દ્રિયમા આવતા આ જ્ઞાનચોચન આત્મા વિશેષ જાણવા-જેવા લાગ્યો અને મનુષ્યમા આન્યો સારે મનરૂપ નોઇન્દ્રિયની પરિસ્ફુટતા-ઇતર પ્રાણીઓ કે રતા નિશેષ હોવાથી સર્વથાપણે વિશેષ જાણવા જેવા લાગ્યો પરંતુ તેને બૂલ થઈ જે જે જાણ્યું જેયુ તે હું થયું અને તેમા કેટલુંક જાણ્યું જેયુ તે કેટલુંક માત્ર થયું માટે હવે તો દેવોને પણ હુલ્લેસ એવો મનુષ્યદેહ પ્રાપ્ત થયો છે ત્યાં સઘળી બૂલથાપ ટળી ગઈ જે જે જાણાયું અને જોનાયુ તે હું નહીં અને તે માફ પણ નહીં એવી રીતે જેટલે જેટલે અશે પરવસ્તુમા હું પણ-મારાપણુ નીકળતું ગયું તેટલે તેટલે અશે, આ જ્ઞાનચોચન આત્મા પોતાને (અતરાત્માને)વિશેષ દેખતો જાયછે, અને જાણતો જાયછે એમ કરતા જ્યારે સર્વ પુદ્ગલિક વસ્તુનો સાગ થયો, સારે આત્મા સૂર્યની પેઠે સકલ લોકાલોકને જાણતો થાયછે અને તેનાથી અલગ થઈ લોકને અતે બિરાજે છે લાલિન અનુભવે છે કે —

લોક કે' અત વસે મુજ આતમ,
 નીતમ કિલું અહીં પ્રસરે છે
 સૃષ્ટિવિષે અતિસુદર રૂપ
 નિહાળી સુધારસ અહીં વરસે છે ॥ ૧ ॥
 જ્ઞાન તો રૂપ અરૂપ તો દર્શન,
 ચરણવિષે ઉઠે પલટે છે,^૧
 એમ રમણ કરતો હું લાનન,
 આતમ રતનથી માહિ વસે છે ॥ ૨ ॥

નાસત્પૂર્વાશ્ચ પૂર્વા નો, નિર્વિશેષવિકારજાઃ ।
 સ્વાભાવિકશેષા સ્થ મૂતપૂર્વાશ્ચ તદ્ગુણાઃ ॥

અર્થઃ—વિશેષથી રહિત એટલે સામાન્ય વિકારથી ઉત્પ
 થએલા (મતિજ્ઞાનાદિ) આત્માના ગુણો પૂર્વે નહોતા એમ ન
 તેમજ પૂર્વે નહોતા એવા કેટલાક નવા ગુણ પછી ઉપજે છે,
 રત્ન સ્વાભાવિક વિશેષ અનતજ્ઞાનાદિ, પૂર્વે નહીં પ્રગટેલા
 નવીનજ છે

વિશેષ સ્ફુટતા—દ્રવ્ય અનાદિ નિધન છે, તેમા પ
 ક્ષણે ક્ષણે ઉપજે વિષુસે છે, તેમા નિકાલવર્તિ પર્ચાય છે
 શક્તિ અપેક્ષા એ સત્ત્વ એક કાળમા છે એમ કહે
 વ્યક્તિ અપેક્ષાથી જે વખતે જે પર્ચાય હોય તે સત
 કહેવાય જૂત અને ભવિન્ય પર્ચાય અસત્ત્વ કહેવાય એ પ્ર

૧ જ્ઞાનથી દર્શનમાં ને દર્શનથી જ્ઞાનમા રમણતા તે ચારિત્ર

સત્ અપેક્ષા સત્નો ઉત્પાદક, અસત્ અપેક્ષા અસત્નો ઉદય ક-
હેવાય એ- આ શ્લોકનો ભાવાર્થ છે

આત્મદ્રવ્યમા પણ સામાન્ય રીતે, મતિજ્ઞાનાદિક ગુણો જૂતપૂર્વ
પણ કહેવાય, અજૂતપૂર્વ પણ કહેવાય અને વિશેષ રીતિએ અ-
નન્તચતુષ્ઠય અજૂતપૂર્વ કહેવાય આ પ્રભાતે નયવિભાગ કરી વ-
સ્તુસ્વરૂપ જાણુ (ભા ૩)

ભાવાર્થ—સામાન્ય રીતે પૂર્વ મતિશ્રુતજ્ઞાન નહીં હતું એમ
નહીં, અને ત્યારપછી પણ સામાન્ય રીતિએ કેટલુંક મતિ, શ્રુ-
તજ્ઞાન થયું, પરન્તુ સ્વાભાવિક અને વિશેષતાપૂર્વક અનન્તજ્ઞા-
નાદિ તો હાલ પ્રગટ થતા જણાય છે (વિવેચનકાર)

અવોભવરૂપી મહાહાઝ ક્યામુધી પીડે ?

તાવન્માં પીઢયત્યેવ, મહાદાહો મહોન્નવઃ ।

યાવદ્ જ્ઞાનમુધાંમોધૌ નાવગાહ, પ્રવર્ત્તે ॥ ૧૧ ॥

અર્થ—વળી જેમ વિચાર કે, જ્યામુધી જ્ઞાનરૂપી અમૃતના
મમુદ્રમા માર નહાવાનું થતું નથી, ત્યામુધી સસારથી ઉત્પન્ન
થએલો મહાન દાહ મને પીડી રહ્યો છે

વિવેચન—આ સસારરૂપી અજ્ઞિની અનેક જ્વાળામા પ્રાણી
બળતો જણાય છે, પરન્તુ જ્ઞાનરૂપી જળનું જેમ જેમ તેનાપર
સિંચન થતું જાય છે, તેમ તેમ આ જ્વાળાનો તાપ ન્યૂન થતો
જાય છે તેમા પણ સત્સંગરૂપ નદીમા જેલું સ્નાન કર્યું છે,
સત્શાસ્ત્રરૂપી સરોવરમા જેલું વારવાર હુબકી મારી છે, તેને આ
સસારરૂપી અજ્ઞિ અત્યંત પીડી શકતો નથી પરન્તુ એ અજ્ઞિનો

એકાત નાશ તો અનુભવજ્ઞાનથી લાગેલા અમૃત સમુદ્રમાં નહાવા
વીજ થાય છે, એવો ભાવ છે

સસાર બવહારમાં પણ એક અજ્ઞાન માણસ,^૧ કે જેને પાણી

૧ દાસના વખતમાં આપણે આ ભૂમડળપર દૃષ્ટિ ફેરવશું તો
માત્રમ પડશે કે માણસને જેમ જેમ જ્ઞાન થતુ નયછે, તેમ તેમ તે
બવહારમાં પણ કેવી રીતે દુ ખ નિવર્તન કરતો નયછે નોંધ આ
પ્રવિહાના ઈડિયન લોકો ધર્મીજ નગરી હાલતમાં છે તેમાના એક
નગરી અજ્ઞાન માણસે રસ્તામાં કેટલાક વેલા દીઠા તે ઉપર દ્રા
ક્ષના હુમખા હતા, તે તોડી ખાધા એ દ્રાક્ષના હુમખા ■ કે શું
તેની એને ખબર નહોતી પરંતુએ વસ્તુ (દ્રાક્ષ) મીઠી છે એટલુ તો
તેને જાણુ આ જગથી માણસે એ પદાર્થ પૂર્વ જાણેલા કે સાખ
ગેતો પણ ન હતો, પરંતુ તેને હવે એટલુ જ્ઞાન થયુ કે દ્રાક્ષ મીઠી
■ આ જ્ઞાનની મનુષ્યોમાં હદ છે એમ પાશ્વિમાલ્ય વિદ્વાનો કહેછે
ત્યારપછી “દ્રાક્ષ મીઠી છે” એ જ્ઞાનના આધારે-રમરણના આ
ધારે-ધારણાને આધારે આઠ દિવસ સુધી તેણે દ્રાક્ષ ખાધી
એના મનમાં નક્કી હતું કે દ્રાક્ષ મીઠી છે, અને તે ખાધાથી મુખ
થાયછે, પરંતુ નવમે દિવસે તેના પેટમાં દુખવા લા ૩ ‘ત્યારે તે
વિચારમાં પડી ગયો કે ‘દ્રાક્ષ મીઠી છે, ને તે મુખ આપે છે”
જેમ હવે છતાં તે દુ ખ કેમ આપેછે? એના વિચારોમાં ઘણી જ
હબડ થઇ અતે પરિણામએ આણ્યુ કે ‘દ્રાક્ષ મીઠી છે, ને તે મુખ
આપેછે, એટલાજ જ્ઞાનની જરૂર નથી’ કારણકે તે મીઠી છે, એ વાત
હજુપણ સાચી છે પરંતુ આજજ તેણે મુખ આપ્યુ ને હવે દુ ખ
કેમ આપેછે? એનું શુ કારણ? પછી વિચાર કરતાં માણસ પડ્યુ કે,
મઠ કાંઈ આજળના દિવસો કરતા વધારે દ્રાક્ષ ખાધી, તેથી પેટમાં
જ્યુ મટિ હવે આજજ ખાધી હતી તે કરતા વધારે ન ખાવી, એમ

જાણે હોય તેની ખબર નથી તે પાણી પાને હોય ને જાણાના
બળે છે પરંતુ તેના ઉપયોગની જોને ખબર છે તે પાણીથી સ્નાન
કરી પોતાનો તાપ મટાડે છે તેમ સમારૂપી અગ્નિની જાણામા
પણ ઉપાગ્રયરૂપ જલસ્વાનની જોને ખબર છે તે ત્યા મામાયિ
મહિરૂપ જળસ્નાન કરી પોતાના આત્માને નસારના તાપથી
શાત કરતો દેખાય છે

કરી જોતુ તો તેના પેટમા ન દુઝ્યુ આ ઉપરથી તેને ખાતરી થઈ
કે દ્રાક્ષ મીઠી છે ને સુખ આપે છે એ વાત ખરી પરંતુ તે આત્મી
હદમા સુખ આપે છે, તેથી વધે તો દુઝ્યુ આપે છે આમ તે જ્ઞાનની
પહેલી હદથી સુખ પામ્યો પરંતુ તેણે જ્ઞાન પૂર્ણ ન હોવાથી આ
જગતમા દુઝ્યુ થયું પણ તે વસ્તુના અધુ પ્રમાણમા સુખ શીખ્યો
એ જ્ઞાનની ત્રીજી હદ એમ પ્રાથિમાત્મ પરિતો કહે છે એટલે કે પહેલા
વસ્તુ જ્ઞાન ને તેથી આણસ સુખી પણ વસ્તુની હદ આવે છે
ત્યારે તે સમગ્રતા સુખની હદ વધે ને દુઝ્યુ આણસ થાય છે પણ તે
હદ ઓળંગતા દુઝ્યુ થાય છે, વળી તે વસ્તુ ત્યારે ખાલી ને ત્યારે ન
ખાલી એમ કાળવિરોધી છે, પણ આ ખાલી ને નાં ન ખાલી, જેમ
રેશવિરોધી છે એમ ત્યારે તેને દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાળ ને સ્વભાવની
ખબર પડે છે ત્યારે તે વસ્તુ જ્ઞાનવિશેષ પ્રકાર થવાથી તેમના સુ
ખમા વધારો થાય છે અને એ જ્ઞાન ઉત્તરોત્તર દુઝ્યુ અને દુઝ્યુ
અધારને દૂર કરી સુખને સુખરૂપ સૂચના પ્રકાશને વધારે છે તે
આ પ્રકાર જ્ઞાનથી અવધારમાં સુખી થાય છે એટલું જ નહીં પરંતુ
જ્ઞાનથી વિચારણાથી, - દુઝ્યુ આવે તેના ઉપાસની વિચારણા કરવાથી
(Reflecting upon) અવધારમા જ્ઞાન થઈ પ માર્ગમાં પણ એવા
ધાસ થાય છે કે જે દોષ (Reflection) એમ થયું તો અને દુઝ્યુ
સરખું અનુભવજ્ઞાન પણ થાય છે

જેમ ગરમ પદ્મચોથી અગ્નિના તાપથી અને સૂર્યના અત્યંત તાપથી, માણસ અને ઈતર પ્રાણી તપાયમાન થાયછે તે મન ક્રોધ, માન, માયા, લોભરૂપ ખરા તાપથી સસારમા અત્યંત તપાયમાન થવાય છે પરંતુ જેમ તપેલો પ્રાણી જળસ્નાન કરે વાંથી શાંતિ પામેછે, તેમજ ક્રોધાદિ અગ્નિથી તપેલો જીવ, શુદ્ધ ધર્મરૂપ ક્ષીરમુદ્રના સમ્યક્ જ્ઞાનરૂપ અમૃતવારિમા સ્નાન કરે તો તેનો જન્મોન્મન્મનો મહાદાહ અહીંજ શાંત થાય એટલુંજ નહીં પરંતુ હવે પછી પણ એ શાંતિ અહીંજ રહે કારણકે જળથી શાંતિ ઘોડીવાર રહેછે પરંતુ જ્ઞાનરૂપ અમૃતની શાંતિ અમરત્વ આપેછે, અને તે છેવટ સાદિઅનતસુધી રહેછે તો પછી વીર્યસહિત-ધ્યાનાર્થી તો ધ્યાનરૂપ ઘોડીમા થડી જ્ઞાનસમુદ્રમા સ્નાન કરી પોતાનો હંમેશનો સસાર તાપ શાંત કરે તેમા શુ આશ્ચર્ય છે !!

કર્મ વિશ્રમથી કેવો કહેવાયો, પણ વસ્તુત હું કેવો છું ?

अहं न नारकी नाम न तिर्यक् नापि मानुषः ।

नदेवः किन्तु सिद्धात्मा, सर्वोऽयं कर्मविश्रमः ॥ ૧૨ ॥

અર્થ—વળી એમ વિચારે કે (શુદ્ધ દ્રવ્યાયિક નયની અપેક્ષાએ દેખુ તો) હું નારક નથી, તિર્યક નથી, મનુષ્ય નથી, તેમજ દેવપણુ નથી હું તો સિદ્ધાત્મા છું અને નારકાદિની જે અવસ્થા તે તો સર્વળુ કર્મોનુ પરાક્રમ છે

વિવેચન—નારક, તિર્યક માનુષ કે દેવાદિ શરીરરચના તો નહીં પરંતુ આત્મા તો શુદ્ધ સિદ્ધમાનજ છે કર્મોના

સયોગથી તે નારકાદિ જને છે, અને કર્મના સમય વિયોગથી નારકાદિ અવસ્થાનો નાશ થઈ પોતાના સ્વાભાવિક સ્વરૂપને એટલે સિદ્ધાત્મજ્ઞાવને પામે છે કારણકે નારકાદિ અવસ્થાતો આત્માને સ્વાભાવિક નથી, પણ વિભાવિક છે

નારક, તિર્યચ, મનુષ્ય અને દેવાદિ એ બધા પુદ્ગલો છે અને પુદ્ગલ કાંઈ હું છું એવું બાપી શકે નહીં, કારણકે જડ છે માટે હું નારકાદિક પુદ્ગલથી અત્યંત ભિન્ન એવો કંઈક છું, ને તે પુદ્ગલો તથા તેની ક્રિયાને જાણનાર-જ્ઞનાર છું

જેમ સૂર્ય જગતના પ્રાણીઓને અને તેની ક્રિયાને દેખતો હોય તેમ હું પણ આ દેહને અને તેનાથી થતી ક્રિયાને હું જાણું છું

હવે જાણનાર જે છે, તે જે જાણે છે તેથી ભિન્ન છે આ દૃષ્ટાન્તમા નારકાદિ દેહો તે જાણવાના (જ્ઞેય) છે અને હું જાણનાર (જ્ઞાતા) તેથી ભિન્ન છું પુદ્ગલ હું નહીં, પણ આત્માજ દેહમા રહી હું એવું જોતેછે,^૧ તો તે આત્માજ હું છું અને આમ સકળ નારકાદિ પર્યાયથી રહિત હું તે આત્મા, તેજ સિદ્ધાત્મા

આ નારકાદિ શરીર તે કર્મ પુદ્ગલના ઘડેલા પણ મારા ઘડેલા નહીં કર્મના વિગ્રમથી તે ઘડાયેલા છે હું તો મારા નિજ ગુણ તેને જાણું કારણકે હું જ્ઞાનરૂપ છું આમ જ્ઞાન તેજ સિદ્ધાત્મારૂપ થાય છે

૧ અનુભવને લખવાને પણ રૂઝૂમ સખ્ખે સમર્થ નથી, પરંતુ રાખ્ખના લક્ષ્ય અર્થે ઉપર ધ્યાન આપતાં લાલનનો આશય સમજાઈ જશે

આત્માને પોતાના સ્વરૂપમાં જોવાની એક યુક્તિ:—

એક કાચનો સ્થંભ હોય, તેને એક કુટમાં બહારથી કાળો રંગ દીધો હોય, બીજા કુટમાં લીલો રંગ દીધો હોય, ત્રીજા કુટમાં લાલ રંગ દીધો હોય અને ચોથા કુટમાં પીળો રંગ દીધો હોય, પછી તે સ્થંભમાં નિર્મળ જળ ભરેલું હોય; એવી રીતે તે નિર્મળ જળને બહારના રંગની જોડે ઉપાધિ છે છતાં, અંદરથી તે જળ સ્વચ્છ જણાઈ રહેશે. તેમજ નારકના ક્રાળા રંગ, તિર્યચના લીલા રંગ, માનુષના લાલ રંગ, અને દેવતાના પીળા રંગવાળા શરીરરૂપી કાચની ઉપાધિ હોય, તથાપિ અંદર રહેલો આત્મા (નિર્મળ નિરંગ જળની પેઠે) નિશ્ચયનયની અપેક્ષાએ હંમેશા સિદ્ધસમાનજ છે. બહારની ઉપાધિથી એટલે શરીરરૂપ કાચને નારકી, તિર્યચ, મનુષ્ય અને દેવતા ઇત્યાદિ રંગની ઉપાધિનો ઉપચાર બ્રહ્મથી આપણે આત્માને કરીએ છીએ, તે ન ચતાં જો શરીરનેજ તે ઉપચાર થતો હોય તો, આત્માનું નિજસ્વરૂપ નિશ્ચય નયથી દેવું છે, તેનો અનુભવ ચતાં પહેલાં વિચારવાનો તે પણ જાણી શકે.

કર્મરૂપી પ્રતિપક્ષને આજેજ ઉખેડું.

અનંતવીર્યવિજ્ઞાન—દગાનંદાત્મકોપ્યહમ્ ।

किं न मोन्मूलयाम्यद्य, प्रतिपक्षविपक्षमम् ॥ ૧૩ ॥

અર્થ:—વગી એવી દૃઢ જાવના કરે કે, અનંત વીર્યવાળો, અનંત વિજ્ઞાનવાળો, અનંત દર્શનવાળો, તથા અનંત આનંદવાળો, હું છું; તો મારા પ્રતિપક્ષી એટલે શત્રુરૂપ એવાં કર્મ નામના સું હું આજે મૂળથીજ ન ઉખેડી નાંખું ?

વિવેચન—કર્મરૂપી વૃક્ષોના ફળો જન્મ જરા, મૃત્યુ રોગ, આધિ, વ્યાધિ ઉપાધિ આદિક અનેક છે, અને તે વૃક્ષને કાપવાને દેહલાક વીરપુરુષો દ્રવ્યતપ અને સાવતપરૂપી હૃદયથી તે વૃક્ષના ડાગાઓને છેદેછે. પણ તે વૃક્ષના નાના પ્રકારના વિવિધપ્રકારની ધુન્ધાકારી જળનું સિંચન પુનઃપુનઃ થયા કરવાથી તે ડાગાઓ તે વૃક્ષને પાછા ફરી નીકળેછે, અને જેઓ તે વિવિધ વૃક્ષના ફળોનો આસ્વાદ લેછે, એટલે વિષયોને સેવેછે તેઓ ઘણા ખરા એ વિષયોરૂપી વિષના ઝેરથી મરણ પામેછે, એવા નાના પ્રકારની યોનિમાથી મરી જઈ, પાછા તેવીજ યોનિમા જઈ પડેછે પરંતુ જે જે વૃક્ષને મૂળથીજ ઉખેડી નાખતું હોય તો તેનો એકજ ઉપાય છે, અને તે આ જે વખતે એ કર્મરૂપ માક પરંપ જણાય કે સર્વીર્થ થઈ તેનું મમત્વરૂપી મૂળજ ઉખેડી નાખતું એટલે તે આખું વૃક્ષ તુરત પડીજશે જેમ એક તાડનું વૃક્ષ હોય, અને તેમા રહેલી વચ્ચી દારીને ઉપર જઈ કહાગી નાખવામા આવે કે, તે તાડનું વૃક્ષ તુરત પડી જાયછે, તેમ સર્વીર્થ થઈ પરવસ્તુમાથી મમત્વરૂપ દારી કહાડી લીધી અને સ્વવસ્તુમાજ મમત્ત એટલે એ વીર્થ, જ્ઞાન, દર્શન અને આનન્દજ હું છું એમ થયું કે, અનાદિકાળનું કર્મરૂપ વિવિધ ધર્મ લાદને પડી જવાનુંજ, કારણકે તેના મમત્વરૂપ મૂળયાજ ઉખેડી ગયા.

આમરૂપ દ્રવ્યમાં વીર્થ એ કર્મરૂપ વૃક્ષને કાપવાનું ખરું છે જ્ઞાન છે, એ ખરૂંમની તીવ્ર ધાગ છે, દર્શન છે, એ ધારાને પામેલું મનજીવ પાણી છે, અને આનન્દ છે એ ક્રિયારૂપ ચારિ

ત્રમાં ઉત્સાહ છે. જ્યારે એવા કુદાગ્રથીજ-ખડ્ગથી એ કર્મરૂ-
પી વૃક્ષ પડવું કે જીવ શરીરધારી છે, સાંસુધી અનુભવરૂપે અને
પછી તે શરીર, ચરમ શરીર હોવાથી પોતે સાદિ અનંત સ્વરૂ-
પેજ રહેશે, અને જન્મોજન્મમાં જેથી ભટકાવું હતું તે હમેશ
ને માટે મટી જશે.

આનંદમંદિરમાં હવે પેઢેલો હું હમેશાં સ્વરૂપથી ચળુજ નહીં.

અઘાસાઘ સ્વસામર્થ્ય, પ્રવિશ્યાનંદમંદિરમ્ ।

ન સ્વરૂપાશ્વવિપ્વેડહં, વાઘાર્યેષુ ગતસ્પૃહઃ ॥ ૧૪ ॥

અર્થઃ—વળી એવી ભાવના કરે કે, આજે પોતાનું સા-
મર્થ્ય મેળવી આનંદમંદિરમાં પ્રવેશ કરી બાહ્ય પદ્ધતિઓમાંથી
જેતી સ્પૃહા ગઈ છે, એવો હું થઈ મારા આત્મસ્વરૂપથી અત્યંત
નહી યાઉં.

ભાષાંતરકારની સંક્ષિપ્ત ટીકાઃ—જ્યારે આત્મા પોતાના
સ્વરૂપમાં કરે છે, ત્યારે આનંદરૂપ થાય છે, તથા તેને અન્ય-
વસ્તુની વાંછ રહેતી નથી,^૧ તો પછી તે પોતાના સ્વરૂપથી
યાજો કેમ પડે ?

વિવેચનઃ—પોતાના સ્વરૂપનો આસ્વાદ લેનાર એવા કો-
પિયુ માણસને અલ્પ કાળમાં ઘણી નિર્જરા કરવી હોય, તેને આ
અમોઘ રૂળ આપનારું છે. ધ્યાનાર્થીએ પ્રથમ ઇન્દ્રિય-
ન્ય વિષયોમાંથી સમગ્ર સ્પૃહા (ઇચ્છા) દૂર કરવી, 'જેમ

૧ કારણ કે નિબ્બનંદના સ્વાભાવિક આનંદને મૂજી મુખાલા-
સની વાંછના કેને થાય ?

જેમ એમાથી સ્પૃહા ગઈ' તેમ તેમ ધ્યાની પુ પવત્ હૃદયે ન પાતો જશે ત્યારે ઘણા દોરડાઓથી બધાએય કોઈ બહુન હોય, અને તે જેમ દોરડા છોડતા હિયુ ચડે, તેમ ધ્યાની વિરોધ વિશેષ હોયો ચડી વિશેષ વિશેષ દેખશે એમ જે જે દેખાય, તે સર્વ દ્રશ્યમાથી પણ સમગ્ર સ્પૃહા કાઢતા જવી, અને એમ થતા થતા પદાર્થમાની સ્પૃહાનો અત આપતા પોતાના સ્વરૂપમા પ્રવેશ કરતા, અન્યાયાધ મુખરૂપ આત્મા પોતેજ આનન્દમંદિરમા પ્રવેશ કરશે અને તે જ્યોતિર્મય સ્વ રૂપ જેવું પ્રાપ્ત થાય છે, તેને એવું દદાલિંગન કરવું છે, તે જ નહીં, માટે મારા ધ્યાનાર્થી બધાઓ, સર્વીર્ય થઈ આજેજ આ શ્રેષ્ઠ ઉદ્ધમ આરભો

વિ, વિ. યોગદર્શનકાર પતંજલિ પ્રત્યાહાર પર આ ઉદ્ધમ કરવા શિખ્યને પ્રેરે, આપણા સવિસ્તપક્ષી શ્રીમદ્ યશોવિજયજી મહારાજ ચિરાદિમા આ ઉદ્ધમ કરવા કહે, અને આ જ્ઞાનગુપ્ત થયના કર્તા સર્વીર્ય થઈ, પ્રાણ પદાર્થમા ગતસ્પૃહ થઈ, આ નદરૂપ આત્મામા પ્રવેશ કરવા કહે, એમા આ ત્રણે યોગવી રીતો આશય એકજ જણાય છે

અગિયારમું ગુણસ્થાનક જેને ઉપશાતનોહ કહેછે, ને જેમા કર્મની ઘણીજ પ્રકૃતિ ઉપશાત પામેછે, પરંતુ ક્ષય ન થવાથી ત્યાથી પાછો પડેછે હવે પડે જ્યારે, કે અંદરથી દિની રૂમ પ્રકૃતિ પરવસ્તુ તરફ દોરે ત્યારે તો તેવળને કરવું શુ? એ પરવસ્તુ છે, એવું જ્ઞાન ગળી ધ્યાનથી ચૂકી ન જતા, નવી પ્રકૃતિનો બધ ન થવા દેવો, એટલે અંતર કરવો નેજુજ નહીં,

જેમ આગ રાખની અંદર ભરી હોય, ને તેને પવન લાગે તો આગ પ્રગટ થઈ જાય, તેમ અંદર ઉપશાંત રહેલી કર્મ પ્રકૃતિ પણ વિષયાદિની ચોમ્મ સામગ્રી જોતાં શુભક્રિયારૂપ રાખ ખસી જઈને કર્મપ્રકૃતિ પ્રગટ થઈ જાય, ને તે કર્મપ્રકૃતિને શરણુ થાય તોજ તે નીચે પડે, માટે તે અંદરથી પ્રગટ થઈ કે, તેને પણ પરવસ્તુ ગણી પોતાના આત્મામાંથી, એટલે જ્ઞાનમાંથી ખસેડવી, પોને ખસતું નહીં એટલે અંદર ઉપશાંત રહેલી પ્રકૃતિ નિર્જરા પામી જશે.

આમ ઉપશાંતના ઉદયનો ક્ષય કરતાં કરતાં ધ્યાની આગળ આવ્યો કે ક્ષીણુમોહ શુણ્ણસ્થાનકને પ્રાપ્ત કરશે, કે જ્યાંથી પડાયજ નહીં, કારણ કે પાડનાર મોહ ત્યાંથી ગયો, અને ક્ષીણુમોહ શુણ્ણસ્થાનકે આવ્યો માટે ધ્યાની પુરૂષ કે જેને મોક્ષાભિલાષ માત્ર છે, તેણે વચલા કોઈ શુણ્ણસ્થાનકપર ન અટકતાં સકળ મોહનો એટલે સકળ પરવસ્તુમાં હુંપણનો ક્ષય કરતાં જવો એજ અવસ્કર છે.

હવે આનન્દમંદિરમાં રહી શું કરું ?

મયાદૈવ વિનિશ્ચયં, સ્વસ્વરૂપં હિ વસ્તુતઃ ।

છિત્વાપ્યનાદિસંભૂતા-મવિદ્યાવૈરિવાગુરામ્ ॥૧૫॥

અર્થઃ—(અનાદિ કાળથી ઉપજેલી) અવિદ્યારૂપી વૈરીની ભળને તોડી, આજેજ મારા સ્વરૂપનો મારે પરમાર્થથી નિશ્ચય કરવો. (આવી આવી પ્રતિજ્ઞા ધ્યાનનો અભ્યાસી કરેછે.)

વિવેચનઃ—જેમ મુવર્ણ અને માટી ઘણા કાળથી ખાણમાં

સાથે જ છે, તેમ જીવ અને કર્મ અનાદિ કાળથી જ આ મસાર-
રૂપી ખાણુમા સાથે જ છે પરંતુ યત્નથી જેમ માટીને છૂટી પાડી
મુવર્ણ મેળવાય છે, તેમ ધ્યાનના યત્નનિયમાદિ વત્રોથી, કર્મરૂપી
માટીને ખસેડી શુદ્ધ જીવસ્વરૂપ પ્રાપ્ત કરાય છે પરંતુ જેમ આ
મુવર્ણ અને માટીના મિશ્રણને જુદું કરતા આખો સમય મુવર્ણ
ભાવનાજ રાખવી પડે છે, તેમ ધ્યાનીપણ કર્મરૂપ માટીને જુદું
કરતા આત્મદૃષ્ટિજ રાખે છે વળી યોગશાસ્ત્રમા કહ્યું છે કે “તીવ્ર
સંવેગાનામાસન્નઃ” (જેનો અવેગ તીવ્ર છે, તેને તરત જ સ્વરૂપ
પ્રાપ્તિ થાય છે) તેમ જે સર્વીય થઈ દૃઢ નિશ્ચયપૂર્વક આત્મરૂપ
મહેશ્વરમા પ્રવેશ કરે છે, તેને તે જ દિવસે પરમાર્થથી સ્વરૂપ
પ્રાપ્તિ થાય છે જ

મોહનજન તેજ અનાદિકાળથી ઉત્પન્ન થએલી અવિદ્યા
અને માફ, માફ, માફ, માફ એટલે શરીર ઇન્દ્રિય, તેના વિષયો
ઘર, હુડુબ, મી, છોકરા, સમા, વહાવા, નાત, જાત, દેશ, ખડ,
જગત્, ચાંદ રાજલોક, ઇલાદિ સર્વ પર પદાર્થમા માફ માફ
એ મોહનજન હવે ધ્યાનદ્વારા અતરદૃષ્ટિએ જુઓ કે તાર કોણ ? જે
તાગી સાથે કોઈ દિવસ છૂટું પડે નહીં તે તો જીવ છે હાલ
છે, આગળ હતો, અને હવે પછી પણ છે તારે માફ તો જીવ
ખીજુ માફ કાઈ નહીં આ મકળ પરવસ્તુનો જાણનાર, એટલે
જ્ઞાનરૂપ હું એમ કરતા કરતા, જેમ જેમ એક એક પરવસ્તુમાથી,
પોતે નીકળશે, તેમ તેમ અવિદ્યા અર્થાત્ મોહનજનના તાત્કાલિક
વૃદ્ધતા જશે

વળી મર્યાદા પ્રાપ્ત થયું કે, પછી આપણે જ

યે હીએ, કે આત્મા એજ હું અને બાકી બીજી વસ્તુ તે જડ, અને જડ એ પરવસ્તુ ત્યાર પછી પરવસ્તુને નિશાળગી-ઉંચિયડ લાલી કે અનુક્રમે કે એકદમ તેમા ત્યાગબુદ્ધિ કરી અને ત્યાગવૃત્તિથી તેને છોડવા માડિયે કે દેશવિરતિપણુ પ્રાપ્ત થાય, વા સમય છોડતાં સર્વવિરતિપણુ પમાય છે

કોઈ આજે એક સ્ત્રી કાણે બીજી, એમ એક એક પરવસ્તુને મુખે અને કેટલાક એવા પણુ શરવીર હોય કે આ “ બત્રી સે બેળી ” એમ કહી સકળ પરવસ્તુને—સમ્મક્ત્વપૂર્વક—સ્વપરવસ્તુના જ્ઞાનપૂર્વક કે વિતરાગના વચનમા શ્રદ્ધાપૂર્વક એકદમ તજવાની વૃત્તિ કરે એટલે સર્વવિરતિપણુ તેના વીરપુરુષોની સેવામા આવી ઉભુ રહે એમ અનુક્રમે કે એકદમ સમય પરવસ્તુને દ્રવ્યભાવે મુકવી તે સર્વવિરતિપણુ છે

પછી પણુ મારો મચ્છ, મારી ચોથ, મારી પાચમ, મારા સેવક, મારા પુસ્તક, મારું વચન, કત્યાદિ ભેટલું મારું એટલા દિરના નહીં તો મુતરનાતાતણા પણુ તોડવાના રહે ધ્યાની સાધુ, સાધવીને તે “મારા” “મારા” કામના નથી એ “મારા તારા” ગયા ને આ બધાનો દ્રશ કોણુ એ કોણુ, એ કોણુ પછી એ કોણુ એમ વિચારણાની એળીપર ચડતા ચડતા પરિભ્રામની ધારા એટલેમુધી વધે કે, એક તતલો રહે નહીં ત્યારે દારા કરી છૂટવાથી જીવ અર્થાંકિક શાંતિ ભોગવે કારણુ કે મોહના ફાસા હી બને, નેથી આનંદ પામે, રોમાચ થાય, પોતે મુક્ત સકળ જીવપર સમદષ્ટિ થઈ રહે જન્મ મરણના કારણો નીકળી જ

૧ ઠીર (રેશમ) ના સસારીના, ને મુતરના સાધુના

વાથી અભયપાત્રુ આવે, માટે લાવનના સર્ગાં લાઈ બેનો માતા પિતા, પુત્ર પુત્રીઓ, સકળ મનુષ્યજાતિઓ, તિર્થંચો, દેવતાઓ, અને માગ બ્રહ્મા નારક બાધવો, ધ્યાનનો દુકો સરલ રસ્તો લઈ સકળ પરવસ્તુને દૂર કરો, એટલે સ્વવસ્તુ સહેજ પ્રકટ થઈ રહેશે સ્વવસ્તુને પામતુ નથી, પણ વિનુદ્ધ ધ્યાનો એટલે તે તો તમે પોતેજ વસ્તુત છો એમ જણાઈ રહેશે

વળી સ્વવસ્તુ કરતા પરવસ્તુનું પ્રમાણ બહુજ યોડુ છે,^૧ કારણ કે તિર્થંકર ભગવાન આપણા સકળ જીવના પિતા, તેમને પણ આપણે એવું વિશેષણ આપિયે છિયે કે “અદ્વાર દૂપણે કરીને સહિત” પરતુ કેટલાક ગુને કરીને સહિત એ કહી શકાય નહીં, કારણ કે ગુણોની સખ્યા તો અનંત છે એનો છેડો નથી તેમ તમે પણ લાલનના સવળા સનાવહાલાઓ અનંત ગુણોવાળા છો કારણ કે આત્મા એજ તમે છો માટે દોષો જે પરિમિત (Limited) છે તેને છોડો કે તમારું અપરિમિતત્વ (Unlimitedness) જણાઈ રહેશે કારણ કે જ્ઞાન અનંત છે, દર્શન અનંત છે એટલુજ નહીં પણ જ્ઞાન જેવા ગુણો પણ અનંત છે, છેડોજ નથી

આ હાવનાજ વખતે, લાલન તુ એમ માનતો હતો કે, લાધી તારી માતા, એટલે ત્યા માતૃશુદ્ધિ, પરંતુ બ્યારે જે કોઈ જન્મ આપે તે માતા, પછી તે લાવનને જન્મ આપે કે બીજા કોઈ જીવને જન્મ આપે, એમ થતાજ સકળ સ્ત્રીજાત,

૧ તદા સર્વાવરણમલપેતસ્ય જ્ઞાનસ્યાનત્યાજ્ઞેયમન્યમ્
(જીઓ, દેવચદ્દશૂત એવીસી, મુનિસુમત્ત સ્વામીના સ્તવનમા પણ)

પછી તે મનુષ્ય હો વા તિર્યક હો, પરન્તુ સર્વમા બરાબર લાધી (માતૃ) શુદ્ધિ થતા, ધ્યાને ચડના નડતાં જણાઈ આવ્યું કે, કયો જીવ તારી માતા થયાવિના ગદા છે, સર્વ જીવો અનંત વાર માતા થઈ ગયા છે, એમ સ્પષ્ટ દેખાઈ આવ્યું ને એક માતાને જાણે સકળ ચૈદરાજ્યનોકના જીવ માતારૂપે દેખાયા એ બધી માતાઓને જાણે એકજ લાવન પુત્ર હોય, એમ લા લન હૃદયમા રક્ષણનો અનુભવ થયો એટલે એ બધી માતાઓ જાણે હમખા લાવનનુ રક્ષણ કરતી હોય એમ જણાયુ એજ વખતે સકળ જીવોની સાથે વૈરભાવ મગીને મિતિ મેં લલ્લમૂળ્ય (મકળ જીવો મારા મિત્ર છે) શત્રુ કોઈ નથી એમ થઈ રહ્યું

આમ કયો જીવ ! બધું પુત્ર પિતા સ્ત્રી એમ નથી થયો તેમ એક એક વ્યક્તિ લઈને ધ્યાન કરતા સકળ જીવ પુત્રરૂપે સકળ જીવ પિતારૂપે સકળ જીવ સ્ત્રીરૂપે સકળ જીવ બધુરૂપે એમ અપરોક્ષ અનુભવ થઈ જણાઈ રહેશે પછી એક બધુભાવ, એક પુત્રભાવ એક માતૃભાવ થયો એટલે પરવસ્તુમાથી સ્નેહ લઈ પોતામાજ ઉતર્યો કે જગદ્ગુરુસ એવું પોતાનું સ્વરૂપ જણાઈ રહેશે

આજેજ તે કાલે નહીં પણ આજેજ તેનો નિશ્ચય થાય કારણ કે જ્ઞાનરૂપ આત્મા સર્વથા અજ્ઞાનમય થઈ શકતોજ નથી ને થાય તો તે જીવ સંજ્ઞા નાશ પામી જાય

કારણ કે પાપના અધકારમા સર્વીર્ય થતો જીવ પોતાને જ્ઞાનના દીપસાથે હું હું એમ જાણતો જાય છે, સમજતો જાય છે પરવસ્તુ પોતાથી એને જ્ઞાનપ્રમાણથી વિરક્ત થઈ છૂટી પડી

ભય છે. અને એ પ્રકાશ એ પાપના અધકારને હડાવવાને જરા દીવા સરખો લાગતો હતો, તે ધ્યાનના બળે તારા, ચંદ્ર, સૂર્ય જેવોજ નહીં પણ અનેત સૂર્ય જેવો શાંત પ્રકાશ જણાતો ભય છે. અને તે પાપના અધકારને જરા વાર પણ રહેવા દેતો નથી.

પડી જવાની ધાસ્તી ખાનારાઓને આજે પણ ધર્મધ્યાનાદિ સાધનોની સીડીઓ ક્યાં મળી શકતી નથી? પરંતુ જે પિંડસ્થાદિ ધ્યાન હાથ ધરી, ઉપશમ, ક્ષપક^૧ શ્રેણીએ ચડતું શરૂ કર્યું હોય તો, તે પણ આત્મવીર્યથી અસાધ્ય છે એમ કોણ કહે? જેણે એ સાધ્ય કરી, એ અનંત શક્તિવાન હતા અને પોતાની છૂપી શક્તિને શેરવનાર હતા, તેમ તું પણ તારી છૂપી શક્તિને શેરવ કારણ કે તું પણ અનંત શક્તિવાળો છું.

ગજસકુમાર નામના આપણા બધુને કેટલો વખત લાગ્યો? પરંતુ યથાર્થ સમજાય કે જે બળે છે તે હું નથી, તેતો પુદ્ગલ છે, કારણકે આત્મા કંઈ અગ્રિધી બળતા નથી, જળથી બીનો થતો નથી પવનથી શોસાતો નથી એમ હિંદુઓની ભગવદ્ગીતામાં પણ કહ્યું છે. ને જૈન શાસ્ત્રો પણ એમજ તેનું સ્વરૂપ નિશ્ચયનયથી એટલે વસ્તુત તેનુંજ કહે છે, કારણ કે તે તેનુંજ છે.

સર્વ પ્રતિજ્ઞાનો ઉપસહાર.

इति प्रतिज्ञां प्रतिपद्यधीरः

समस्तरागादिकलंकमुक्तः ॥

आलंबते धर्ममचंचलात्मा

शूलं च यद्यस्ति वलं विशालम् ॥ ૧૬ ॥

* Elevation, Laff: not ladder.

અર્થ:—જે પ્રમાણે પ્રતિજ્ઞા કરીને ધીરપુરુષ સમસ્ત રાગાદિરૂપ કલંકથી મુક્ત થઈ, તથા ચચળના રહિત થઈને, ધર્મધ્યાનનું આલબન કરેછે, અને જે વિશાળ બળ હોય, તો શુ કલધ્યાનનું આલબન કરેછે (આ પ્રમાણે ધ્યાનની પ્રતિજ્ઞા કરવાનું વર્ણન કર્યું હવે ધ્યેયનું સ્વરૂપ કહેશે)

વિધેયન—એક સરોવર યા દરિયામાં ન્યામુધી તેનું જળ મોજાઓથી ચચળ થએનું હોયછે, ત્યામુધી એ જળ ઉપર સૂર્ય આખો હોવા છતાં, તેનું પ્રતિબિંબ ખડિત જણાયે, તેમ ન્યામુધી ચિત્તરૂપી જળ, સંસારરૂપી તણાવ વગેરેમાં સમદ્રેષરૂપી પવનના યોગે, મોજા કે ભરતીઓટવાળું થાયછે, ત્યામુધી અખડ આત્મસ્વરૂપ જણાતું નથી, માટે ચિત્તને સ્થિર કરવાને પ્રથમ સમદ્રેષરૂપી પવનો દૂર કરતા જવા, એટલે ચિત્તરૂપી જળમાં વિષયોને સેવવાના જે કહોતો ઉડેછે, તે ઓછ થતા થતા વિરામ પામી જશે એમ જેમ જેમ તે વિરામ પામતા જાય તેમ તેમ ધર્મધ્યાનનું આલબન કરતા જવું કે જે ધર્મધ્યાનના આલબનથી મન શુભતર પરિણામે વર્તતા વર્તતાં, તેનો આસ્વાદ લેતા લેતા, ત્યાથી થોડે થોડે વિરામ પામી, આત્મા તરફ વળી અનુક્રમે તે શુક્લધ્યાનને પણ યોગ્ય મશે

કોઈ માનવઅથુ લાવનને એમ પૂછે કે, સમદ્રેષરૂપી પવનો આ સંસારમાં જેવા તેવા છે? કે ચિત્તરૂપ સરોવરમાં તેના થતા કહોલ મટાડી શકાય? આ વાત ખરી છે તથાપિ તેનો ઉપાય નીચે પ્રમાણે થાયછે

પહેલું પગથિયું—રાગ ને દ્રેષ જે કરતો હોય, તેને પ્ર

થમ તો રાગદ્વેષ મટાડવાનુ ન કહેતા તેને કહેવુ કે તું રાગદ્વેષ કર પછી જે પોતાને-યા કોઈ સારા પુરુષની શિક્ષાથી પોતાને-જે સુદેવ, સુગુરુ, સુધર્મ, સત્ય ક્ષમા ઇત્યાદિ સદ્ગુણોવાળા જે મહાપુરુષો જણાય, તેનાપર રાગ કરવો ને તેવા સદ્ગુણો જેનામા ન હોય, તેનાપર દ્વેષ કરવો જે પ્રથમ ગુણવાળા હોય તેને વખાણવા, ને બીજા દોષવાળાને વખોડવા, આમ સદ્ગુણવાળાપર રાગ તેને શાસ્ત્રોમા “પ્રશસ્તરાગ” કહેછે અને એવો રાગ થતા અવગુણી કે દોષવાનપર અજાણતા પણ દ્વેષ થઈ આવેછે

બીજું પગથિયું:—આ પગથીયુ એવુ છે કે જે મનુષ્યાદિમા કષાયરૂપી અવગુણ છે તે મનુષ્યોને ન વખોડતા, તેમા રહેલા અવગુણોને વખોડવા શુ કરે કર્મને વાળા છે એમ કરી તેના કર્મોને નિંદવા પણ માણસને નહીં

આમ અવગુણીના અવગુણને નિંદશો ત્યારે તે માણસપર રાગ થશે એટલે તેનામા રહેલા કેટલાક ગુણો પણ દેખાઈ આવશે

ત્રીજું પગથિયું:—આ પગથીયુ એવુ છે કે પરના અવગુણ જેવા છોડી દેવા, ને પોતાના અવગુણો જેવા, એટલે બીજા અવગુણી ઉપર ક્ષમા થશે

ચોથું પગથિયું:—એવુ છે કે પોતાના અવગુણ જોઈ તેને નિંદવા ને પોતાને ક્ષમા ન કરવી, એટલે સ્વાભાવિક રીતે બીજા ના પણ અવગુણની ક્ષમા નહીં થાય-સહન નહીં થાય પરન્તુ તમે અવગણીપર નહીં-પણ અવગુણ, તેના અને પોતાનાપર કટા

રહેશે તો સામકારક થશે. એથી તમે કોઈમાં એટલે તેઓમાં ને મારામાં ક્રોધમાં અવગુણ ન હો એમ ઈચ્છશો.

પાંચમું પગધિયું:—ક્રોધપર ક્રોધ, માન છોડવાનું માન, માયાને છેતરવાની માયા, અને લોભનો વિધ્વંસ કરવાનો લોભ એ અનુક્રમે પ્રગટ કરવા.

છઠ્ઠું પગધિયું:—સર્વન મહા ક્ષમાદષ્ટિ થશે, અને પ્રશસ્ત રાગ રહેશે.

સાતમું પગધિયું:—પ્રશસ્ત રાગપણ પુનઃસિક્ક વસ્તુ બે કે શુભ હશે તેમાંથી જતો રહેશે, ને દ્વેષ તો પૂર્વથી ગયો છે. આમ રાગદ્વેષ પવનો મટી જશે, એટલે ચિત્તસરમાં વિષય-કપાયરૂપે અદક્ષાઈ જતા કષ્ટોષ નહિ ઉઠે. એટલે સાંતચિત્ત સરમાં આત્માનું પ્રતિબિંબ જ્યોતિરૂપ દેખાવાના શુભપ્રસંગ આવ્યાજ કરશે.

આમ બને એવું છે. આવા પ્રયોગનો જે અભ્યાસ કરેછે- તેમજ પ્રયોગ કરેછે તેને પ્રથમતો ચિત્તસરમાં પર્વત જેવા રાગદ્વેષના ઉચ્છળતાં મોજાં ઘટી વામવામના ચતાં જણાશે, પછી ચેતવેતનાં, પછી જરાજરા લહરી, અને પછી શાન્તતા આવી કે અનુભવ જ્યોતિનો પ્રકાશ થશે. ક્રમ આવો છે. અહીં અંતરાત્મા સ્વરૂપ દેવું સાંત છે, તે જણાતાંજ જણાઈ આવશે કે શુભ ક્યા ગુણસ્થાનકમાં રહી નિબનંદ અનુભવે છે.

॥ इति ध्यान स्वरूपम् ॥

અથ દ્યેયસ્વરૂપ પ્રારંભ.

ધ્યેયં વસ્તુ વદંતિ નિર્મલધિયસ્તચેતનાચેતનં ।
 સ્થિત્યુત્પત્તિવિનાશલક્ષણયુતં મૂર્તેતરં ચ ક્રમાત્ ॥
 શુદ્ધં વ્યાનવિશીર્ણકર્મરૂવચો દેવશ્ચ મુક્તેર્વરઃ ।
 સર્વજ્ઞઃ સકલઃ શિવઃ સ ભગવાન્ સિદ્ધઃ પરો નિષ્કલઃ ॥

ભાનાર્થ — નિર્મળ બુદ્ધિવાળા પુરુષો દ્યેયસ્વરૂપ શી છે ?
 તે કહે છે વસ્તુનું ધ્યાન થાય છે, પણ કાંઈ અવસ્તુનું ધ્યાન થતું
 નથી વસ્તુ ચેતન અને અચેતન, એમ બે પ્રકારે હોય છે ચેત
 ન તે જીવ છે, અને અચેતન તે પાત્ર પ્રકારના દ્રવ્યો એટલે કે
 અધર્મ આકાશ, કાળ, અને પુદ્ગલ છે વળી વસ્તુ છે તે સ્થિતિ
 ઉત્પત્તિ અને વિનાશ લક્ષણવાળી હોય છે મર્વથા નિત્ય અથવા
 અનિત્ય નથી હોતી વળી તે મૂર્ત હોય છે, અથવા અમૂર્ત હોય
 છે પુદ્ગલ મૂર્ત છે અને ચેતનાદિ અમૂર્ત છે શુદ્ધ ધ્યાનથી દેવ
 રૈહુ છે, કમરૂપી આવરણ નેહુ એ મુક્તિરૂપી શ્રીના સ્વામી મ
 વરા એવા બે દેવ તે ભગવાન શરીરવાળા, શિવ અને અદેવ
 છે, તે પ્રથમ દ્યેય છે, અને બીજા શરીરરહિત ગિદ્ધભગવાન
 તે બીજા દ્યેય છે

વિવેચન: —

૪

જેનું ધ્યાન કરવામાં આવે છે તે —

એવા પદ્ય છે પદ્યાર્થ છે એટલે ધર્મ^૧ અધર્મ, આકાશ કાળ પુદ્ગલ અને જીવ

ધર્મ-અધર્મ એક એક દ્રવ્ય છે, અમૂર્ત છે, લોકકારાપર્યત વ્યાપક છે જ. એટલે અચેતન છે ધર્મ-એ ગતિસદ્ધાયક દ્રવ્ય છે અને અધર્મ એ સ્થિતિસદ્ધાયક દ્રવ્ય છે ગતિસ્થિતિ પોતે તો જીવ અને અજીવ પદાર્થોમા રહેલી છે પરંતુ આ બે દ્રવ્યોની સહાયવિના ગતિસ્થિતિ જીવ અજીવથી થતી નથી જેમ મત્સ્યાદિમા તરવાનું સામર્થ્ય છે પરંતુ જળવિના (તરવાની) ગતિ ક્યા કરે? એવી રીતે સ્થિર રહેવાનું કે ગતિ કરવાનું જીવ અજીવમાં સામર્થ્ય છે, પરંતુ ધર્મ અધર્મ ના આધારવિના તેનાથી ગતિસ્થિતિ બને નહીં આ ગતિસ્થિતિને અજેજમા (Inertia) કહે છે, જેમ ન ધારવું કારણ કે Inertia નામનો પુદ્ગલાદિ વસ્તુથી ભિન્ન પદાર્થ યુરોપિયન સાયન્સને હજી જાણો નથી એમતો તો Inertia ને સજીવ અજીવ પદાર્થના ગુણતરિકે લખ્યો છે એટલે માછલામા જાણે જળ હોય અને તેથી તે તરવું હોય પરંતુ માછલામા જળ હોય એ અસંભવિત છે માટે તેઓને બૂદાજ દ્રવ્યો ગણવા એજ યોગ્ય છે આ બંને દ્રવ્યો લોકપ્રમાણ છે

આકાશ દ્રવ્ય એક છે, અમૂર્ત છે, જડ છે, વસ્તુને અવગાહ (Space) આવે છે આમ Space કે આકાશ નામનું પદ્ય પુદ્ગલથી એક ભિન્ન દ્રવ્ય છે અને તે લોકપ્રેરોક પ્રમાણ છે

કાલ-પદાર્થોમા થતી વર્તના (ક્રિયા)નું નામ છે, અને તે

૧ ધર્મ ધર્માસ્થિતકાય એમ કાજસ્થિતાય જધા દ્રવ્યને અસ્થિતકાર શબ્દ લગાડવો

દ્રવ્યને અસ્તિકાયરૂપ નથી ગણ્યુ પરન્તુ વસ્તુની વર્તનાનો ઉપયોગ એમા થાયછે પણ એ દ્રવ્ય એક વસ્તુ છે એ અચેતન તથા જડ છે અમૂર્ત છે અને વસ્તુના નવા જૂનાપણાને (રક્ષકરનો) સદાયક છે અને એ પણ લોકપ્રમાણ છે

પુદ્ગલ—અનેક છે, મૂર્ત છે, ઉત્પત્તિ, સ્થિતિ, તથા વિનાશ લક્ષણવાળુ છે, અને અચેતન છે, શક્તિરૂપે લોકપ્રમાણ છે

જીવ—અનેક છે, અમૂર્ત છે, ચેતન છે, તથા જ્ઞાન, દર્શન ચારિત્ર તપ, વીર્ય અને ઉપયોગરૂપ છે, (શક્તિરૂપે) ઝીણુમા ઝીણુ પરમાણુ જેવડો, તેમજ લોકાકાશ જેવડો અને વ્યક્તિરૂપે અર્હતસિદ્ધ દશાવાળો, જ્ઞાનરૂપે જીવ લોકાલોક પ્રમાણ છે એટલે જ્ઞાન જ્ઞાનાદિ છે જ્ઞાન પોતે છે, અને જ્ઞાનાદિ સર્વન હોવાથી અને પોતે જ્ઞાનજ હોવાથી સર્વન છે એમ પણ કહેવાય છે

આ છ પદાર્થના ધ્યેય ઉપરાત બીજા ધ્યેય અર્હત અને સિદ્ધ ભગવાન છે આમા પણ અર્હતનુ ધ્યાન ધ્યાનાર્થીને શરૂઆતમ શ્રેયસ્કર છે, કારણ કે ધ્યાનદ્વારાએજ જેણે સકળ કર્મોનો ક્ષય કર્યો એવા અર્હત સશરીર હોવાથી, તેમનુ ધ્યાન કરવુ સરળ મશે

બીજુ ધ્યેય સિદ્ધ ભગવાન, શરીર રહિત એટલે જ્ઞાન, દર્શન ચારિત્ર, વીર્ય, જ્ઞાનદ સાદિઅનત, અમૂર્ત—અગુરુ લઘુરૂપ છે

અમૂર્ત વસ્તુનુ ધ્યાન કરવામા કઈક સદાયમૂત સ્પષ્ટીકરણ અહીં કરવુ ઉચિત છે

આત્માનુ શુદ્ધસ્વરૂપ દ્રવ્યાર્થિક નયે એવુ છે જે આત્મા એક વસ્તુ છે, અને તેમા અનંત જ્ઞાન ભરેલું છે એમ નથી, પરંતુ

જ્ઞાન એજ આત્મા છે. તેમ આંખનું કામ દેખવું છે અને તે અજવાળાને દેખે છે, એટલુજ નહીં પણ અંધારાનેએ નિરંતર દેખે છે; નહીં દેખે એવું આંખથી બનતુંજ નથી. બે ઘરમાં દીવો હોય તો તેનાથી સકળ પદાર્થો જાણાય છે; તેમ શરીરરૂપી દીવીમાં જ્ઞાનરૂપ અખંડ દીવો હોવાથી આ જગતનાં સર્વ પદાર્થો દેખાય છે-જાણાય છે.

સૂર્ય, ચંદ્ર, દીવા આદિ તેજસ્વી પદાર્થો પ્રકાશ આપે છે. પરંતુ એમને પણ આત્મા પ્રકાશિત કરે છે; કારણ કે આત્માવડે એ પ્રકાશવાળા છે એમ જાણાય છે.

આત્મા અથવા જ્ઞાનમાં વસ્તુનાં લક્ષણ—નહીં લાલ્પણ, એમ નથી. તે તો લક્ષણને પણ જાણે, અને ન લક્ષણને પણ જાણે. It knows that it knows, It knows that it does not know. એમ હોવાથી એનું કામ તો લક્ષણું એજ હોય છે અને જ્યાં-ક્યાંથી ઇન્દ્રિયદ્વારા, એટલે જારીઓમાંથી આપણે ભેઈએ છીએ, જ્યાંક્યાંથી કેટલુંક જાણાય છે, અને કેટલુંક નથી જાણાતું. વળી ઇન્દ્રિયદ્વારથી થતા જ્ઞાનને દૂર કરીને અર્થોત્ પ્રત્યાહાર કરી ધિરા દરિદ્રાથી પહોંચી, કેવળ મનના દિવાનખાનામાં આવિયે તો પણ વસ્તુસ્વરૂપ ઘણુંજ વિશેષ દેખાય; પરંતુ તેમાં જ્યારે રાગ દ્વેષનાં મોઝાં બંધ થાય, ત્યારેજ આત્માદર્શનની છયા જોવામાં આવે, અને ત્યારેજ વસ્તુસ્વરૂપ આત્મના પૂર્ણ પ્રકાશને લીધે યથાર્થ જાણાઈ રહે.

નિર્મળ મન સ્થાટિક બેવું છે, તેથી તે વસ્તુને છુપાવશે નહીં; પરંતુ એ સ્થાટિકવત્ મન કંઈ ચોને આત્મા નથી. એ

સ્ફટિક જેવા નિર્મળ ચિત્તમા ચોતે પોતાને જે અનુભવાય છે, તે આત્મતત્ત્વ છે

અનુભવ થયા પછી મનુષ્યમા કે ઈતર યોનિમા કાર્મણુ શરીરમા ધ્યાનદ્વારા કમો કેવા લાગે છે, તે યથાર્થ લખાતું નથી કારણ કે તેવા વર્ણનમાટે વચનગોચર કોપમા શબ્દો મળતા નથી તથાપિ ઉપમા અવકારથી સહજ કથન અને કરવામા આવે છે તે આ પ્રમાણે -

અથેજ દવા વેચનારા (Druggist) ની દુકાનની કાચની બારીમા અદરથી મોટા મોટા કાચના કળશો દેખાશે તે કાચના કળશોમા પૂર્ણ ભરેલું જૂદા જૂદા રંગવાળું પાણી હશે પછવાડે દીવો હોય છે તેથી તે પાણીનો રંગ ચકચકિત લાગે છે હવે એ કાચના કળશોમા થોડી રજ હોય અને ઉપર નીચે જતી હોય, એમ કર્મપુદ્ગલો આત્મામા જતા આવતા જણાય છે નિર્મળ સ્ફટિક જેવા આત્માને ક્રોધનો કાળો માનનો લાલ માયાનો વીજો અને લોભનો પીળો રંગ લાભો હોય એમ જણાય છે અને એ કાળોની પછવાડે દીવો છે તેમ ન બાતુના એ કળશમા દીવો છે એમ ધારવું આવા આના રંગો માન એક વસ્તુમાથીજ થયા છે અને તે વસ્તુ રાગ છે એ રાગ પર વસ્તુમા છે અને પરવસ્તુ પુદ્ગલિક હોવાથી એટલે વર્ણ^૧ ગંધ^૨ રૂપ^૩ તથા^૪ રસ સ્પર્ગવાગી^૫ હોવાથી એ રંગવાળા પુદ્ગલો થતા દેખાય છે અને તેનો ઉપચાર નગથી પોતામા કરી જવાય છે માટે પરવસ્તુમાથી જેમ જેમ રાગ દૂર થયો, તેમ તેમ એ કાળો, લાલ, લીલો તથા પીળો રંગ મટી કેવળ સફેદ રંગવાળો ધવળ રંગવાળો થશે

એટલે બળવું કે, ધર્મધ્યાનને યોગ્ય થયો, યહી એ મુખધ્યાનને
પણ મૂકી ઉપર ચડતાં શુદ્ધ આત્મતત્ત્વ, ધવલ રંગ સદિન રક્ત
ટિકવતું મહા અદૃશ્યતત્ત્વ, અદૃશ્યતત્ત્વથી અનુભવાઈ રહેશે
અને એમ થયું કે ધ્યાની શુદ્ધધ્યાનના ઉપદેશ પ્રાપ્ત થતો
જણાશે.

ધ્યાનાર્થીએ ધર્મધ્યાનમાં શું ખાવવું ?

અમી જીવાદયો ભાવા, ચિદચિદ્દક્ષ્મલાંહિતાઃ ।

તત્ત્વરૂપાવિરોધેન, દ્યેયા ધર્મે મર્નાપિભિઃ ॥ ૧૮ ॥

અર્થઃ—આ જીવાદિ છ દ્રવ્યો (જીવ, ધર્મ, અધર્મ, આ-
કાશ, કાળ અને પુનઃસ) છે. તે ચેતન અને અચેતન દ્વયપ્રતી-
ષ્ટાંહિત છે; તે સર્વને શુદ્ધિવાન પુરુષોએ, તેમના સ્વરૂપમાં જોમ
વિરોધ ન આવે તેવી રીતે ધર્મધ્યાનમાં ખાવવા.

વિવેચનઃ—ધર્મધ્યાનમાં આ છ પદ્યર્થોનું ધ્યાન કરવાથી આ
છ એ દ્રવ્યનું તેના અસ્યેવ પર્વાંયો શુદ્ધાં રક્તે રક્તે અનુભવજ્ઞાન
ધાય છે; અને જોમ જોમ અનુભવજ્ઞાન થવું જશે, તેમ તેમ
શાસ્ત્રકારોનું કૃતકેવલિપજ્ઞાનું અને જનવાનના કેવલિપજ્ઞાનું પ્રક-
રેકુંજ અપરોક્ષજ્ઞાન પોતાને થવું જશે.

સકળ દ્રવ્યોનો સમાવેશ બે દ્રવ્યમાં થાય છે, એટલે જીવ અને
અજીવમાં થાય છે. કારણ કે ધર્મ, અધર્મ, આકાશ, કાળ, અને
પુનઃસ એ પાંચે દ્રવ્યો અજીવ છે. હવે જીવ તે ચેતન છે, અને
પાંચે દ્રવ્યો એટલે જાણીના જાણા અચેતન છે. ધર્મધ્યાનદ્વારા જીવ
અને અજીવનું અપરોક્ષજ્ઞાન નામન

માટે ધ્યાનમાં પ્રથમ જીવનું પછી અજીવનું, પછી અજીવમ
આવેલા પાંચે પદ્ધતિનું પછી પ્રત્યેક દ્રવ્ય દ્રવ્યનું તેના ગુણોનું
અને તેના પર્યાયોનું ધ્યાન કરવું એ જાણના સમાવેશ ધર્મ
ધ્યાનમાં થાય છે આ છ દ્રવ્યનું સામાન્ય રીતે, તથા વિશેષ
રીતે એવું બેદજ્ઞાન નોંધ્યે કે એક દ્રવ્યમાં જીલ્લ દ્રવ્યના
દ્ર વ ગુણ પર્યાયો જાણી ન જાય

ધ્યાનીએ ધ્યાનવિનાનો વખત કેમ ગાળવો ?

ધ્યાને હુપરતે ધીમાન્, મનઃ કુર્યાત્સમાહિતમ્ ।

નિર્વેદપદમાપન્ન, મર્મં વા કરુણાવુર્ધૌ ॥ ૧૯ ॥

અર્થ — ધ્યાન પૂર થાય ત્યારે બુદ્ધિવાન ધ્યાની પુરૂષે મ
નને સમાધાનયુક્ત કરવું અથવા વૈરાગ્યયુક્ત કરવું અથવા તો
કરુણાવૃદ્ધિ સમુદ્રમાં મગ્ન કરવું

નિવેચન — ધ્યાની પુરૂષોને અભ્યાસદ્વારા મન વશ હોવાથી
ધ્યાન થઈ રહ્યા બાદ પણ તે મનની સ્થિતિ પોતાના વીર્યવડે
તેવી રાખવા ધારે તેવી રાખી શકે છે અને તે મનની સ્થિતિ
ધ્યાનવિનાના કાળમાં નજીકથી કોઈએક પ્રકારની રાખી શકાય
છે કાંતો તે સમાહિત એટલે મનને નિર્વિકલ્પ રાખે અથવા
મે ઉત્તમ નિકટપોમાં રાખે એ બે નિકટપો એ કે પર વૈરા
ગ્યરૂપ એટલે સઘળા પરદ્રવ્યમાં અરાગતારૂપ નિકટપ અથવા
તો ચૈત્ રાજલોકમાં આવેલા ચોરાસીવદ્ જીવના વર્ગોમાં ર
હેલા સકળ જીવોપર કરુણ

વૈરાગ્ય અને કરુણા એ બન્ને ધર્મ ધ્યાનમાં અત્યંત ઉપયોગી છે

સકળ જીવ અપમને તણ ધર્મને આદરે અને કમરૂપી શત્રુઓથી
જયે એવી કરુણા આપણા પિતૃરત્નથી મહાવીરને થઈ એમ
શ્રી વીર ભગવાનના વડિ । પુત્ર દેવચંદ્રજી કહે છે છત્રી જીવ
જાણાવનારી, જ્યાં માવડવા મેન જાગી અને આપણે શ્રી વીર
ભગવાનના મુખુત હોવાથી આપ ॥ પિતાની જે ધ્યાનની શિક્ષા
રૂપ સ્વયંભુરમણસુખ મા આપણા મનને વારવાર સ્નાન ૬
રાવતુ એજ આપણું બુધ્ધ છે

सर्वतो जयमानक्षेत्पुनात् शिष्यात् पराजयम् ।

સર્વથી જયમની ઈચ્છા રાખવી પણ પુત્રથી અને શિષ્ય
થી પરાજયની અચાત્ પિતા દે શુર પોતાના પુત્ર દે શિષ્યને પો
તાનાથી જ્ઞાન વિદ્યા ધ્યાન જ્ઞાન શિળ તપ કૃત્યાદિમા વિ
શેષ કરે અને તેથી પોને રાજ થાય

સસારીઓમાં પિતા પામે જે જ્ઞાપ રૂપિયા હોય અને પુત્ર
તેના જલુ જ્ઞાપ રૂપિયા કરે તો પિતા રાજ થાય તેમ આપણા
પિતાશ્રી મહાવીર, તેમના પુત્રરત્નો મુસાધુ જે માવડો, જ
કળ ન/તુડિપર મૂક્યા કરે તો તેમાં પિતા તો રાજ ૪ હોય એમ
ન્યાયશુદ્ધિ પણ કહે છે માટે આગળ થએલા સર્વે આચાર્યો
શુરઓ વનેરેના વાઈનારે ^{પુર્વજન્મ} વિદ્યા, ક્રયા
પામી તેમા વધારો કરવે ૬

મોગ પુત્રો જે
મુપિતાની માફક જાન

વધારાથી ખુશી થશે, પણ હુપિતાની માફક મારાથી તુ કેમ વધ્યો એમ નહીં કહે માટે આજે પણ આગળ ગયા તેથી પણ વિશેષશ્રાવક ગણો, શ્રમણગણો ઉપાધ્યાયગણો, આચાર્યગણો, થવા જોઈએ

તિર્થંકર એ તો સીમા ને હાવપણુ તિર્થંકર ગોત્ર જેથી બધાય તેવી ક્રિયા કરે તેને ઉત્તેજન આપતુ કે જેથી પોતાનુ ને સકળ જીવનુ ભક્ષુ છે પણ હલકી દષ્ટિ તેવા કાર્યોમા ન કરવી, કે તમે તો તિર્થંકર જેવુ કરો છો બહુ સારી વાત છે તેનુ કંઈ પણ લક્ષ અશે થતું હોય તો, સકળ જીવમા અરાગ, અદ્વેષ, સકળ જીવના બધુ સમાન વૃત્તિ રહે ને સર્વ બિચારા કર્મથી છૂટે એવી તિર્થંકર થયા પહેલાની વૃત્તિઓ આજપણુ લાલનને, ત મને તેના સકળ જતુમાન બધુઓને હો, વારવાર હો નિરતર હો એજ ભાવના

એક ધ્યાની મહાત્માને નિશ્ચય સમ્યક્ત્વ એટલે અનુભવજ્ઞાન ધિરાદષ્ટિ કે વિવેકખ્યાતિ થતા મોક્ષનુ સ્વરૂપ કંઈક જણાયુ અને તે વખતે તેણે મોક્ષની ઇચ્છા ન કરી સિદ્ધ ભગવાન થવાની ઇચ્છા ન કરી, પરન્તુ તિર્થંકર ગોત્ર બાધનામા જે અદ્ભુત ગુણો જોઈએ તે કદલાનો જ દંઠ વિચાર રાખ્યો સર્વ જીવઉપરની-સર્વ કાળના સર્વજીવ ઉપરની-કરુણા કરવાના અદ્ભુત ગુણો આપ્રમાણે ભાવના દ્વારા ધારણ કર્યો તિર્થંકર ગોત્ર બાધ્યુ ને નિર્વાણનો તેને અનુભવ થયા છતાં કદલા બળે તેના ત્યાગ કર્યો

આ ભાવિ વિધિકર મહત્તમાએ આ પ્રમાણે કહ્યું —

"I will not take Nirvan for myself and leave my brothers in the bonds of birth and death in their ignorance and in their darkness in their helplessness and in their folly. If I have won wisdom I have won it for their enlightenment. If I have won strength I have won it for their service. I have learnt to vibrate in agony for man. What avail is it then to throw aside the sheaths and go on where no agony is useful? I will stay where I am and will work for man. Every pain of man shall strike me every agony of man shall touch me and shall wring my heart. Every folly of man shall be my folly by identification with his vanity and every vice and crime of theirs my sufferings until the whole of us are free. આ માનવ કરણાસુખિમા સ્નાન

ભાનાર્થ — હું મારા પોતાને માટે નિર્વાણ નહીં લઉં અને તે લઈને મરણ અને જ મના બધનોમાં અજ્ઞાન અને અધકારના પમા મૂર્ખતા અને નિરાધારતામાં, મારા બધુઓને સુ છોડી જાઉં જે મને જ્ઞાન પ્રાપ્ત થયું છે તો તેઓને જ્ઞાની કરવાને માટે જે મને બળ પ્રાપ્ત થયું છે તો તે તેઓની સેવાને માટે થયું છે મનુષ્યના હું જે દુષ્ટિયો થવાનું હું શીષ્યો છું ત્યારે શરીર અને તેના કોશો દ્વર ફેંકી દેવાવી શો લાભ છે કે જ્યાં ચડીને હું બનકામુ થાયછે માટે હું જ્યાં છું ત્યાંજ રહી મનુષ્યની સેવા બ

૧ શ્રીમદ્દ્વિભદ્રાચાર્યે કહેછે કે જે ગચ્છનું બહુ કરે તે ગણધર ગોત્ર ને સર્વનું બહુ કરે તે વિધિકર ગોત્ર બાધે છે (ધેગબિરુડ)

લવીશ, તેનું હરેજ હું ખ મને પીડે, તેઓની હરેક ચિંતા મને વળગે અને મ્હારા હૈયાને ઝેળી નાખે, તેનું પ્રત્યેક મોર્ખ્ય આખી મનુષ્યજાતસાથે હું એકરૂપ હોવાથી તે બધું મોર્ખ્ય મને હો તેઓના હરેજ હુર્ગુણ અને અપરાધના કળોનું હું ખ હું લોગનું આ બધું ત્યાગુધી રહો કે ન્યાયુધી આ આખી માનવજાત સાથે હું એકરૂપ હોવાથી નિર્વાણ પામું

અથવા શાનું ધ્યાન કરે ?

અથ લોકનર્યાનાથ,—મમૂર્ત્તપરમેશ્વરમ્ ।

ધ્યાતું પ્રજ્ઞમતે સાક્ષાત્, પરમાત્માનમવ્યયમ્ ॥૨૦॥

અર્થ:—અથના ત્રણે લોકના નાથ, અમૂર્ત, પરમેશ્વર, અવિ નાશી એવા સાક્ષાત્ પરમાત્માનું ધ્યાન કરવા હવે પછી ધ્યાની ઉદ્ધમ કરેછે

વિવેચન:—ધલિકા (૫૩) છે તે જામરનું ધ્યાન કરતા કરતા જેમ જામરરૂપ બનેછે^૧ તેમ ત્રણે લોકના નાથ લોકાલોક

૧ પ્રલક્ષ પ્રમાણુએ એક રમુગ હાહરણ

લાલન, અમેરિકા ખડના યુનિટેડ સ્ટેટ્સમાના મિલિગન સ્ટેટના શાવૉટ નામના ગામમાં મિલિસ ઝીન નામની એક તેમની સગી બહેનને ત્યાં ધ્યાનના પાઠ આપવાને નવ દિવસ સુધી રહ્યો હતો.

એવણે મા . . . સા . . . હા . . . રજાડી લીધી અને વનસ્પતિ, ફળ, જન, સૂકા મેવો ઇલાદિ આદાર કરવાના સોગન લીધા

એમનો ધર્મવિચાર ક્રિશ્ચિયન સાયન્સ એટલે પરમાત્માના શુ

પ્રકાશક હોવાથી સકળ પદ્મયોના સમગ્ર જ્ઞાના અરૂપી, પરમેશ્વર, અનિનાશી તથા પોતાના નિઃસ્વરૂપમા રહેનાર એવા પરમાત્માનું ધ્યાન કરવાને ઉદ્દેશ કરે તો પ્રત્યેક ધ્યાનવાન શુદ્ધ સ્થાનક વા શુભક્રેણીથી પરમાત્માભાવની સમીપ આવે અને પરમાત્મતત્ત્વ પામે

શુભાં ધ્યાન કરવાથી રોનો મરી નવ છે, અને પૈસા આદિ જે વિભવો જોઈએ તે મળે છે એવા છે એ પથની આશામાં મિસિસ (Missy Exley) એરી એડી દાઘ છવની છે અને દબરો નહીં પણ સાબો સીપુરુષ તેમના પંથમા છે આ નિચારથી મારી કેટલીક બેનો જરા ભૂડા પડ્યા છે અને પોતાને (I'm Christian Scientist's) ક્રી ક્રિશ્ચિયન સાયન્ટીસ્ટ્સ નામથી ઓળખાવે છે આમલા મલસાએ એમા વિરોધતા એટલી છે કે, પરમાત્માના ધ્યાનથી રોજાદિ મટે અને જે જોઈએ તે મળે પણ જે "સદ્ગુણ દોર તો" આ ઉગમ જિંદગાળો એક બાઈ મિસિસ એગના ઉપર આજ પદર વર્ષ થયા એટલો ભાવ રાખે છે તેને અસાધ્ય રોગ દતો તે મરી ગયો, એટલું નહીં પણ તેમના આખા શરીરના પરમાત્મા એવીજ રીતે બહુજ મિસિસ એડિની છળીનું રાનદિવસ ધ્યાન કરવાથી બાંધાઈ ગયા કે લોકો તેને મિસિસ એડિ કહે છે કારણ કે તેના શરીરનો વર્ણ તેમના સદ્ગુણ સાથે તેના જેવોજ થઈ ગયો

મિસિસ એરી એડિના લેખમાં પણ સદ્ગુણનું જે પણ પ્રદોષ ઉપદેશ એટલો દેખ તો નથી કે એટલો આ તેમના પથના કૃતિમા દેખાય છે જા બેન નિરંતર તેની છળી જોઈ તેણીના લખાણો વાચી નિરોગી થઈ ને તે ધ્યાનથી તેના શરીરનો ઘન ભાગે આકાર પણ ધરેલના જેવોજ થયો, તો ખજી તિરિકરના ધ્યાન કરનારને, તેમના લેખો વાચનારને શા શા લાભ સમ્ભવ નથી ?

સૂર્ય દિવસનો પ્રકાશ કરેછે, પણ રાત્રિયે નહીં ચંદ્ર એક પક્ષમા પ્રકાશ કરેછે, પણ બીજા પક્ષની રાત્રિમા નહીં, પરંતુ આત્મા તો દિવસે વા રાત્રિયે, લોકમા અથવા અયોકમાં, સર્વ સ્થળે પ્રકાશિત રહી ત્રણે લોકના સર્વ ભાવોને યથાર્થ દેખાડી આપેછે

સસાર અવસ્થા એ રાત્રિરૂપ જણાય છે, તેમા અશુભ પ્રવર્તન એ અધારી રાત્રિ જેવું લાગે છે, અને શુભ પ્રવર્તન એ અજવાળી રાત્રિ જેવું લાગે છે સસારથી રહિતપણુ એટલે સાધુ, ઉપાધ્યાય, કે આચાર્યની અવસ્થા, એ દિવસના પ્રકાશ જેવી લાગે છે, પરંતુ ધ્યાન અવસ્થાતો ગતિએ અને દિવસે વેળા પ્રકાશમય એટલે ન આથમે એવા સૂર્યપ્રકાશ જેવી બાસેછે અને તે અવસ્થા ધ્યાનદ્વારાએ જ વસ્તુ સકળના સાક્ષાત્કારરૂપ અપરોક્ષ જ્ઞાનવાળી થાયછે

સાક્ષાત્કાર કે અપરોક્ષ જ્ઞાનનું એક સ્વરૂપ આત્મ હોયછે જેમ પૃથ્વીપર અજવાળું કે દિવસ, અને અધાર કે રાત્રિ હોય છે, તેમ નહીં પણ સૂર્યમા અજવાળું અને અધાર ઉલય નથી પણ એકાંત પ્રકાશજ છે તેમ આત્મા જ્ઞાનમયજ હીસે છે, એ જાણુ ન જાણુ એમ નહીં, પણ એકાંત જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્ર, વીર્ય આનંદરૂપ સાદિ અનંત, અગુરુલુ જે અનુભવાય તેજ આત્મ તત્ત્વ, અને જ્ઞાનદર્શનાદિ એનાજ બીજા સ્વરૂપો જેમ એકજ માણસ બાપ, દીકરો આદિક હોય શકે તેમ એકજ આત્મા જ્ઞાન દર્શન, ચારિત્ર, વીર્ય આનંદ આદિ હોઈ શકે

પોતાના આત્માને પરમાત્માસાથે અભેદપણે કેમ ધ્યાયરો ?

ત્રિપાલવિષયં સાક્ષાન્નૃત્તિક્તિવ્યક્તિપરિક્ષયા ।

સામાન્યેન નયેન્નૈકં, પરમાત્માનમામનેત્ ॥ ૨૧ ॥

અર્થઃ—શક્તિ અને વ્યક્તિની વિવક્ષાથી જ માત્ર ત્રિપાલ લાગતા, પરંતુ સામાન્ય દ્રવ્યાર્થિક નયના મનથી અભેદરૂપ એવા એક પરમાત્મા ને ત્રણેકાળે પોતાની સાથે એકજરૂપે છે તેને ધ્યાવવા

વિવેચનઃ—મસારી આત્મા અને મુક્ત આત્માએ બન્નેમા સમાન ગુણો છે એકના શક્તિરૂપ એટલે છત્ર (છૂપા) છે, અને બીજાના વ્યક્તિરૂપ એટલે પ્રગટ છે માટે સામાન્યનયની અપેક્ષાથી ત્રણે કાળે એકરૂપ રહેનાર આત્મા પરમાત્માની સત્તા એક હોવાથી આત્માને અભેદભાવે ધ્યાયી શકાય, અથવા અભેદભાવે ધ્યાવતા એટલે આત્મા, પરમાત્મા એમ વિવેચન ન કરતા સસાર અવસ્થામા શક્તિરૂપ પરમાત્મા, અને મુક્ત અવસ્થામા વ્યક્તિરૂપ પરમાત્મા, એમ એકજ પરમાત્મત્વને ધ્યાવતું પોતાને સસાર અવસ્થામા શક્તિરૂપે એટલે છપરીતે પરમાત્મા છે એમજ માનવું

જીવ ને અશુભ ક્રિયા આદિ કરેછે, એટલે અસત્યાદિ દુર્ગુણ સેવેછે, કે આર્ત્યાદિ દુર્ધ્યાન કરેછે તે, લોકો કહેછે કે, સહેજા પરંતુ મારા માનવ બાધવો, અસત્ય સહેલું નથી, દુર્ધ્યાન કરવું સહેલું નથી તે લુગો આપને દેખાડું !

સત્ય જોવતું હોય તો તેને જેવું સાબળ્યું, એવું હોય તેવુંજ કહે-

ત્રામા કંઈપણ ઉમેરવાની—ઓરુ કંવાની જરાપણ તસ્દી લેવી પડતી નથી પરંતુ અસત્ય બોલતી વખતે એટલે હોય કર્ઠને કહેવું કંઈ, માટે મનમા જોઈવણ કરવાના શ્રમમા ઉતરવું પડે અને તેવું વચનનું કુરૂપ અદર ઘણું કે પછી જોલાય માટે લાલન તો એમ જ હેછે કે સત્ય જોલવામાં કંઈ શ્રમ નથી, કંઈપણ સાચી ખોટી જોઈવણ કરવી પડતી નથી મનને લાજગડમા બિવકુલ ઉતરવું પડતું નથી સત્ય જોલવું એટલે જીવ જેવું બાહેછે તેવુંજ કહે ત્રામા જીવને શ્રમ નથી, જેવું તે બાહેછે, તેવું સુદરૂપ મનમા મરળતાથી વિચારી શકેછે અને વચનમા વદી શકે છે, માટે જો કે સત્ય, તેમજ શુભધ્યાન એજ સહેલી શ્રેણી જેવા છે અને અસત્ય વદવું અને દુધ્યાન કરવું સહેલું નથી વિચારશો તો સત્યજ સાફ, સહેલું અને શુભ ફળદાઈ લાગશે

વળી અસલ જોલવામા જીવને —બાહે પાછને પગે દાદરપર થી ઉતરવું હોય—કે ચાલવું પડવું હોય તેવું લાગેછે કદાચ દેવ વથી સહેલું લાગતું હશે, પરંતુ વસ્તુત સહેલું નથી કારણ કે જે દોરગથી—અસલ જોલી નીચે અલાણતા પણ ઉતરી પડેછે, તે દોરડું જોલા પહેવા ખોટી જોઈવણ કરવાની દેવને લીધે ઘુચનાએલું છે, તે ઠેકાણે પોતાના પગમા એ મનરૂપ ગુચવાએલું દોરડું આવ્યાથી કેવા ખાયછે માટે આવા મુરૂપનું મન અશાત હોયછે, પરંતુ સલ જોલવામા એટલે જેવું બાણ્યુ તેવું જોલવામા વચનની શ્રેણી (Laffi) પર ચડવામા મનરૂપી દોરડું સીધું, તાત છે અને ઉપર ચડવામા તેથી મુગમતા રહે છે માટે લાલન એમ કહેછે કે —આ મનુષ્યબલ અવજત તે દેવતાને

દુર્લભ, દુર્લભ વળી તિર્યચને-પણ આપણને મળ્યો માટે સુલભ અને તેમાં સદ્ગુણો પ્રમાણે વર્તન કરવાં એ વિમાનમાં ચડતા જેવું સુંદર, આદર્શક ને સરળ છે. અને દુર્ગુણ પ્રમાણે વર્તન કરવું એ અસ્વાભાવિક હોવાથી મહાકષ્ટ અને દુઃખકારક છે, અને ભાંગતા જતા દાદર કે રસ્તામાં ટબાતા, ટબાતા ઉતરવા જેવું છે.

અલબત્ત વ્યવહારમાં ચડવું કઠિણ અને ઉતરવું સહેલું હોય તું હોય, કારણ કે હુમર ચડતાં હાંફ ચડે છે, અને ઉતરતાં એટલું ચર્તુ નથી, પરન્તુ પરમાર્થમાં તેમ નથી, તેમાં ચડવું સહેલું ને ઉતરવું કઠિણ છે, કારણ કે જોયી ચડાય છે તે એણી (Lift) વિમાનજેવી હોય છે, ને જોયી ઉતરાય છે તે બગિચા દાદરનાં પગથીઆ^૧ જેવી છે. સદ્ગુણમાં ચડવાને^૨ પગથીઆવાળી સીડી હોય નહિ પણ સરળ એણી (Lift) હોય એમ અનુભવાય છે.

બાહ્યબલિની બાહુમાં જે બળ છે, અભયકુમારના મસ્તિકામાં જે શુદ્ધિ છે, શ્રીમહાવીરના અંતઃકરણમાં જે દયા છે, અને હિમચંદ્રની કવિતામાં જે માધુર્ય છે, તેજ સામર્થ્ય તારામાં છે, તેઓમાં વ્યક્તિરૂપે અને તારામાં શક્તિરૂપે છે, માટે ધ્યાનની કળાથી તેને તું વ્યક્તિરૂપ કર. બીજા દાદરો તો પગથીએ પગથીએ તને ચડાવશે પણ શુભધ્યાન અને શુભપરિણામ તો ઉપશમકષપણક એણી જેવા (Elevator) છે.

ટિપ્પણ:-ધીરજ રાખી, શાંત રહી, હું કોણ? એવો પ્રશ્ન પોતાને કરવો. એટલે અંદર હું કોણ એવું જોવવાને પ્રેરતું કંઈ

૧ ચડતા પરિણામવાળી હોવાથી. ૨ પ્રવાહિ લઈ પણ શાંતતા હોવાની તેવા.

જલાશે અને એ અનારમાં હું શુદ્ધિ થઈ, એવો આ દેહ છે દ્રિયો, એ હુંથી બૃહ્દ હાનતા આવતા હથિયારો જલાશે પછી એ પ્રેગ્ણાથી શરીરવન ચાલતું દેખાય તે અનાદિકાગના કર્મનો ધૂમાળો, સ્ટીમ (steam) વગળ છે અને જેમ વરાળને જોરે માથો ચાલે તેમ આ શરીરરૂપ સયો-ફેક્ટરી (factory) ચાલતી જાણશે પરંતુ વરાળ હું નથી પરંતુ હું તો એ વરાળને તેમજ આ શરીર ફેક્ટરીના ચાલના સયાને તેમજ આ પિસ્ટનરૂપ ફરતી હૃદયોને હરેથી જોનાર હું એમ થયું કે આ ફેક્ટરીમાં બૃહ્દથી બધાઈ ગયેનો શબ કાઈ અવન છે, અહર છે, શાન્ત છે એમ જાણને અને દ્રશ્ય એવી વસ્તુસાથે એકમેક થયો છે તેમાંથી છૂટતા પોતાના ખરા સ્વરૂપની ક્ષણનાન્માં આખી થશે

હું કોણ? એવો પ્રશ્ન કરવો અને પછી જગ વિશેષ ચિન્થા થઈ એવું કે માગમાં રહી હું કોણ એવો પ્રશ્ન મેલું ખ્યા? પછી એ પત્તુ પ્રશ્ન કોતો કયો? એની તથાગ કરવાને કોણ ઉદ્યમવત જલાય છે? આમ કરતા સહજમાન જે જલાઈ આવે તેજ તું.

બહાર કરોડ લવચુધી સોધો તોપણ કસ્તુરી મૃગની માફક તમને તે મળશેજ નહીં એવું, અને અનરમાં ક્ષણમાન મળે એવું આત્મતત્ત્વ છે

વિશેષ—બહાર ચલી 'શુભ' ક્રિયા ઉપર પણ હું શુ કશું હું? એ જોલે ક્રિયા કગી? એવો પ્રશ્ન ચતાજ કર્તા મળી આ વેછે અને એ કર્તા કોણ? શુભકર્મ શુભકર્મ મેના આત્માના પરિણામ? આમપણ સક્રિય આત્મતત્ત્વ માનમ પડશે પણ

તેમા સાથી ક્રિયા કરી ? જોથી કરી તે સાધન હું નથી એમ થતાજ
અનુભવ થશે માટે અંતર્યામીની ક્ષાપ્તમાંજ ગ્રહી શકાય
એવો આત્મા તે છુજ એમ આ રસોકમા વર્ણવ્યુ છે

હવે પરમામરૂપ ધ્યેયનુ રવરૂપ વિસ્તારથી કહે છે

સાકાર નિર્ગતાકાર, નિષ્ક્રિયં પરમાક્ષરમ્ ।
નિર્વિકલ્પ ચ નિઃકપ, નિત્યમાનંદમંદિરમ્ ॥ ૨૨ ॥
વિશ્વરૂપમવિજ્ઞાત-સ્વરૂપં સર્વદોદિતમ્ ।
કૃતકૃત્યં શિવ શાત, નિષ્કલં કરણચ્યુતમ્ ॥ ૨૩ ॥
નિઃશેષભવસંભૂત-લેશદ્વુમદ્વુતાશનમ્ ।
શુદ્ધમત્યતનિર્લેપં, જ્ઞાનરાજ્યે પ્રતિષ્ઠિતમ્ ॥ ૨૪ ॥
વિશુદ્ધાદર્શસનાત-પ્રતિનિવસમપ્રભમ્ ।
જ્યોતિર્મય મહાવીર્ય, પરિપૂર્ણ પુરાતનમ્ ॥ ૨૫ ॥
વિશુદ્ધાદૃગુણોપેતં, નિર્દ્વંદ્વં નિર્ગતામયમ્ ।
અપ્રમેયં પરિચ્છિન્ન-વિશ્વતત્ત્વવ્યવસ્થિતમ્ ॥ ૨૬ ॥
યદગ્રાહ્ય વહિર્ભાવિ-ગ્રાહ્ય ચાતર્મુખૈઃ ક્ષણાત્ ।
તત્સ્વભાવાત્મકં સાક્ષાત્ સ્વરૂપં પરમાત્મનઃ ॥ ૨૭ ॥

અર્થ.—આકારે સહિત આકારે રહિત અક્રિય પરમ અ
ક્ષરરૂપ નિર્વિકલ્પ નિઃકપ નિત્ય અને આનંદના મંદિરરૂપ પર
માત્મા છે ॥ ૨૨ ॥

વિશ્વરૂપ છે મિથ્યાદૃષ્ટિથી જેનુ સ્વરૂપ જણાતુ નથી, સદા

કાળ ઉદયરૂપ છે, રૂતઘટ છે (અર્થાત્ કશુ ઝરવાનુ બાકી રહેલુ નથી) શિવ એટલે ક'યાલુરૂપ છે, શાત એટલે ક્ષોભ રહિત છે, નિષ્કલ એટલે શરીરરહિત છે, ઇન્દ્રિયોવિનાના છે ॥૨૩॥

સમસ્ત ભવોમા ઉપજેલા કરેશરૂપ વૃક્ષોને (બાળવામા) અશિસમાન છે, કર્મમળથી રહિત હોવાથી શુદ્ધ છે, અત્યંત નિર્લેપ છે, અને જ્ઞાનનુ અઠવર્તિ રાજ્ય જેનેવિષે સ્થાપિત છે ॥૨૪॥

નિર્મળ આરિસામા પ્રતિબિંબસમાન જેની પ્રભા છે, જ્યોતિર્મય (જ્ઞાનપ્રકાશરૂપ) છે, મહાશક્તિવાન છે, પરિપૂર્ણ છે અને પુરાતન પણ છે ॥ ૨૫ ॥

નિર્મળ આઠ ગુણોએ ઠરીને સહિત છે, નિર્દ્વંદ્વ એટલે રાગ દ્વેષરહિત છે, રોગરહિત છે, અપ્રમેય એટલે જેનુ પ્રમાણ કાઢી શકાય, એના અનુપમ છે, જૂઠા જૂઠા વિશ્વતત્વની ઝમઝમ આ જેણે બની છે ॥ ૨૬ ॥

બાહ્યભાવથી જે ગ્રહણ થઈ શકતા નથી જે અતર્ભાવથી કશુમા ગ્રહી શકાય છે એવુ પરમાત્માનુ સાક્ષાત્ સ્વરૂપ સ્વભાવથીજ છે તેનુ ધ્યાન કરવુ કારણ કે એજ પરમધ્યેયરૂપ છે ॥૨૭॥

નિવેચન:—આ પરમાત્માનુ ધ્યેય સ્વરૂપ કહ્યુ તેના પ્રત્યે વિશેષણપર મનન કરી ધ્યાનમા પ્રવેશ કરવો કે જેથી, ધ્યાનમ એકાગ્રતા થઈ, અનુભવ સહજ થઈ શકે

આત્માને આટલા વિશેષણો મ્યોક રૂઝ થી તે રૂઝ સુધીમા આપ્યા છે, તે પ્રત્યેક વિશેષણપર અનુપ્રેક્ષણ કરી (મનન કરી) ધોતામા લાગુ પાડવા ધ્યાન કરવુ અહીં સહજ તેમ કરી દેખાડવા લાગેલું યત્ન કરે છે

સાકાર નિર્ગતાકાર, નિષ્ક્રિય પરમાક્ષરમ્ ।

નિર્વિકલ્પં ચ નિઃકંપ, નિત્યમાનન્દમદિરમ્ ॥

સાકાર —આત્મા સાકારરૂપ છે કારણ કે જ્ઞાન સાકારોપયોગ્ય છે પદાર્થોના અશેષ (સમસ્ત) વિષયોને જાણે છે અને નિશેષો સાકાર છે માટે જ્ઞાન પણ સાકાર થાય છે અને જ્ઞાન છે એજ પોતે છે (કંઈ જેવું પોતે નથી)

નિર્ગતાકાર —એટલે આત્મા નિર્ગત આકાર એટલે નિરાકાર રૂપ છે કારણ કે સામાન્યોપયોગરૂપ છે વસ્તુમાં રહેલા સામાન્યના દ્રષ્ટા છે (આમ વિશેષ અને સામાન્ય ઉપયોગ ઉભય આત્મા છે એટલે જ્ઞાન દર્શનરૂપ છે^૧)

નિષ્ક્રિય —આત્મા નિષ્ક્રિય છે ત્યારે આ લાવનનો હાથ કદામ પકડીને નિષ્ક્રિય શબ્દની વ્યાખ્યા હજી છે તે છતાં નિ

૧ જીગી સાકારી કદોરો એ અલકારો તે વિશેષ અને તે બ વામાં વ્યાપ્ત એણે સુવર્ણ તે સામાન્ય હેમચંદ્ર, તારાચંદ્ર હી । ચંદ્ર લાલચંદ્ર એ વિશેષ્ય ને મનુષ્ય તે સામાન્ય

પરંતુ હેમચંદ્ર એ સામાન્ય પણ હેડ રાજે ત્યારે વિશેષ - વમ નગરનો, ચાર વર્ધનો, વિઠ્ઠલજીનો પુત્ર એમ હોય છે

મટે આત્માને એક જાણનાર—દેખનાર એટલે વસ્તુના વિશેષ જાણનાર અને સામાન્ય રૂપો દેખનાર, જેમ આ દીવો દેખવપર છે તે લાવનને સમય દેખી રહ્યો ॥ (દર્શન) તેમજ લાવનની અનેક ક્રિયા પણ જા ॥ જો છે (જ્ઞાન) આમ જે વ વ, મન્યાદિમાં દેખે છે ને જાણે છે તે આત્મા પરંતુ જે જાણાય કે દેખાય છે તે, નેર કે રા છે તે તે નહીં

ધિક્કય કેમ કહેવાય ? માટે વાચક બાંધવો ચાલો, આત્મા નિષ્ક્રય છે તેની તપાસ કરિયે. કલમ હાથમાં છે. ને હાથ ચાલે છે, તેથી કલમ અશ્વરો લખે છે, હાથ શાથી ચાલે છે ? મન મગ-જમાં રહી હાથની નસોને ગ્રેરે છે. એ ગ્રેરણાનું કારણ હાલનને માટે તથા બીજાને માટે (ઉપદેશ કરે) એવો સગ છે, એટલે કર્મ છે. જેમ એક ફેક્ટરી એક જીનમાં રહેલી વરાળના બળે ચાલે, તેમાં કાંઈ ઈજનેર કર્તા થઈ શકે નહીં-ઈજનેર કર્તા કહેવાયજ નહીં, પરંતુ વરાળ કહેવાય, પણ જેમ ઈજીનમાં વરાળ રાખવી એ ઈજનેરના સ્વાધીનમાં છે. તેમ કર્મ જ એટલે વરાળ છે ત્યાંસુધી ઈજનેર તેને કહેવો પડે છે. પરંતુ વરાળ ન હોય એટલે કર્મજનિત વરાળ ન હોય તો ઈજનેર નથી પણ તે નિષ્ક્રિય છે.

જેમ સૂર્યને દેખી (તેના સ્વાભાવિક પ્રકાશથી) કમળ ખીલે, તેમ આત્માને દેખી કર્મપ્રકૃતિઓ ઉછળે. પરંતુ કર્મપ્રકૃતિ જો ખરી ગઈ તો પછી જેને લીધે શરીરાદિ ફેક્ટરી ચાલતી હતી તે ખપી જઈ આત્મા માત્ર નિજગુણમાં રમણુ કરે. પરંતુ પર એવા નિમિત્તનો ક્ષય થવાથી પરમાં તો અક્રિયજ રહે. કર્મ જડ છે; પરંતુ એને જીવ સહાય આપવાનું છોડે તોજ તે ક્ષય થાય. નહીં તો તેના નિમિત્તે પોતે સક્રિય કહેવાય. જેથી આ ઈજનેર મીલ ચલાવે છે; પરંતુ ચાલે છે તો વરાળથી માટે આત્માએ તો અલગ રહી એવી શરીરાદિ ફેક્ટરી ન ચલાવતાં જ્ઞાનાદિરૂપે સિદ્ધ સ્થિતિમાં રહેવું જોઈએ. જેમ આ ટેબલપર હીનો છે તે કાંઈ હાલનના શરીરને કે હાથને કે કલમને કે કલમમાંથી નીકળતા

અક્ષરોને કંઈ ચવાવતો નથી, પણ તેથી અક્રિય અવગ અનગ રહી જુએ છે, તેમ જીવ પણ તેમા બળે નહિ તો સ્વરૂપે પોતાની સ્વાભાવિક અક્રિય અવસ્થામા આવી રહે

પરમાક્ષર — અક્ષરનો અર્થ નાશ ન થાય તેડુ પરન્તુ અક્ષર અક્ષરમા પણ ભેદ છે, એક વર્ષ કે સો વર્ષ પૂર્વ પૂર્વ વર્ષના આયુષ્ય આગળ ક્ષર એટલે નાશવત લાગે કારણ કે પૂર્વની અ પેક્ષાએ વર્ષો સેકન્ડ જેવડા પણ નથી પરન્તુ એવા પૂર્વો પણ અક્ષર નથી, ક્ષર છે કારણ કે તે ખૂટી જાય છે પરન્તુ આ સમગ્ર કાળમા કાળદ્રવ્ય પોતે અક્ષર છે, તેમ ધર્માસ્તિકાય, આકાસ્તિકાય પુદ્ગલાસ્તિકાય દ્રવ્યરૂપે અક્ષર છે, પરન્તુ તેમના પર્યાય થતા તેમની ક્ષરતા કહેવાય છે, તો જે દ્રવ્યરૂપે અક્ષર એવા જીવ પણ મનુષ્યાદિ પર્યાય પામી ક્ષરતા પામે છે પરન્તુ જ્યારે પરમાત્મ અવસ્થા કે, સિદ્ધ અવસ્થાને પામે છે તો પછી બીજા દ્રવ્ય દ્રવ્ય રૂપે અક્ષર રહેવા છતાં પર્યાયરૂપ હમેશ ક્ષર રહેવાના તેમ આ પરમાત્મદશા પામ્યા પછી, કોઈ કાળે પણ મનુષ્યાદિ પર્યાયરૂપ થઈ ક્ષરતા પામતો નથી માટે તે પરમાક્ષરરૂપ છે

પ્રકૃતિ પ્રવચકાળમા સર્વ પર્યાય છોડી એકરસરૂપ દ્રવ્યપણે હોય છે છતાં એ જ્ઞાતિ પછી તેમા રજ, તમ સત્ત્વાપત્તિથી પાછી પર્યાયરૂપે ક્ષયવતી થાય છે પરન્તુ આ ત્રિગુણાતીત આત્મા સિદ્ધ સ્થિતિ પામ્યા પછી કોઈ કાળે મનુષ્યાદિ પર્યાય પામી ક્ષર થતો નથી માટે તે પરમાક્ષર છે The-most unchangeable છે

નિર્વિકલ્પ - વિકલ્પ મનાદિના ધર્મ છે, એ વિકલ્પો રાગાદિથી ઉઠે માટે રાગાદિનો ધ્વસ થતા ચિત્તમા વિકલ્પો ઉઠતા હતા તે

પણ વિનય પામેછે અને એના નિર્વિકલ્પ ચિત્તમાત્ર આ લોક કાનોક લાસ્કરનો પૂર્ણોદય જણાઈ આવેછે

નિ કમ્પ — એટલે નહીં હાવતુ ચાવતુ હાનવા ચાવવાની ક્રિયા વગરનું કારણ કે મોહિનીનો પૂર્ણ પૂર્ણ ઉચ્છેદ બારમા ગુણ સ્થાનકે થઈ ગયો છે એટલે મોહાદિના સેવકો જે સકામ ક્રિયા કરતા હતા તેનો પણ ઉચ્છેદ થવા લાગે છે એટલે પૂર્વ પ્રયોગથી જેવી ક્રિયા થાય તેવી ક્રિયા અવ્યાપકપણે થવા લાગી અને તેને હીધેજ ‘ અખડ આ મિથુન જ્યોતિમા નથી થાતુ નવી જાતુ એમ આ અવસ્થામા અનુભવાય છે

નિલમ્ — દેહાદિ હતા ત્યાસુધી સૂર્યની ગતિવડે પોતાના વર્ષ માપતો અને એ બિચારા સૂર્યોએ તેમના વર્ષોની ઘણા કાળસુધી નોકરી કરી તેમના મ્હોટા મ્હોટા પૂર્વના આયુષ્ય ગણ્યા પ રન્ટુ વારવાર જતા આવતા પુહ્નલ એ હું નહીં પરંતુ તેમા રહેનો શાશ્વત જીવ તે જ હું એમ અનુભવ થયો કે દેહાદિ નિરસ પડે રહ્યાથી દેહાદિ ક્ષય પામી ચરમ શરીર પણ ક્ષય પામી આદિઅનંતપણે શાશ્વત રહેછે માટે નિલમ્

જાનન્દમદિરમ્ — જેમ પૃથ્વીમા રાત અને દહાડો તેમ દેહ ભાવમા સુખ હુ ખ પરંતુ જેમ સૂર્યમા રાતદહાડો નહીં પણ કે વળ પ્રકાશ તેમ આત્મભાનમા સુખહુ ખ નહીં, પણ કેવળ અમાપ્રાપ્ત (? કોઈદિવસજવાનુ નથી) તેવું સુખ માટે જાનન્દમદિર

વિશ્વરૂપમવિજ્ઞાત-સ્વરૂપં સર્વદોદિતમ્ ।

કૃતકૃત્યં શિવં જ્ઞાન્તં નિષ્કલં કરણચુતં ॥

વિશ્વરૂપ — જ્ઞાન, લોકલોકમાં પ્રકાશી રહ્યું છે, માટે વિશ્વરૂપ છે અને જ્ઞાન એજ પરમાત્મતત્ત્વ છે

અવિજ્ઞાતસ્વરૂપ — અજ્ઞાનથી, અહિરાત્મથી એ સ્વરૂપ જ ધ્યાતું નથી દેખાતું નથી, — આસ્વાદ્યતું નથી — અનુભવાતું નથી — વેદાતું નથી ચક્રતાતું નથી — આર્તિગાતું નથી તેમા કઈ આ કારણ નથી કે જ્ઞાનના પ્રકાશમા કઈ ન્યૂનતા છે એવો પરિપૂર્ણ પ્રકાશિત છે, પરંતુ તેના તેજમા મિથ્યાત્વાત્મા — અહિરાત્મા — અજ્ઞાનાત્મા — વિષયાનદી પુદ્ગલાનદી આત્મા ઘુવડની પેઠે અનર્થભય છે અને આતો સત્ય છે કે વસ્તુ વસ્તુરૂપે નહીં દેખાવામા એ કારણ હોય છે એક તો પ્રકાશમા ન્યૂનતા અને બીજું પ્રકાશનું અતિશયપણું તેમા પરમાત્મપ્રકાશ, તો લોકલોક પ્રકાશ છે એમ પૂર્વના વિશ્વરૂપ વિગેષણથી કહ્યું અને તે સર્વદા હિદય પામેલું છે એ ઉત્તર વિશેષણથી કહેશે માટે પ્રકાશની ન્યૂનતા નથી પરંતુ અધિકતાથી અજ્ઞાન અહિરાત્મારૂપી ઘુવડ તેને દેખી-ભણી-ચહી-આસ્વાદિ-અનુભવી શકતું નથી એવ પરમાત્મતત્ત્વ છે

સર્વદોદિત — સર્વદા હિદય પામેલ પરમાત્મતત્ત્વ છે, અધારી રાત્રિએ જેમ ન દેખાય તેમ મિથ્યાત્વથી ન દેખાય પરંતુ અધારી તારવાળી રાત્રે જેમ ઝાણુઝાણુ દેખાય તેમ માર્ગાતું સારીના સુલોમા પ્રવેશ કરતા પ્રાણીથી ઝાણુ દેખાય તથાપિ જેમ મધ્યાહ્ને વસ્તુરૂપે વસ્તુ દેખાય તેમ અતરાત્મથી નિશ્ચયસમ્યક્ત્વવાળા પ્રાણીથી દેખાય જેમ અહિરાત્મ ઘુવડ પરમાત્મપ્રકાશને દેખતું નથી તેમ અતરાત્મરૂપી ચક્રવાક 171માં પર

માત્ર પ્રકાશને દેખતો-તેના ગુણગાન કરતો વિદ્યે છે, કારણકે
એ અતરાત્મરૂપી ચક્રવાદ પરમાત્મપ્રકાશથી અલગ નથી પરંતુ
તેમની સત્ય-ખરી-મજબૂત-આખ નેને સારી રીતે બેઈ શકે
છે એવું પરમાત્મતત્ત્વ છે

વગી તારાનો પ્રકાશ અજવાળી રાતે અસ્તપ્રાય થાય છે,
ચંદ્રનો પ્રકાશ દિવસના અસ્તપ્રાય થાય છે, અને બિ
ચારો સૂર્ય પણ રાતના અસ્ત થાય છે પરંતુ આ પરમાત્મા-
રૂપી સૂર્યનો સૂર્ય, અતરા માટીની ભૂમડળમા, ક્ષાયક સમ્યક્
ત્વરૂપી જીવન્મુક્ત ક્ષેત્રમા કે માહાવિદેહ ક્ષેત્રમા એવો તો
ઉદય પામે છે, કે ઉદય થયો ત્યાંથી માટીને અનતકાળ
મુક્તિ હમેશા તેવોજ ઉદય પામેલોજ રહે છે માટેજ સાત્ત્વ
તેને સાદિઅનતમાને ઉગતો એમ કહે છે અને જ્યારે આ
સૂર્યનો સૂર્ય ઉદય પામ્યો કે તારાનાગી ગરિનો, ચંદ્રવાગી રા
ત્રિનો અને રાતે અસ્ત પામતા મધ્યાહ્ન સૂર્યનો પણ આ પ્ર
કાશના જળજળાટમા અસ્ત હોય છે એવું સર્વદા ઉદય પા
મેલું પરમાત્મતત્ત્વ છે

કૃતકૃત્ય — કૃત્ય એટલે કરવા યોગ્ય અને કૃત એટલે કર્યું કર
વા યોગ્ય કે જે કાંઈ કરવાનું હતું તે જોણે કર્યું તે કૃતકૃત્ય ક
હેવાય જ્યારે આપણે કોઈ કાર્ય કરેલુંમદ કરવું હોય, ત્યારેજ
આપણે તેમા પ્રવૃત્તિ કરિયે છીએ અને કેટલાક કાળે તેની સિ
દ્ધિપણ વાય છે પરંતુ સઘળા કાર્યોનો સઘળા સુખોનો સમાવેશ એક
મોક્ષના અનત સુખમા-અનત આનંદમા-થઈ જાય છે એ મોક્ષપ્રાપ્તિ
રૂપ કાર્યનું કાર્ય એટલે સિદ્ધિપદ પ્રાપ્તિરૂપ કાર્યનું કાર્ય જોણે

સાધ્યુ તેજ ખરેખરો કૃતકૃત્ય છે અને એ કૃતકૃત્ય તેજ પર માત્મત્વ છે

શિવ — પરમસુખરૂપ જેમા દુ ખનો અશ નથી જેમ ભૂમિ પર રાત્રિવસ હોય અધાર અજવાળુ હોય તેમ પરમાત્મસિ વાયની સર્વ અવસ્થામા સુખદુ ખ હોય પરતુ જેમ સૂર્યમા રાત્રિદિવસ નહીં અજવાળુ અધાર નહીં, પરતુ દેવળ પ્રકાશજ હોય તેમ પરમાત્મત્વમા દેવળ સુખજ અભ્યાધાધ સુખજ—અ નત આનંદજ હોય માટે પરમાત્મતત્ત્વ તેજ શિવરૂપ છે

જ્ઞાત — જ્યાસુધી પરમાત્મતત્ત્વની જાણી પણ થઈ નથી ત્યાસુધી બાહ્યપ્રવૃત્તિ રહી અશાત અશાત અશાત રૂવ રહેછે પરતુ જ્યારે ચોથા ગુણુસ્થાનને—સમ્યક્ત્વ ગુણુસ્થાનને—તેને જાણી થાયછે, એ દેસે એ પરમશાન્તપદને પામવા બાહ્યપ્રવૃત્તિ ઘટાડી એ/લે દેશ વૃત્તિ થઈ અતર પ્રવૃત્તિ કરી કઈ શાન્તતા પ્રાપ્ત કરેછે પરતુ એ પરમ શાન્તતાના અભિલાષી દેશવૃત્તિ ધરી બાહ્યપ્રવૃત્તિની ઓછાશથી અત પ્રવૃત્તિ વિશેષ કરવા સર્વ બાહ્યપ્રવૃત્તિ દૂર કરી સપૂજા અત પ્રવૃત્તિ કરે છે કે આ પરમશાન્તપદ પોતાને પ્રાપ્ત થાય છે જેવુ શાન્તપદ પરમાત્માનુ છે તેવુજ શાન્તપદ આ અતરાત્મામા અનુભવાય છે

૧ આ શાન્તદશાની લહેછી પણ જે ધ્યાનીના હૃદયમ ડળમા વાય છે તેમને પણ મોટા ચક્રવર્તિના કરતા નિશેન સુખ અનુભવાય છે

જ્યારે કોઈ અબલ્લી અને નવી ઉમદા ચીજ પોતાના દેશમા આવેછે ત્યારે તેનુ મૂલ્ય ઘણુજ થાય છે એવુ સંભળાય છે કે,

કેટલાક વર્ષ ઉપર અમદાવાદમાં પ્રથમજા કારેલાનું શાક આબુ અને એક શેર કારેલાના એક ગૃહસ્થે રૂ ૫૦૦ આપ્યા તેમ આ શાંતિની જગસરખી ટહેડી પણ જેને આવી છે, તેને માલૂમ હોશે કે ચક્રવર્તિનું રાજ્યપણુ આ શાંતિના જગસરખા સુ ખની સાથે કઈ હિસાબમાં નથી કારણુ કે તે અપૂર્વ અને અ નુપમ છે

નિષ્કલ — કલ એટલે શરીર, અને નિ એટલે નહી, રહિત એ પરમાત્મતત્વ (કેવલી તિર્થેકર અવસ્થામાં ભાવથી શરીરરહિત હોય છે, ને સિદ્ધ અવસ્થામાં દ્રવ્યથી શરીરરહિત હોય છે) શ રીરરહિત એવું છે, કારણુ કે શરીરરૂપ બધીખાનાની હુ ખોની શાળા છે, એ શરીરરહિત ચક્રવર્તિ રાજ્ય મળે કે ઇદ્ર પણુ મળે તોપણુ આધિ ઉપાધિ જાય નહીં પરતુ આ પદ ચ ક્રવર્તિ ઇદ્રાદિને વધ એવું પણુ તે અશરીરિ છે એટલે શરીરરૂપ કેદખાનામાંથી મુક્ત છે મોહરાજરૂપી જેલરની આણુમાંથી સ વંવા મુક્ત થઈ, સ્વસત્તાક મુક્તિરાજી full Liberated land મા બિરાજે છે, એવું પરમાત્મતત્વ છે

કરણચુત — ઇદ્રિયો રહિત છે, એટલે કે ઇદ્રિયોના વિષયો થી પણુ રહિત છે જેમ લીંટ, વિદ્યાપર બેસનારી માખી હુ અને સુખ માને, તેમ ઇદ્રિયોના વિદ્યારૂપ વિષયોમાં ને છવ સુખ માનતો હતો તે વિષયોને ઇદ્રિયોએ લાગ કર્યા

ઇદ્રિયો જ્યાસુધી છે, અને તેથી જ્યાસુધી વિષયો સેવાય છે, તે વિષયો સેવતા નથી, પરતુ વિષ (ઝેર) સેવાય છે અને એ

ઝેર ખાવાથી આપણે આત્મઘાત કરી વારંવાર જન્મમરણ પ્રાપ્ત કરિયે છિયે.

વળી ઇન્દ્રિયોરૂપી જાળિયાં, શરીરરૂપ કેદખાનાની ભીંતોમાં છે, સાંસુથી કેદખાનાની બહાર શું છે તેની એમને કંઈ ખરી ખબર પણ પડતી નથી. પરંતુ કપાયાદિ દુષ્ટ ચાલને મૂકી દેવાથી એટલે કંઈક (અનંતાનુભંધીની) મસ્તી ઓછી થવાથી દેશવૃત્તિની બેડી સહિતપણુ એ કેદખાનામાંથી છૂટી-જરા બહાર આવી જ-ગતને, (વસ્તુતત્ત્વને) જૂએછે ત્યારે તેમને એટલુંબધું દેખાય છે કે કંઈ મણાજ નહીં. પરંતુ સર્વ મતી થતાં બેડી તકન કપાઈ જાય છે. ત્યારે તો તેમને શું દેખાઈ રહે છે તે વચનના કળશોમાં સમાતું નથી અને હજી પણ એ સર્વમતી થવાથી છૂટી પણ નજરકેદ જેવો છે. માટે સાતમા ગુણુસ્થાનકપર પહોંચ્યો કે તેમને હમેશને માટે મુક્તતા મળી. અગીઆરમા ગુણુસ્થાનકથી કદાચ જૂલે તોપણ પાછે પૂર્વની આવડતથી બહાર નીકળી આવે. માટે ઇન્દ્રિયોરૂપી જાળિયાંરૂપી શરીર કેદખાનામાંથી નીકળતાં તેઓ પણ નીકળીજ જાય છે.

નિગોદરૂપી કારામહાઆજાળિયાંપણુ નહોતાં. બ્યવહાર રાશિમાં આવતાં એકેન્દ્રિયાં એક, બે ઇન્દ્રિયાં બે, ત્રિન્દ્રિયોમાં ત્રણ, ચારેન્દ્રિયાં ચાર ને પંચેન્દ્રિયાં પાંચ, એ કેદખાનાનાં જાળિયાં થયાં. માટે ઇન્દ્રિયો રહિતજ અર્થાત્ જાળિયાંરૂપ ઇન્દ્રિયોમાંથી જોવાનું મૂકી દઈ જે ક્ષાયક સમ્યક્ત્વરૂપ મેદનમાંથી જોવાનું જુએ છે, તે પરમાત્મતત્ત્વ છે.

અહીં એક ઇન્દ્રિયગોચર ઉદાહરણુ લઈ ગિદ્ધ કૃતિયે કે ઇન્દ્રિય
જતા પણ ખરું સુખ આત્મા કેમ ભોગ્યે?

એક સાકર નો ગાગડો લો જીભરૂપ રસેન્દ્રિયના જાણિ
યામા જોતા-આસ્વાદતા સાકર મીઠી લાગેછે સાકર એ વિષય
અને જીભ એ આ ઉદાહરણુમા ઇન્દ્રિય છે પરંતુ જરા વિચાર
કરો કે મીઠું કોણુ છે? સાકર કે પોતે? એ મીઠાશની પ્રવૃત્તિ
કોનામા થાય છે? સાકરમા કે પોતાનામા? કા તાવ આવતો હોય
ત્યાં સાકર મીઠી નથી લાગતી? આ છેલ્લા દાખવાપરથી, તેમજ
મીઠાશ પ્રવૃત્તિ ક્યાથી છે તેનો ખ્યાલ કરવાથી માન્યમ પડશે કે
મીઠાશતો આપણામા છે માત્ર સાકરનામના પદાર્થ મારફતે
તે આપણી મીઠાશ ઇન્દ્રિયોના ખ્યાલામા પ્રદર્શિત કરિયે છીએ
પરંતુ પોતાનામાજ રહેલી મીઠાશ, પરિપૂર્ણ મીઠાશ (અનત
આનંદ, જ્ઞાનરૂપ પુણી અને દર્શનરૂપ દૂધપાકનું જે સુખ) પો
તાનામા ન હોય ત્યારે એવી ખ્યાલા કે સાકરરૂપ ચમત્યાની શી જ
રૂર છે? મધુમિદુની માફક ટપક ટપક કરતુ એક એક બિંદુ
પણ મોક્ષપાત્રના પૂર્ણ મધપૂર્ણ જેવું નથી માટે દેહભાવરૂપી કે
દખાનામાથી નીકળે તો સાકસિત્તેર વર્ષ જેવની જાણિયોના આ
યુધ્ધ જઈ સાદિરૂપ અનત અનન વૃક્ષના આયુધ્ધ મળરો મો
તરૂપ હાથી તેમને સિંહના સાવક (બચ્ચા)-શ્રીવીર પ્રભુરૂપ
કેશરીસિંહ બચ્ચાને જોઈ લાગી જશે કે મોતરૂપ હાથી મરી
જશે અર્થાત્ અમર વૃક્ષપણુ મળશે સસાર રૂપમાથી નીકળી
મોક્ષમેદાનમા અવાશે માટે ઇન્દ્રિયોથી સુખ છે એમ નહીં પરંતુ
સુખતો પોતાનામાજ છે એમ સમજી પરપદાર્થમા સુખની લા

લસા છોડી આત્મવસ્તુના સુખને આસ્વાદે છે ને ઇન્દ્રિયોની
અપેક્ષા રાખતા નથી એવું પરમ આત્મતત્ત્વ છે

નિઃશેષમયસંભૂત-ક્લેશદુઃખદુતાદાનમ્ ।

શુદ્ધમત્યંતનિર્લેપં, જ્ઞાનરાજ્યે મતિષ્ઠિનં ॥

નિ શેષમયસંભૂત-ક્લેશદુઃખદુતાદાનમ્—અનેક જન્મોન્મ
રૂપી ભવોમા ઉત્પન્ન થએલા કર્મવાસનાના વૃક્ષોને એકદમ અસ્થિભૂત
કરનાર અગ્નિ જેવું પરમાત્મતત્ત્વ છે

કરેશો એ દુઃખનું નામ છે, સ્ત્રીમદ્ હરિભદ્ર જેમને માર્ગાનું
સારી ગણુતા સબળાય છે, એવા “યોગયુગ્મ”ના કર્તા પર્તજ્ઞપ્તિ
પણ પાત્ર બતાવના કચેશો, આ પ્રમાણે કહેછે અવિદ્યાસ્મિતા-
રાગદ્વેષાભિનિવેશા પચ શ્લેષા અર્થાત અવિદ્યા,^૧ અસ્થિ-
તા,^૨ રાગ, દ્વેષ, ને અભિનિવેશ^૩ પરંતુ આગળ જતા જેમ પ-
ર્તજ્ઞપ્તિ મુનિ પુરુષ (પરમાત્મા) ની બાખ્યા આવી આપેછે

પુરુષયિદોષ ईश्वर क्लेश,

અને આશય

અસ્પૃશ્ય એવો પુરુષ તે પરમાત્મા

૧ યોગાધિરા

૨ મહારાજ પણ કહેછે

૩ વૃક્ષોને બા

૧૨ અગ્નિ જેવું પરમા

દ્રવ્ય કર્મ, અને

૧૩ી પરમ વિશુદ્ધિ

પ્રતિ અને નેત્રનુ

પામેહું પરમાત્મત્વ તત્વ છે ^૧ The supremely pure ^૨

અત્યંતનિર્લેપ — સર્પૂર્ણ નિરપ કર્મ મનના સ્પર્શરહિત, કમળના પત્રને જેમ જળ સ્પર્શ કરે નહીં તેમ તિથિકરાદિ અવસ્થામા સસાર જળમા દેખાતા છતાં દેવળ અસ્પર્શવાળુ અને સિદ્ધ અવસ્થામા એ જળરહિત હોવાથી સમમ નિર્લેપ એવું પરમાત્મતત્વ છે

જ્ઞાનરાજ્યે પ્રતિષ્ઠિતમ્—એ પરમાત્મતત્વજ્ઞાનરૂપી ૨૧ જ્ઞાસનપર બિરાજેહું છે

રાત્રી જ્યાંસુધી અંજાર હોય ત્યાંસુધીજ એમ કહેવામા આંખુ હશે કે ‘જગત્ જીવ હે કર્મધીના’ પરંતુ રાત્રી (જીવ) જ્યારે પ્રજ્ઞા હોય, ત્યારે તે કર્મ આધીન કેમ કહેવાય? પ્રજ્ઞાને આધીન રાત્રી કેમ હોય? પ્રધાનને વશ રાત્રી કેવી રીતે હોય? પરંતુ અજ્ઞાન જીવની અપેક્ષાએ એ વચનો હશે, જ્યારે જ્ઞાન થયું એટલે નિશ્ચય સમકિત આંખુ અને દેશનિરતિપણીની કે સર્વનિરતિપણીની સ્થિતિમા રહેવાય ત્યારે આ જગતો જીવરૂપી રાત્રી કર્મને આધીન કેમ હોય? જ્યારે જ્ઞાન થયું એટલે જીવે પોતાનું યુવરાજ પદ ઓળખ્યું ત્યારે “જગત્ કર્મ હે જીવાધી ના’ એમ કેમ નહીં થાય? અને પૂર્ણ જ્ઞાન એમ કરતા થયું ત્યારે કર્મનું સંન્ય કેમ ટકી શકશે? જ્ઞાનના રાજ્યથી એટલે નિશ્ચય સમ્યક્ત્વથી તે છેક તેરમા ગુણરૂપી જીવને આધીન કર્મ હોવા ઘટે અને તેરમે ગુણસ્થાનને અને અવાતી ક

^૧ શુદ્ધ—દ્રવ્યાશ્રાયકર્મણામમાવાત્ પરમશુદ્ધિસમન્વિત ૨ મહિલાત નબુશાર્ફ—સમાધિ રાત્રીના આપાન્તરમા

મનનો ક્ષય થયા પછી કર્મનો નષ્ટ થાય. એમ છતાં કેવળ
જ્ઞાનનું સર્વત્ર રાજ્ય જામી કર્મનો સંપૂર્ણ નાશ થઈ, જે પ
પમાય છે, તેજ પરમાત્મત્વ છે. સૂર્ય જેમ આકાશમાં રતાં
છતાં જાણે જગત ઉપર રાજ્ય કરતો હોય, તેમ પોતાના પ્રકા-
શવડે તે તત્ત્વ વિરાજ રહે છે. તેમ સિદ્ધી ક્ષેત્રમાં રહેલા એવા છવો
લોકાલોકના સર્વ પદાર્થોને પ્રકાશ કરી, વિરાજતા હોય એમ
જાણાય છે, આવું જ્ઞાનરૂપી રાજ્ય છે, તેજ પરમાત્મત્વ છે.

વિશુદ્ધાદર્શસંપ્રાપ્ત-પ્રતિવિંચસમગ્રમ્ ।

જ્યોતિર્મયં મહાવીર્યં પરિપૂર્ણં પુરાતનમ્ ॥

“વિશુદ્ધાદર્શસંપ્રાપ્તપ્રતિવિંચસમગ્રમ્”—નિર્મળ અરિ-
સામાં જેવું પ્રતિબિંબ પડે છે, તેવી કાંતિવાળું પરમાત્મપદ છે.
જેમ નિર્મળ અરિસો કોઈ પણ પદાર્થનું પ્રતિબિંબ છૂપાવતો
નથી; પરંતુ સર્વે પદાર્થનું પ્રતિબિંબ પોતામાં છે, તેમ નિર્મળ
એવું પરમાત્મપદ જગતના સર્વજ્ઞાનોના દ્રવ્યગુણ પર્યાયોને પોતામાં
બિંબિત દેખાડે છે.

સૂર્યનું બિંબ જેમ રસ્તામાં પડે છે, અને રસ્તા ઉપર પડેલા
પ્રકાશનું પ્રતિબિંબ ઘરમાં આવે છે તેમ નહીં; પરંતુ જેમાં સૂ-
ર્યનું અને સર્વે પદાર્થોના ભાવોનું બિંબ પડે છે એવી પ્રભાવાળું
પરમાત્મપદ છે. સૂર્યોદય થતાં જેમ જગતના પ્રકાશ પદાર્થો
જૂપા રહી શકતા નથી, તેમ ક્ષાયકસમ્યક્ત્વરૂપ જ્ઞાનમાં પરમાત્મ-
તત્ત્વનો ઉદય થતાં કોઈ પણ પદાર્થ છૂપા (છગ્ર) રહેતા નથી.
“જ્યોતિર્મયં મહાવીર્યં પરિપૂર્ણં પુરાતનમ્” જ્યોતિર્મય-પર-

આત્મતત્ત્વ જ્યોતિર્રૂપ છે, એટલે જ્યોતિ એજ પરમાત્મા ચદ્ર સૂર્યાદિની જ્યોતિ જેમ ઉદય અસ્ત થાય છે, તેમ નહીં પણ સર્વદા, સર્વકાળે સર્વસ્થાને ઉદય અવસ્થામાજ સ્થિરપણે એક સરખી રહેતી જ્યોતિ તેજ પરમાત્મતત્ત્વ છે લાલન કહેછે કે -

“અખડ આ સ્થિર જ્યોતિમા નથી થાતું નથી જાતું”

અર્થાત્ એ જ્યોતિની વધઘટ થતી નથી, અખડ એકજરૂપે રહેછે

મહાવીર્યમ્—આત્મતત્ત્વ અનતવીર્યરૂપ છે, કોઈ એક ભા જન છે અને તેમા અનતવીર્ય લર્ચુ છે એમ નહીં પરન્તુ અન તવીર્ય તેજ પરમાત્માતત્ત્વ છે એ વીર્યની સ્ફુરણા આપણ અને જનતમાનના પિતૃરત્ન શ્રીમહાવીરમા જન્મતીજ વખતે બહાર પણ પ્રગટ થતું આપણે જોયુ છે કે જેમના અગુડાના દબાલુથી મેરૂપણુ કપ્યો હતો.

પરિપૂર્ણમ્—આત્મતત્ત્વ પરિપૂર્ણ અવસ્થામા હોય ત્યારે પર માત્મતત્ત્વ છે, આત્મા એ અવસ્થામા વધતો ઘટતો નથી.^૧

પુરાતનમ્—આત્મતત્ત્વની જેમ આદિ નથી, તેમ અતપણુ નથી, કાળદ્રવ્ય થકી પણ પૂર્વે હોવાથી પુરાતન છે કાળ, પુન્ર લ, ધર્મ, અધર્મ અને આકાશ એ પુરાતન પરમાત્મતત્ત્વોમા બાળકોની માફક ખુલતા હોય, એવા અનુલવાય છે

વિશુદ્ધાદ્યુષોપેતં, નિર્દ્વંદ્વ નિર્ગતામયમ્ ।

અપ્રમેયં પરિચ્છિન્નં, વિશ્વતત્ત્વન્યવસ્થિતમ્ ॥

૧ જુઓ લાલનન શુદ્ધીપથેજ અથવા સદજ સમાધિ મિસિસ નવરા પેદીના ઉદાહરણમા

વિશુદ્ધાણુજોપેતમ્ —નિર્મળ એવા આઠ ગુણે કરીને સદિત
એવું સિદ્ધ એવું પરમાત્મપદ છે

કોઈ અચિત્ત વસ્તુ છે, જે વસ્તુ સજ્જોયર કે મનોજોયર
થતી નથી, પરંતુ ધ્યાનીના નિર્મળતર અત કરણમાં અનુભવાય
છે, તેજ વસ્તુ એક સ્વરૂપ પરિપૂર્ણ જ્ઞાન છે, બીજું સ્વરૂપ
પણ પૂર્ણપણે દર્શન છે, ત્રીજું નરિન છે, ચોથું બીધ છે, પાંચમું
આનંદ છે, છઠ્ઠું અમરત્વ છે, સાતમું અરૂપતા છે અને આઠમું
અગુર-લગુના છે^૧

નિર્લેપ —પરમાત્મતત્ત્વ એવું છે કે, જેમાં રાગદ્વેષનો દંડ
નથી

જ્યારે લાલન એમ કહે કે આ સુવર્ણની વીંટી સારી છે,
ત્યારે તેને સુવર્ણની વીંટીપર રાગ છે, અને કથિરની વીંટીઉપર
અરૂચિ હોવાથી દ્વેષ છે, આમ પરવસ્તુમાં જે રાગદ્વેષ છે, તે
પરમાત્મતત્ત્વમાં નથી કારણ કે પરમાત્મતત્ત્વ પોતાની મુદરત
પોતાનામાં જુએ છે, પણ કસ્તુરી મૃગની પેઠે સુવાસ શોધવાને
બહાર ભટકતું નથી

નિર્ગતામયમ્ —પરમાત્મતત્ત્વ એવું છે કે જેમાંથી સર્વ રોગ
શૂન્ય પામ્યા ■

રોગ એ અશુભ કર્મનો પરિપાક-ફળ-છે પરંતુ આ તત્ત્વમાં
કર્મનોજ સંપૂર્ણ શૂન્ય છે તો રોગ તો ક્યાથી હોય ?

૧ પુદ્ગલમાં વીંટીની અપેક્ષાએ કહું ત્યારે, અને કડાની અપેક્ષાએ વીંટી
હલકી, એમ ગુરૂ લખુ થઈ શકે પરંતુ આત્મતત્ત્વ કોઈની સાથે સરખાવાઈ
સાકાઈ નથી કે તેના સુવર્ણની માફક ખંડ થઈ શકતા નથી, કારણ કે તે
અનુપમેય છે, તેથી તે અગુર લખુકપણુ છે

અપ્રમેયમ્—પરમાત્મતત્ત્વ માપી શકાય તેવું નથી, એટલે તે અપ્રમેય છે

જુઓ આપણે એક દશ માધ્યિના પર્વતપર ચડિયે તો એ પર્વત આપણા પગરૂપી ટેપ લાઈનથી મપાયો પરંતુ આપણા પગમા ગુમ રીતે રહેલી વળાઈની શક્તિ માપી શકાય નહીં તેમજ મનુષ્યની સર્વ ઇદ્રિયોમા દેખાઈ આવતું સામર્થ્ય જ્યાં માપી શકાતું નથી ત્યારે પરમાત્મતત્ત્વ જે જગતના સર્વ દ્રવ્યોને સર્વ રીતે જાણી રહ્યું છે, એટલે માપી રહ્યું છે, તે પોતે તો કેમ માપી શકાય? માટે તે અપ્રમેય છે આકાશદ્રવ્યમા અતર્ગત ધર્મ અધર્મ, પુદ્ગલ અને કાળ એ આવી જાય છે, પરંતુ લોકાયોકત્ર કાશક એવા પરમાત્મતત્ત્વમા આકાશ પણ પ્રતિબિંબિત હોવાથી માપી શકાય છે પરંતુ પરમાત્મતત્ત્વ માપવાને બીજો કોઈ ગત, સાકળ કે તોયો કાંઈ નથી

“ પરિચ્છિન્નવિશ્વતત્ત્વવ્યવસ્થિતમ્ ”

પદ્મવ્ય નવ તત્ત્વરૂપી વિશ્વના તત્ત્વોની વ્યવસ્થા જેણે જાણી છે એવું પરમાત્મતત્ત્વ છે

પરમાત્મતત્ત્વરૂપી જ્યોતિ બીજા સર્વ તત્ત્વોને બેદી જાય છે કારણ કે પોતે અભેદ છે કારણ કે તેને

અણોત્તનીયાન્ મદત્તો મહીયાન્ ॥ એમ ઉપનિષદ ઓળખાવે છે તેમજ આ વ્રથના કર્તા યોગવીર શ્રી શુભચંદ્ર પણ કહે છે કે —

અર્થાન્ સૂક્ષ્મમા સૂક્ષ્મ એ તત્ત્વ છે, પણ એ આત્મતત્ત્વથી

બીજું કોઈ સૂક્ષ્મ નથી, માટેજ તે વિશ્વનાં સર્વ તત્ત્વોને પરિ-
ચ્છેદે છે. પરંતુ પોતે સૂક્ષ્મ તમ હોવાથી અવિચ્છિન્ન છે.

यदग्राहं वहिर्भावे ग्राह्यं चातिर्मुखैः क्षणात् ।

तत्स्वभावात्मकं साक्षात् स्वरूपं परमात्मनः ॥

ગ્રાહ્યદૃષ્ટિથી કે વિષયવાસનાથી કે પુદ્ગલભાવથી એ પરમાત્મ-
તત્ત્વ કરોડો પૂર્વ જતાં પણ ગ્રહાતું નથી—સમજાતું નથી.—પકડાતું
નથી પરંતુ અંતર્ભાવથી એટલે હું કોણ છું. એનો વિચાર કરતાં
સ્વાભાવિક રીતે એક ક્ષણમાંજ એ પરમાત્મતત્ત્વનો સાક્ષાત્
કાર થાય છે.

અત્યારસુધી એ પરમાત્મતત્ત્વ ન જણાતું હોય તો આપણે
સમજતું કે ભવોભવમાં તેમજ આ ભવમાં પણ કોઈ એક ક્ષ-
ણવાર સુધી પણ અંતર્દૃષ્ટિ એટલે “હું કોણ” તપાસ્યું નથી,
અને તેથીજ પરમાત્મતત્ત્વ જે નિકટમાં નિકટ તેપણ જણાતું
નથી. માટે કસ્તૂરી મૃગની પેઠે કસ્તૂરીરૂપ પરમાત્મતત્ત્વ બહાર
નહીં હુંડતાં અંતરમાંજ શોધવું. કે આ ભવમાંજ અનુભવ કે
નિશ્ચય સમ્યક્ત્વ પ્રાપ્ત થાય કે જે નિશ્ચય સમ્યક્ત્વમાં અથવા
અંતરાત્મમાં પરમાત્મતત્ત્વનો સાક્ષાત્ અનુભવ થાય.

सिद्धात्माप ध्येयं लक्ष्यं ह्येव ।

अणोरपि च यः सूक्ष्मो, महानाकाशतोऽपि च ।

जगद्वन्द्वः स सिद्धात्मा, निष्पन्नोऽत्यंतनिर्वृतः ॥२८॥

અર્થઃ—જે અણુથી પણ સૂક્ષ્મ છે, અને જે આકાશ કરતાં
જો છે, તે સિદ્ધાત્મા જગદ્વંદ્ય નિષ્પન્ન અત્યંત સુખમય છે.

વિવેચન—જોદોઝ ઉપનિષદમાં આત્માનું સ્વરૂપ કહેતા કહે છે કે જે, “અજોરણીયાન્ મહતો મહીયાન્” અણુથી પણ સૂક્ષ્મ અને મહત્ (અકૃતિ)થી પણ મોટો છે ખરું જોતા સિદ્ધાત્મા નાનો મોટો નથી પરંતુ વસ્તુતઃ આપણે જઘા સિદ્ધાત્મા સરખા છીએ તે છતાં અહિંસાવને લીધે નાના મોટા લાગિયે છિયે વાસ્તવિકરીતે તો આત્માથી કોઈ સૂક્ષ્મ નથી, કારણ કે તે સૂક્ષ્મમાં સૂક્ષ્મ જીવમાં પણ જીવ છે અને મોટામાં મોટા મહાસાગરમાં પણ છે અર્થાત્ એનાથી કોઈ મોટું નથી. પરમાણુની વ્યાખ્યા કરનાર પરમાણુથી સૂક્ષ્મ, આકાશને જાણનાર આકાશથી મોટો કહેવાય છે

આત્મા—જેમ સ્વર અનતવાર લખાયા છતાં પોતાનું નિઃસ્વરૂપ રેરવતા નથી, અને તેનો ઉચ્ચાર લખાયોજ જાય છે જેમ કે ઈઈઈઈઈઈઈઈ હમેશા ઈ રૂપેજ રહે છે, પરંતુ કી લખાવના લખાવાતો નથી, અને કીમાંથી ઈ નીકળે છે તેમ સ્વરની પેઠે આત્મા શાશ્વત છે, અને શરીર રૂ ખૂ ગ જેવું છે જે માન સ્વરની એટલે શાશ્વત આત્માની મદદથીજ જીવતું કહેવાય છે

સ્થાવરજીવ ત્રયજીવ, એમાં સ્થાવર ત્રયરૂપ પુદ્ગલો ખરે, પરંતુ જીવતો શાશ્વત છે, તે માટે તેનો સાક્ષાત્કાર એટલે અનુભવ કરવો કે, સર્વ લય જઈ નિર્ભયસ્વરૂપ પોતાનું જણાઈ રહે

મોત મરી જાય, (સાદિ અનત થઈ રહે) અને લય લાગી જાય, વગી સિદ્ધાત્મતત્વ એજ પોતાનું લોકલોક પ્રકાશ સ્વરૂપ છે, અને અનત આનંદમય પણ જેજ અવસ્થા છે

જગદ્મા વધ મનુષ્યોને રાજ ગમને ચક્રવર્તી, ચક્રવર્તીને
દ્રઢ, ધ્રુવેવને પણ તિર્થંકર, અને તિર્થંકરને પણ સિદ્ધદેવવધ,
માટે જગદ્વધ તો તેજ ખરા

સૂર્ય નામના ન્યોતિર્દવ જગત્ને પ્રભસ આપે છે, માટે તેને
કેટલાક આપણા માનવજાતિનો વધ મહે છે, પરંતુ એ સૂર્યને
પણ તુ કોણ જોયું સ્વરૂપ દેખાડનાર શુદ્ધચિત્તના, આત્મા
સિદ્ધસ્વરૂપ છે

એ સિદ્ધાત્મારૂપ ધ્યેયના ધ્યાનથી શું થાય છે ?

अस्याणुध्यानमात्रेण, शीर्यते जन्मजा रजः ।

नान्यथा जन्मिनां सोयं, जगतां महारच्युतः ॥૨૯॥

અર્થ:—જેના ધ્યાનમાત્રથી સસારમા ઉત્પત્ત થતા જન્મ
જરા મરણાદિ રોગો જતા રહે છે, અન્યથા મનુષ્યના એવા રોગ
જતા નથી, માટે જેના ધ્યાનથી, તે રોમ સમૂળગા લાય છે, તે
જગત્ના અપિનાશી પ્રભુ સિદ્ધાત્મા છે

નિવેચન—જે અશુભધ્યાન છોડીને શુભધ્યાન આરંભે છે,
તેના રોગો અનુક્રમે જતા રહે છે, તેમ શુદ્ધચિત્તના ધ્યાનથી
તો જન્મ જરા મરણાદિ સર્વ રોગો જતા રહે

અર્થસહિત લોકારનો પાત્ર પ્રકારે લખ કરવાથી પણ સર્વ રોગો
જતા રહે છે એ લખના પાત્ર પ્રકારો આ પ્રમાણે છે (૧) વાચિક
એટલે બીજા સાંભળે તેમ અર્થ ચિંતનપૂર્વક લખ (૨) ઉપાં-
શુ—એટલે પોતે જ અવલું કરી શકે, એવો અર્થચિંતનપૂર્વક
લખ (૩) માનસ એટલે (અંતર મુખમા) જલપ અર્થચિંતન
પૂર્વક કરવો (૪) ધ્યાનજ એટલે ચોતાની મેળેજ અદર લખ

થયા કરતો હોય તે દ્રશ્યરૂપે બેવો (૫) અભેદશાવ તે ઈંકાર
રૂપજ હું છું સોહરૂપ

યોગશાસ્ત્રમા કહ્યું છે કે, ઈંકારના અર્થસહિત જાપથી સકળ
અતરાયનો અભાવ, અને આત્મદર્શનની યોગ્યતા પ્રાપ્ત થાય છે
॥ તત્ત્વ પ્રત્યેકચેતનાધિગમોઽપ્યન્તરાયામાવશ્ય ॥ અને તે અતરાય
આ પ્રમાણે ગણાય છે “ વ્યાધિસ્ત્યાનસશયપ્રમાદાલ્સ્યાવિર
તિભ્રાતિદર્શનાલઙ્ઘમૂમિકૃત્વાનવસ્થાનાનિ ચિત્તવિક્ષેપાસ્તૈઽન્તરાયા ”
વ્યાધિ, સ્ત્યાન, (ધ્યાનમા અપ્રવૃત્તિ) સશય, પ્રમાદ, આલ્સ્ય,
અવિરતિ, ભ્રાતિદર્શન, અવબધ ભૂમિકૃત્વ, અનવસ્થા વગેરે જે
ચિત્તને વિક્ષેપ કરવાના કારણો છે, તે અતરાયો છે તે બધા
ઈંકારના ખ્યાનથી દૂર થાય છે

ઈંકાર પરવસ્તુના સમ્બન્ધે ઉત્પત્તિ, સ્થિતિ, અને લય જ
ણાવશે, -ઉત્પાદ, વ્યય અને ધ્રુવ જણાવશે “ ઉલટ, પવટ, ધ્રુવ
સત્તા રાખે ” એમ જણાશે

ઈંકાર આત્મતત્ત્વ મળધે પૂંચ પરમેષ્ઠિરૂપ પોતાના આત્માને
જાપવશે, એટલે કે પોતાનું સાધુ, ઉપાધ્યાય, આચાર્ય, મિત્ર
અને અરિહત સ્વરૂપ અનુક્રમે દેખાડશે

ઈં જનમ+જાન+જન્મ એટલે જ કહેતા અરિહંતરૂપ આત્મા,
જ કહેતા અશરીર-સિદ્ધરૂપ આત્મા, જ કહેતા આચાર્ય
રૂપ આત્મા, જ કહેતા ઉપાધ્યાયરૂપ આત્મા અને જ કહેતા
મુનિરૂપ આત્મા. એમ ધ્યાન કરતા જવું

અભ્યાસીએ મુનિરૂપ પોતાના આત્માને પ્રથમ, પછી ઉપા
ધ્યાયરૂપે, પછી આચાર્યરૂપે, પછી અરિહતરૂપે, અને છેવટે સિ-

દરૂપે ધ્યાવનો એ કંઈક ધ્યાનાભિલાષીઓને ઉત્સાહક થશે.
રોગાદિ યમ નિયમ, આસન નૃપ ચર્તાજ નિવૃત્ત થાય છે.
આસનજયાદ દ્વંદ્વામિધાતઃ યમ નિયમપૂર્વક આસનના નૃપથી
દ્વંદ્વનો (ટાઢ તકકા વગેરેનો) અભિધાત થાય છે.

વળી સિદ્ધભગવાનના ધ્યાનથી થતી નિર્જરાને લીધે, અશુભ
કર્મોનાં પુદ્ગલોની નિર્જરા થાય છે, એટલે રોગનાં કારણરૂપ અ-
શુભ કર્મો ગયાં તો તે કર્મનું કાર્ય રોગ તે કેમ થવા સંભવે ?

સિદ્ધાત્માના ધ્યાનથી જીવ ગુણસ્થાનક યા ગુણમેષ્ટિપર થડે
છે, અને જેમ જેમ ઉપર ગયો, તેમ તેમ કર્મરૂપી ભાર ઓછો
થઈ, આત્મા નિર્લેપ થતો જાય છે.

એક સરોવરમાં જેમ માટીથી લપેટેલું તૂંબડું હોય, તેને જેમ
પાણીની ઊંચો લાગે ને માટી પલગીને રફતે રફતે જેમ ઉખડી
જાય, તેમ તેમ તૂંબડું ઉચું આવતું જાય, તેમ ધ્યાનરૂપ સરો-
વરમાં શુભ પરિણામરૂપ ઊંચો લામવાથી જીવરૂપ તૂંબડું ઉચું
થડે અને જેમ જેમ ઉચું થડે તેમ નિરોગ થતું જાય અને
બારમા ગુણસ્થાનકે જઈ માટી ખસી જાય, તેરમે પોતાના શુભલ-
ધ્યાનના સરોવરમાં જીવ બુલતો દેખાય, અને ચૌદમામાં મનો-
યોગાદિ ગયાથી ધ્યાનાતીત અવસ્થામાં આવે. કારણ કે હવે
ધ્યાન કરવાના મનાદિ ગયા અને જીવ તે સિદ્ધ થયો, જીવપણું
ગયું એટલે જીવમાં કર્મ હતાં તે બાદ થયાં. એટલે તે ને બાકી
રહ્યો તે આત્મરૂપેજ રહ્યો. તેજ સિદ્ધાત્મા, અપુનર્લવ હોવાથી
અમરત્વ પામે છે.

સિદ્ધાત્માનું અણુમાત્ર-જરા સરખું-ધ્યાન ત્રણ કરણયોગે કર-

વાધી સકળ રોગો જતા રહે છે. તે છતાં લોકોને ઔષધાદિમાં દેટલી શ્રદ્ધા છે ?-અરે જૈન બાંધવો ! ધ્યાનપદ્ધતિ તમારા ચતુર્વિધ સંઘમાં વધારો, અને કાયા વચન અને મનને વિશુદ્ધ રાખી આત્મધ્યાન કરો કે જેથી કંઈ રોગ રહે નહીં.

શ્રીમન્ આચાર્ય મહારાજ-કલિકાળ કેવળી દેમચંદ્રાચાર્ય પણ યોગશાસ્ત્રમાં 'કહે છે કે:-

યોગઃ સર્વવિપદ્વહ્ની, વીત્તાને પરશુસિતઃ ।

અમૂલમંત્રં તંત્રં ચ, કાર્મર્ણે નિર્વૃત્તિઃશ્રિયઃ ॥ ૨૧ ॥

સવળી આપદારૂપી વેલીઓના સમૂહને યોગ (ધ્યાનમાર્ગ) તીક્ષ્ણ ધારવાળા હુલાસા જેવો છે, એટલુંજ નહીં પરંતુ મોક્ષરૂપ લક્ષ્મી પ્રાપ્ત કરવાને અમૂલ્ય મંત્ર, તંત્ર અને કામણરૂપ છે.

આજે અમેરિકામાં માત્ર શુભ પરિણામ રાખી રોગ મટાડવાના દાખલાની ખોટ નથી, પરંતુ આશ્ચર્યની વાત એ છે કે, આપણે આપણા યોગમાર્ગને મૂકી કેવળ બાહ્યક્રિયા ઉપર રાચી માચી રહ્યા છીએ ? પરંતુ આ બાહ્યક્રિયા યોગસાધનાથી ધટવાની નથી પરંતુ વિશુદ્ધ થશે, મુશોભિત થશે, સાર્થક થશે. વિધિપૂર્વક થવાથી ફળદાયક થશે. એજ લાલનની સર્વ માનવ બાંધવોને પ્રાર્થના છે.

૧ જુઓ લાલનના આંતરવૈધ નામના અનુવાદમાં. આ લઘુ પુસ્તકમાં આપણા અમેરિકન બાંધવો શુભ પરિણામ, નિર્મળ અધ્યવસાયથી રોગ શાંતિ કેવી રીતે કરે છે તેનું અરેખ્ય પ્રયોગસહ વર્ણન છે. ૨ પરંતુ જનમ જતા મરણાદિ રોગ-રોગી તો માત્ર પોતાના સિદ્ધસ્વરૂપની જરામાત્ર ધ્યાનમાર્ગ છાંંપી ચતાંજ ચાલ્યા જાય છે. મોત મરી જાય એટલે પોતાનું સાદિબનન્ત સ્વરૂપ-અક્ષય રિયતિરૂપ દેખાઈ રહે છે.

પરતુતઃ જ્ઞાન કથું ?

વિજ્ઞાતમપિ નિઃશેષં, યદ્જ્ઞાનાદપાર્યકમ્ ।

યસ્મિંશ્ચ વિદિતે વિશ્વં, જ્ઞાતમેવ ન સંશયઃ ॥ ૩૦ ॥

અર્થઃ—પરમાત્માના જાણ્યાવિના બીજું બધું જાણેલું નકામું છે, અને જેના જાણ્યાથી આખું વિશ્વ જાણાયું એમાં સંદેહ નથી.

વિવેચનઃ—પાશ્ચિમાત્મ દેશમાં જેને જ્ઞાન કહેવામાં આવે છે, અને જે જ્ઞાનથી સંસારના વિષયાદિ મુખમાં વધારો થાય છે. એ જ્ઞાન નથી પણ અજ્ઞાન છે, એ લોકોના સાધનના જ્ઞાનથી, કેટલાક લાભો થયા છે, પણ વિશેષ લાભે સંસાર વૃદ્ધિનાં કારણે થયાં છે, જેમ કે એવી એવી તોપો બનાવી છે કે જેથી એકદમ લાભો મનુષ્યનો વધ થાય; પરંતુ બ્યારે શુભ તરફ એ લોકોનું લક્ષ જશે, ત્યારે લાભો જીવોને જાણાવવાનાં યત્નો શોધી કઢાડશે. અને આત્મજ્ઞાન થયું તો સકળ પદ્ધતિનું જ્ઞાન થયું. જે સૂર્યને દેખે તે તેના પ્રકાશથી દેખાતા સર્વ પદ્ધતિને દેખે છે. પરંતુ આત્માનુભવના પ્રકાશથી શું નથી જાણાવું-દેખાવું ?

જેથી લોકાલોક પ્રકાશ પામે, જેથી પાંચે દ્રવ્યના અશેષદ્રવ્ય ગુણુપર્યાયનું ચકાર્થ જ્ઞાન થઈ શકે, એજ જ્ઞાન છે. ને તેજ આત્મજ્ઞાન છે, અને તેજ સૂર્યને પણ પ્રકાશ આપે છે.

સૂર્ય આકાશમાં હોય, પરંતુ તેનો પ્રકાશ જગત્માં પડે છે. તેમ આત્મા ગમે તે સ્થાનકે હોય તથાપિ તેનો પ્રકાશ લોકાલોક ક્રમાં વ્યાપક છે, અને સર્વે પદ્ધતિઓ એ જ્ઞાનને જાણે પારદર્શક હોય તેના દેખાય છે. મારા ગુરુ પ્રજ્ઞ આનંદધન પણ જ્ઞાન કરે છે કે, “કેવલ કમલા અપસર મુંદર જ્ઞાન કરે રસ રંગ ભરી.”

આત્માનો નિશ્ચય કેમ થતો નથી ? અને કેમ થાય છે

यत्स्वरूपापरिज्ञानात्, नात्मतत्त्वे स्थितिर्भवेत् ।

य ज्ञात्वा मुनिभिः साक्षात्, प्राप्तं तस्यैव वैभवम् ॥૩૧॥

અર્થ —જે પરમાત્માનું સ્વરૂપ લાણ્યાવિના આત્મતત્ત્વમા સ્થિતિ થતી નથી અને જેના લાણુવાથી મુનિઓએ, સાક્ષાત્ પરમાત્માનો જ વૈભવ પ્રાપ્ત કર્યો એમ લાણુડું

નિવેચન —આખા જગત્મા કોઈ પણ જગા એવી નથી કે જ્યાં માણસનું મન નિરતર સ્થિરતા પામે, પરંતુ જ્યાં તે કંઈકે પણ સ્થિરીભાવ પામે તેવું તો એક પરમાત્માનું ધ્યાનજ છે

પરમાત્માના ધ્યાનથી પરમાત્મા થતા સઘળા આવરણો દૂર થઈ, અને સઘળી વસ્તુઓ વગર બાધા કરવે પ્રાપ્ત થાય છે, કાં રણુ કે દાનાતરાય જવાથી દાન કરી શકે છે અને લાભાત રાય જવાથી સર્વ પ્રાપ્ત થાય છે

આત્મતત્ત્વ સિવાયના સઘળા જ્ઞાનથી લોકોને લાભ જ થાય તેમ નથી કેટલાક તો તેમને નીચેજ લઈ જવામા મદદ કરે છે અને કેટલાક ઉચે જેમ લોખંડની બેડીરૂપ અશુભ કર્મનો બોલે ઉચકે છે, તેમ શુભકર્મરૂપ સોનાની બેડીનો (મૂર્ખ શોભા મ લીને) બોલે ઉચકે છે, પરંતુ લાણુનો નથી કે અશુભ કર્મ જેમ નારકીના કારાચક્રમા ને તિર્યચના બંધીખાનામા (of Correction) બધ કરી રાખી જીવને રીબાવે છે તેમ શુભક મરૂપ સોનાની બેડી સાથે પણ ઉત્તમ મનુષ્ય કે ઉત્તમ દેવતા આદિના મહેલોમા કે બાગમા નજર દેઢ રાખે છે પરંતુ આ

છેલા બે પલ્લુ કર્મપરિણામ રાખના દેહી ખરા તેને દેહમાંથી
 છોડી છૂટે ન કરે (મોક્ષ ન આપવાડે) માટે પરન્તુ આત્મ
 તે બંને બેડીયોને અશુભકર્મરૂપ લોખંડની અને શુભકર્મરૂપ સુવ
 ર્ણની બેડીયોને તોગી જન્મમરણના ફેંદાથી છોડાવી સકળ પ
 દાર્થ સમૃદ્ધિ જ્ઞાન કરાવી મોક્ષપદ આપે છે માટે એકાંત મો
 ક્ષસાધન પલ્લુ એજ આત્મજ્ઞાનજ છે અને તે ધ્યાનથીજ
 પ્રાપ્ત થાયછે

મુમુક્ષુએ ધ્યેય કેમ બાવવો

સ एव नियतं ध्येयः स विज्ञेयो मुमुक्षुभिः ।

अनन्यशरणीभूय, तद्वत्तेनातरात्मना ॥ ૩૨ ॥

અર્થ — મોક્ષની ઇચ્છા રાખનાર જનોએ નિશ્ચયે એજ પર
 માત્માનુ ધ્યાન ધરવું અને બીજાં સર્વે શરણોને છોડી તેમાજ
 જોડેના અતરાત્માવડે પરમાત્માનેજ બાવવો.

વિવેચન — સકળ પરવસ્તુ અને બીજાં નાના મોગ લૌકિક
 લોકોત્તર દેવદેવીનાં શરણુ છેગી એક વીતરાગનેજ ધ્યાનદ્વારા
 એ પામવાની ઇચ્છા રાખનાર મોખાભિલાષીએતો પરમાત્માની
 મ મુખ અતરાત્મા કરી તેની સાથે પોતાની એકતા અભેદભાવે
 કરીને બાવવી

અતરા મા પરવસ્તુ અને સ્વવસ્તુને સમજી પરવસ્તુથી વિ
 મુખ અને સ્વવસ્તુની સ મુખ થાય છે એવું અંતરાત્માથી
 એટલે ભેદજ્ઞાનથીજ અને છે એમ ભેદજ્ઞાન અચાપછી સ્વવસ્તુ

આવશે, તેમ તેમ અંધકારમાં જેમ પ્રથમ પ્રભાત, પછી અરુણોદય, અને પછી પૂર્ણ સૂર્યોદય થાય, તેમ આત્મસ્વરૂપ દઢધ્યાનમાં પ્રગટ થશે. એટલુંજ નહીં પણ પોતાને નિશ્ચયપૂર્વક અનુભવ થશે કે જે જન્મે મરે છે, તે પુન્રલિન્ક છે, પણ હું નહીં અથવા હું (આત્મા) જેમ જન્મક્રિયા કરે છે, તેમ મરણક્રિયા કરે તેમાં પોતાને તત્વદૃષ્ટિથી કંઇ નથી. જેમ દોડતું અને ચાલતું એમ બે ક્રિયા કરી, તેમાં પોતે તો વિદ્યમાન રહ્યો, તેમ જીવતું અને મરતું એરૂપ જીવ બે જાતની ક્રિયા કરે છે. તેમાં જીવને શું? જેમ ખાવું, પીવું, ઢેવું દેવું, ધ્યાનક્રિયા કરે છે, તેમ જીવતું અને મરતું એવી પણ બે ક્રિયાઓ કરે છે. જીવે છે એટલે જીવે છે તે, પોતાનાથી પર એવાં, પુન્રલિન્ક પરમાત્મો એકઠાં કરે છે, અને મરે છે એટલે પોતાથી પર એવાં પુન્રલોને વિખેરે છે. પુન્રલો ભેગાં થવાં અને પુન્રલો વિખરાવાં તેમાં સદા ચેતનરૂપ એવા જીવને શું?

એને તો જ્યારથી આત્મતત્વનો અનુભવ થયો ત્યારથી “મોત મરી ગયું” અને “ભય ભાગી ગયો” કારણ કે પુન્રલના અચરૂપ જન્મને અને અપચયરૂપ મરણને જે પોતાનામાં આરોપિત કરતો હતો તે મટી ગયું અને પોતે તો ચેતનરૂપ છે, એમ ઓળખાઈ ગયું. સાદિઅનંત છે એમ જણાઈ ગયું. પોતે મરતો જીવતો નથી, પણ દેહ જીવે મરે છે એમ નિશ્ચય થયો.

જેમ કડીઓ ઘર બાંધે, અને ઘર ભાંગે, તેમાં તેને કાંઈ નથી, તેમ આ પુન્રલરૂપ ઘર બાંધે કે ઘર તોડે, તેમાં વસ્તુતઃ શાશ્વત જીવને કંઈદાનિ નથી એમ વિચાર જાનવાળી આત્માને રીતે બાંધી મરે છે

પરન્તુ ઘર બાંધવાનાર પોતે પોતાને ઘરનો માલિક સમજે અને ઘર પડે તો, માલિકપણાના અભિમાનને લીધે તેને બાંધતી વખતે સુખ અને પાડતી વખતે દુઃખ થાયછે, તથાપિ પોતાનામા ફરીથી બાંધવાનું સામર્થ્ય હોવાથી તે અત્યંત બેહાલ થતો નથી તેમ પુદ્ગલ બાપીને માલિકપણું જાણે એટલે પોતાને દુઃખ સુખ પણ થાય

મોટી હાનિ તો પુદ્ગલ ન્યારે પોતે બાધ્યુ અને પછી ભૂલી નઈ જ્ઞમથી પુદ્ગલ તેજ હું એમ-જે જાણે તેને છે એવા મ નુધ્યને તો પુદ્ગલ ગણુ તો હું ગયો, એમ થઈ જાય છે, અને તેથી મહા દુઃખ પામેછે છવ, પોતે જાણે તોપણુ ચેતનરૂપ છે અને ન જાણે તોપણુ વસ્તુતઃ પોતાનું ચેતનરૂપ છોડતો નથી, એમ અનુભવ થાયછે વસ્તુતઃ તે દેહાદિના આવવાથી કે જવાથી ખોવાતો નથી^૧

૧ બ્રહ્મદા સહેરમા (આગળના કાળનું, લડન કે લગ્નનું જેવા સહેરમા) એક દુહાર ગયો પણ તે લોકની અવરજવર અને અતિ લીડથી ધુવવાઈ ગયો, લોકો ધવામા એવા નિમજ્ઞ પએલા કે એ જિયારાની સામે મોઢએ પણ એણે નહીં તેમજ કાઠને પૂડયા ગા છયા વગર-આખો દિવસ આમતેમ રવરચો એટલે સાજ પડી અને એક કુવાના પાસે આગો, લા પાણી પીધુ, અને પાછો પોતાના ગતિ (ચાવવાના) માર્ગમા પ્રવૃત્ત થયો એટલે ચાલતા ચાલતા વિચાર કરવા લાગ્યો કે ‘ હવે તો સૂઈ જઈએ ’ આમ વિચારતો રસ્તાની એક બાજુએ ચોગાન હલ લા ચાલવા લાગ્યો, ચાલતા ચાલતા લવવા લાગ્યો કે, આપણે સૂઈ તો જઈું પણ સવારે બધા લોમે ઉઠશે તો તેમા એટલા બધા માણસનું સાથે ઉઠડું (ભગતિ) થશે તો “ આપણે કેમ મળિયે, ” કહાય, એટલી બધી ભગતિમા “ ૯

(૮૬)

માટે પુત્ર ન એ હું એવી જ્ઞાતિ છોડી તો મરાશે નહીં અને
જન્મભાશે પણ નહીં પુત્રલનો હું ધણી એવી ખોટી માલિકી છે

ખાવાઈ ભલે તો * મટિ મારે કેમ કરવું? આમ કવતો હતો તે
પાસેના એક ચાનનાર માણસે સંભળ્યું, પરંતુ ક્ષીર સાહેબને એ
એવો નવો છુટો સૂઝયો કે આ ઘળકું છે તેને દોરો બાધીને પડ
એ દોરો મારે પડે બાધી લેવો, આમ કરવાથી હું જલદી જી આ
વીશ તેમ ખાવાઈ પણ જઈશ નહીં નિવારની સાથેજ ક્ષીરસાહેબ
કામ બાટાપી તે પ્રમાણે કરી નાખ્યું, પરંતુ પહેલાની ક્ષીરની વા
સાસજનાર માણસ થોડે દૂર મેદાનમાં સૂતો ક્ષીરસાહેબ બરાબર
તુલના પડ્યા એટલે પેનો માણસ દોરો કાપી ઘળકા સાથે પોતાને ખ
બાધી દીધો. સવાર થયું અને ક્ષીર ઢાલ્યો અને જુએ છે તો, પ
તાને પડે ઘળકું ન જડે એતા એતા, મુંઝાઓ, અને માધુ ધુણ
વતો ધુણાવતો કહે છે. આ પુત્ર કયા કમખખિત કે મેંદસ સહેર
આથા અને મેં મુઝકો ઇતની ગરીબે કહાં કું હું?

પ્રિય વાચનાર, આ કથાવિષય ક્ષીરે ઘળકું બાધ્યુ ત્યારે પણ ક
ક્ષીર વિધમાન છે, ને ઘળકું છુટ્યું તોપણ તે તો વિધમાન છે, તેમજ
માણસ સરીરેથી ઘળકું કમીરેથી દોરડાથી બાધે ॥ તોપણ જ
વિધમાન ॥ અને સદૃશ્ય કે (શુ ન ધ્યાનના પરિણામવાળો ચેત
ન્યભાવ) કદાચ કમીના દોરડા સંદિત દેહાદિભાવ ઘળકાને છાડી
કે છુટી જાય તોપણ જ તો વિધમાન છે

ઉપનય — માટે આ નોરાસી લાજ મેદાનમાં બટકતો ક્ષીર લા
લન જ્યારે મનુષ્ય જે નિરૂપી શહેરમાં આવ્યો છે અને આનન્દધન
જેવા સદૃશ્ય દેહભાવને લઈ મોહનિદ્રામાં સૂતેવા લાનને બાધ
કરવા આ દેહભાવરૂપ તો ઘળકું છાન લે છે તોપણ તે સાધન
એમ દાખવ્યું અને દેખાવ્યું કે ॥ ઘળકું નહીં તેમ હું નહીં કમી
પરંતુ એ કમીસાથે દાહ એકમેક થઈ જાયેલા અને હાલ મોટો મોટો

હવી કે તેના અથ અપચયથી મુખ હુ ખરૂંપ દ્રઢ ન થાય, પરંતુ ચેતન એ હું અને ચેતનામા પ્રકાસતા અનન જ્ઞાન દરીન, છવ તે ૬ છે અને દેહભાવ, કર્મભાવસદિત નય, તોપણ નસત કે જ્ઞાન એવે ઈ કાયમ છે

બીજી ઉદાહરણ — સ્વપ્નમા કોઈ છવને એક સ્વપ્ન આવેલ કે, હું મરી ગયો અને લોકો નારે ઘેર આવી મને બાધી છુમો પાડતા લઈ નયલે આ માર સુડકુ નયલે, હું તેને દેખુ છું એક સ્વપ્ન મે ઇને ધાયલે હવે વાચનાર બહુ વિચારો કે, જો તે મરી ગયો, અને કાકળીમા જતો દેખાયો તોપણ તે કાયમ છે, એમ થયુ તેમ / માણસ મરી નય તોપણ છવ પોતાના મડદાને દેખતા કાયમજ રહેલ એ મડદાની સાથે સ્મરણમા બગવા જતો નથી પરંતુ પોતાના મુડદાને અમુક વખતમુધી દેખેલ

નિચોળ — પરંતુ ઉપલા ઉદાહરણમા જોઈ અમાગી ક્ષીર પાછો ઘૂમડાનેજ ઇચે ૬ ને સ્વારેજ પોતાને મગેલો માનેલ, તેમ શરીર છટતા શરીરની કર્મવાસનાથી માહુ શરીરજ બવાયજ છે, અને સ્વારે પોતાને છવતો માનેલ પરંતુ જ્ઞાન નયત થએલો છવ વિચારે છે કે, આ હંબકુ જેમ કર્મ દોરડાથી પહેલા માણસને બાધેલ છે, તેમ આ મારા કર્મણુ દેહને બાધેલી છે, હું જો તે હું હોજ તો, એ કર્મણુને દેહભાવની ઇચ્છારૂપ દોરીને અને દેહરૂપ હંબકાને મ દેખુ મારે તે કર્મણુ શરીરને બાધેલો તે હું નહીં પરંતુ તે કાન્સ શરીરને તેમાની કર્મવાસના અને દેહાદિનો દ્રષ્ટા હું છું આ હું તો ન્યારે કર્મણુદિને બાધેલો હતો સ્વારે પણ હતો અને હવે તેથી છટથો દ્રષ્ટારે દેખામે તોપણ એ હું તો કાયમ, કાયમ અનાદિ અનત અનન્મ ને અમર છુ

૧ આપણા પિતા જિન છે તો આપણે જેન ઈ એ જિનને જય, નિતનાર, રાજ જેવા તો જેનનો અર્થ છવનાર રાજુત્ર (રાજા) એમ થાય આ

ચારિત્ર વીર્ય એનોજ હું માનિક એમ નિશ્ચય કરવો કે, અ
નતગુહો અને શાશ્વત આત્મા પોતાથી કોઈ કાળે પણ છૂટા પ

ખણે પણ આપણા રાત્રીને, છતનારા રાત્રીનો હિયે, એમ સમજવું
વળી સિદ્ધને જોઈ આપણે સાવક (રિહના બચ્ચા) જામે એમ માન
આવે છે કારણ કે પિતાશ્રીશ્વર સિદ્ધ આપણા નિજગુણ જે આપણે
જાણતા નથી અને પોતાની સામે (અંતરાત્મામાં) જોતા નથી તેથી
જાણતા નથી તે છતાં દેખાડે છે અને આપણી શુદ્ધિ ટેકાણે લાવવા
આપણને ઉપદેશ કરીને કહ્યું છે કે તમે તમારી વસ્તુ (અંતરાત્મા
માં) જુઓ એટલે તમારા પણ શુદ્ધિ મારા જેવા છે તે દેખાઈ રહેશે

પરમાત્મા મોટા સિદ્ધ અને આપણે નાના સિદ્ધ, શ્રી વીર પ્રશ્ન
શ્વર મોટા સિદ્ધને જોઈ, જેમ પણ જો ભાગે તેમ નાના સિદ્ધ સાવક
(બચ્ચા) ને જોઈ પણ જો ભાગે અને પરમાત્મા મોટા સિદ્ધને
જોતાં જ રાત્રીપર જાણવાટોના કપાયાદિ પણ જો ભાગે તેમ અંતરા
ત્માશ્વર નાના સિદ્ધ સાવકોને જોતા પણ મિથ્યાત્વ મોટું અને મિથ
માત્માશ્વર જાણવાટોના કોયાદિ પણ જો ભાગે ભાગે લાગતના સમા
મહાવીર સા ૫ એક જ રાત્રીગુણમાં આપણે જાણ્યા

~ પોતાનું સ્વરૂપ જાણ્યો, કે આપણે

~ જિનના પુત્ર જેમ હિયે કમોથી

શું કર્યો ભાઈ કમો જળ

પરન્તુ કાળ સ્વભાવ નિયતિ,

કે નીચ મુખ્ય સમજ દૂર

જાણતી દયાવડે સ્મૂળ

જોઈ આપણા સત્યવડે

આત્મગુણ અને પ્ર

સ્મૂળ નારીને

~ નિજસ્વરૂપમાં

~ ૨૫

ડેજ નહીં આત્મા તેજ થોતે છે થોતે થોતાથી કેમ ખોવાય ?
ને જે ખોવાય તે પરજ હોવું જોઈએ

રહારાની વિષયવાસનાને વણસાડી મૂકીશું પણ રૂવઢારાનો લાગ
કરી નિજગુણોનો લાગ કરીશું પિતાશ્રીની અનત જ્ઞાનાદિ લક્ષ્મીને
જોઈ, આપણે નિજગુણ તરફ લક્ષ લગાડીશું અને તેમ બાહ્ય પરિ
મલ્લનું પરિભાણ કરશું પરદ્રવ્યના લાભને લાલ લગાડી, અને તે પ
રિમલ્લને પણ અતે છોડી એ પરિમલ્લના પણ કેંઢખાનામાથી છૂટી આ
પણપિતાની પેટે જ્ઞાનાદિ, લક્ષ્મીને આશિષશું.

આમ ઘોડે ઘોડે પરમાત્મા સાથે, અભેદભાવ કરતા જવાથી થો
ડાજ વખતમા એવો અનુભવ થશે કે, પોતાનામા સિંહપણ છે તે
જોશું હાવની માફક કર્મેવાદી બકરાના ટોળામા મળેલા સિંહ સા
વકની માફક રહતા, બાયલા જેવા નહીં દેખાઈશું પરંતુ પિતાની
સાથે અભેદભાવ થતા, તેનું અનુકરણ હૃતરોત્તર વિરોધભાવે કરતા જશું
એટલે કે શ્રીવીર પ્રભુએ અપરાધી ગોસાલાને પણ “ અરે બિચારાની
શી બિતિયરો ’ એમ કહી શીત લેરયારૂપે ક્ષમાના સિતળ જળ છાટયા
ને તેના દ્વેષાગ્નિને સાત કરવા માર્ગ લીધો, તેમ આપણે પણ અન્યદ
ર્શનરૂપ ગોસલાના દ્વેષને પણ ક્ષમાના સિતળ જળે સાત કરીશું જેમ
પિતાશ્રીએ પોતાના પૂર્વભવમા એટલે પરિજાનકના ભવમા માન કરી નીચ
ગોત્ર સ્પાદન કર્યું, તોતેમ ન કરી એટલે, આપણી આવક વૃત્તિનું અ
ભિમાન નહીં કરી આવક વૃત્તિથી થતા આમામી લાભમા નહીં છત્રી
જઈ અન્યને હલકાને દ્રવ્ય નહીં બણશું કે જેથી આવિકારૂપ ક્ષાત્ર
સલા રાણીના ઉચ્ચ કુળમા જન્મવાનું મળે અને નિર્યાતવદર્શ
નરૂપ બ્રાહ્મણ કુળમા જન્મ લેવો ન પડે અને અભિમાન કરતા આ
પણ આવકપણ આબુ હોય તેપણ આ યુ ન જાય માટે તે કુ
લાભિમાન ન કરતા, પોતાની ઋદ્ધિનું માન ન કરતા, ન્યા પણ ગુણ
દેખાતે ત્યા પોતે નમ્રતા રાખીશું તો હજી પણ ઉચ્ચ ગોત્રને પામ

(૧૦૦)

ત્રણે લોકના શુદ્ધ કાણ ?

યદ્વોધાનંતમાગેઽપિ દ્રવ્યપર્યાયસમૃતઃ ।

લોકાલોકઃ સ્થિતિ ધત્તે સ સ્વાલોકનયીગુરુઃ ॥ ૩૪ ॥

અર્થ —જેના જ્ઞાનના અનંતમા ભાગમા દ્રવ્ય (ગુણ) પ
ર્યાયયુક્ત લોકાલોક આવી રહેલું હોય તે પરમાત્મા ત્રણે લોકના
ગુરુ હોય

વિવેચન —જ્ઞાનની અપેક્ષાએ જેય અ પ છે હએ દ્ર
વ્યમાં જ્ઞાતા હવ છે અને પાચે દ્રવ્યો તેના સકળ ગુણપર્યાય
સુદ્ધા જેય છે એના અસખ્ય દ્રવ્યો અને તેના અસખ્ય ગુણો
અને અસખ્ય પર્યાય માત્ર આત્મજ્ઞાનના અનંતમા ભાગથીજ
જણાઈ રહેછે અને વળી આત્મા લોકાલોક પ્રકાશક છે

શું નમે તે વધે એ કહેવતનું નમતામ દે અનુકરણ કરશું પો
તાને ઘેરો ભેળતો હતો માટે પોતાથી એમ કહેવાઈ ગયું કે અહીં
પણ ઠીક છે અને પોતે ભણતા તો હતા કે દિક્ષા લવા આવનાર
મનુષ્યને શ્રી આદિત્યર ભગવાનપાસે મોકલવાથી વિરોધ લાભ છે
આ પ્રમાણે કઈક માયા થવાની થોડાક ભવસુધી રખડવું પડ્યું એમ
આપણે ન યાચ માટે અચાચી થવાનો પ્રયત્ન કરશું

પિતાશ્રીએ દેવકુ યપણ અર્જુ આપી દીધું એ જોઈ આપણે પણ
પરવસ્તુરૂપ પોતાની સિદ્ધિમાં લોભ ન કરી અત્તદાન વત્તદાન વિ
ગેરે કરશું

આપ ની આસપાસ અને આપની અંદર આપક એવી જ્યોતિની
ભાવના કરતા કરતા પણ અનુભવીએને દેખાતી જ્યોતિ આપણે
પણ દેખારો અને તેથી આપણે પણ અનુભવ યરો આ કાળમા
અનુભવ તો સિદ્ધસ્વરૂપ જેવો છે રત્નચિતામણિ જેવો છે અને મોક્ષ
પ્રાપ્તિનો પણ ખરેખરો માા એજ છે

આત્મા આવો મોટામાં મોટો અને પોતાના અનંત ભાગના જ્ઞાનથી, લોકાલોકના સકળ દ્રવ્ય, ગુણ, પર્યાયને જાણે-દેખે તે છતાં અહિરાત્મભાવથી તેને કેવો અનર્થ થયો છે ? માટે સકળ માનવઅંધુઓને આ લેખકની એવી વિનંતી છે, કે અનુભવ થાય તો તો ઇષ્ટ છે, પરંતુ ન થાય તો વિતરાગવચનમાં શ્રદ્ધા રાખીને પણ પોતાના આત્મા કરતાં કોઈ પરવસ્તુને અધિક ગણવી નહીં. આત્મા જાણે લોકનો નાથ છે, એના જ્ઞાનને માટે લોકાલોકના પદાર્થો છે, આત્મા કોઈ એને માટે નથી. માટે પોતાના દાસ એવા પુદ્ગલના દાસ થવા કરતાં પોતે પોતાનું સ્વરૂપ સમજી પોતાનાં ખરાં ધન જ્ઞાનાદિનાજ માલિક થવું એજ ઇલ્લલોક-પરલોકમાં શ્રેયસ્કર છે. જેમ નાનોસરખો દીવોપણ ઘરના સર્વ પદાર્થોને, પોતાના પ્રકાશથીજ તેજમાં રાખી દેખેછે, તેમ જ્ઞાનનો અનંતમો ભાગપણ એ દિવાને, ચંદ્રને અને સૂર્યાદિ સર્વે પ્રકાશક પદાર્થોને પોતાના અનંત પ્રકાશમાં દેખી રહેછે-જાણી રહેછે.

ધ્યાની અભેદ ધ્યાન કેવી રીતે કરે ?

તત્સ્વરૂપાહિતસ્વાંત-સદ્ગુણગ્રામરંજિતઃ ।

યો જયત્યાત્મનાત્માનં, તસ્મિન્સ્તદ્રૂપસિદ્ધયે ॥ ૩૫ ॥

અર્થઃ—ધ્યાન કરનારો પરમાત્માના સ્વરૂપમાં પોતાનું મન લગાડે, તેના ગુણસમૃદ્ધથી પોતે રંગાય અને તેના સ્વરૂપની પ્રાપ્તિને માટે પોતાના આત્માને, પોતે પરમાત્માના આત્મા સાથે (અભેદપણે) જોડે.

વિવેચનઃ—પરમાત્મા સાથે પોતાના આત્માને જોડવાથી પોતાના આત્મામાંજ રહેલા પરમાત્માના સકળ ગુણો પ્રગટ થાય.

જેમ સિંહને લેઈને બકરાના ટોળામાં ભરાઈ ગએલાં સિંહના સાવક (બાળક)ને પોતાનું સ્વરૂપ યાદ આવ્યું તેમ આવડી, સા ધુણો, અને આચાર્યો જે શ્રીજિનેશ્વર ભગવાન મહાવીરરૂપ સિંહના પુત્રો છે, તેઓએ પોતાના પિતાશ્રીનું સ્વરૂપ જોઈ પોતાનું સ્વરૂપ યાદ કરવું અને તે યાદ કરવાને તેના ગુણગ્રામધી જેમ જેમ આપણે રંગાઈએ, તેમ તેમ પોતાના આત્મામાં રહેલા પરમાત્માને યોગ્ય જે ગુણો, તે પ્રગટ થતા જાય, એટલે જણાતા જાય-દેખાતા જાય

પરમાત્માને મનન, સ્મરણ, કીર્તન, બજન, વડન કરવું અથવા સમાધિસ્થ થઈ તેમનું પિંડસ્થ,^૧ પદસ્થ તથા રૂપસ્થ ધ્યાન ધરવું, તેમાં હેતુ એ છે, જેથી પોતાની સ્વરૂપપ્રાપ્તિ થતા પોતાનું જ રૂપ પાતીત સ્વરૂપ અનુભવાય

ધ્યાની અભેદભાવ કેમ થાય છે ?

इत्यजस्रं स्मरन्योगी, तत्स्वरूपारलंयितः ।

तन्मयत्वमवाप्नोति, ग्राह्यग्राहकवर्जितम् ॥ ૩૬ ॥

અર્થ—એ પ્રમાણે નિરતર સ્મરણ કરતો, અને પરમાત્માના સ્વરૂપનું અવલંબન કરતો, યોગી, આજ પરમાત્મા અને આહક પોતે (અંતરાત્મા) એ ભાવો જેમાં નથી, એવા તન્મય કહેતા અભેદપણને પામે છે

વિવેચન—જેનું સ્મરણ કરિયે તેવા પોને થઈએ, એ વાતોના પૂરાવાની આજે ખોટ નથી, તેમાં પણ જેનું નિરતર એ

^૧ પિંડરૂપાદિ ધ્યાનસ્વરૂપ, “ અતુલિધ ધ્યાનસ્વરૂપ-ધ્યાનશાસ્ત્રમાં જોઈ’

જો અતરરહિત, અટક્યાવિના સ્મરણ થયા કરે તેની સાથે તો તન્મયપણુ થાય, એમા પણ કંઈ આશ્ચર્ય નથી

આ જગાએ એક વિચિત્ર ઉદાહરણ લખનામા આવેછે, પ્રથમ જે શાસ્ત્ર એટલે ધ્યેય અને ગ્રાહક એટલે ધ્યાની એવા સખી-૪ ધ્યાનનુ ઉદાહરણ આપવામા આવશે, અને તે ઉદાહરણનો ઉત્તરભાગ, તે નિર્બીજ ધ્યાનને પુષ્ટ કરશે તવાપિ વાચક આશ્ચર્ય વા બહેનોને એ પ્રાર્થના છે કે ઉદાહરણનો સાર લઈ ઉદાહરણ મૂકી દેવું

લેમનું ધ્યાન.

એક ખેડુતને ત્યા એક યોગીમહારાજ આવ્યા, જે એને ત્યા પાચ સાત દિવસ સુધી રહ્યા પછી તે યોગીમહારાજ જવાને તૈયાર થયા, ત્યારે તે યોગીએ તે ખેડુતને આશીર્વાદ આપ્યો અને કહ્યું કે “ ભેગ તારે કઈ જોઈએ ” પટેરે કહ્યું કે “ મારે સ્ત્રી, પુત્ર, પુત્રની પત્નિ, ખેતર હોર, ઘર વગેરે જે જોઈએ તે છે, અને અમો સઘળાં આ હાવનમા પૂર્ણ સુખી છઈએ ”

પછી જ્યારે યોગીમહારાજ પચાસેક કદમ આગળ ચાલ્યા એટલે પટેલ પછવાડે જઈ કહેછે કે, “ સાહેબ, મને ખબર નવી પરન્તુ લોકો કહેછે કે, યોગીઓ પોતાની જોળીમા ભગવાન રાખે છે, માટે આપની જોળીમા ભગવાન હોય તો આપો. ”

તે સાબળી યોગીરાજ હસ્યા અને કહ્યું કે, જે તારે ભગવાન જોઈએ છે તો તને મળશે, ત્રીસેક દિવસનું^૧ કામ છે

૧ પદ્ય સ્વરૂપાઁ વહિર્વાંચ, સ્વજેદતરણેષત ।

પદ્ય યોગ સમાસેન પ્રવીણ પરમાત્મન ॥

(સમાધિયતકપરથી સૂચિત)

પછી પટેલની પ્રાર્થનાથી યોગીરાજ તેમને ઘેર પધાર્યા, યોગીરાજે પટેલને કહ્યું કે, “તારૂં ક્ષેત્ર છુટાઈ જાય તો ?” “તો તો ખોડું” પટેલે કહ્યું, પરંતુ મારા ઘરો છે એટલે મને ચાલશે “ તારા ઘરો જળી જાય તો ?” યોગીરાજે પ્રશ્નપરપરા હાથમાલીથી “કઈ નહીં મહારાજ ” મારો પુત્ર, તેની સ્ત્રી, હું અને મારી સ્ત્રી એટલા મહેનત કરશું અમારા ડોરો અમને કમાવી આપે એટલા છે આ સાલગી યોગીરાજે પ્રશ્ન કર્યો, -“તારો પુત્ર, તેની સ્ત્રી અને તારી સ્ત્રી પણ મરણ પામે તો ?”

પટેલને તો પ્રત્યેક પ્રશ્ને ધાસ્તી વધવા લાગી, અને તે ખૂબ ગભરાઈને બોલ્યો કે, સાલગી યોગીરાજ ! ગમે તો જંધુ જાય, અને છેવટે હું પણ મરૂં તેની મને જરા પણ ફિકર નથી, પણ આ મારા ઘરની પછવાડે વાડમા મારી વહાવામા વહાવી લેંસ છે, તે જીવે આ હિપરથી જાણશે કે પટેલને પોતાના જીવ કરતા પણ લેંસ વહાવી હતી ?

પટેલ પોતે વાડમા પોતાનો ખાટલો લેંસ પાસે રાખી ત્યાજ

૧ તેમ કેટલાક ભાગ્યને પોતાના સાથે જીવના કરવા પણ લેંસ લેવો દેહ વધારે વહાલો હોય છે જે એમ નહીં હોય તો, આ લેંસ લેવા વિષ લેના મેલા ખાતોચિયામા ખરડાવા દેહને માટે આટલા, સાચા ખોટા કરે.। અરે પટેલ, તારી પાસે ને તારા જીવ કરવા વધારે (લેંસને) માને છે તો અમે પણ તારા લેવા મૂઠા છીએ, કારણ કે અમે અમારા જ્ઞાનરૂપ જીવની દરકાર ન કરી, લસના ભાઈ લેવા દેહને માટે મરીએ છીએ

બેસતા ઉઠતા, અને જે કોઈ મળવા આવે, તેમની પાસે પોતાની લેસનાં શીંગડાંનાં તેમજ તેના ઝીણા ઝીણા આછા વાળનાં, તેના શરીરનાં, તથા તેની ખરીનાં, વગેરે વખાણુ કરવામાં પોતાનો વખત નિર્ગમન કરતા. અને તેને ખવરાવવા પીવરાવવામાં તથા નવરાવવા-ધોવરાવવા વગેરેમાંજ પોતાના જીવિતનું સર્વસ્વ ગણતા હતા. (આપણે પણ પટેલની માફક લેસ જેવા દેહનીજ આખો દહાડો વાત કરિયે છીએ).

હવે આ પટેલના જીવિતરૂપ લેસની વાત યોગીને હાથ આવી તેથી પટેલના મનની કુંચી તો આમ યોગીરાજને મળી.

પટેલના ઘરની પરજાળમાં જે સામસામા ઝોરડા હતા, તેમાંના એકમાં યોગીરાજ બેઠા અને બીજામાં પટેલ બેઠા.

પટેલને યોગીએ ત્યાં રહી લેસનું ધ્યાન ધરવાનું કહ્યું. પટેલ પોતાના મનની આંખે લેસને જેવા લાખ્યા, પટેલ શીંગડાં બરાબર બેઠ શક્યા; પરંતુ પછી પટેલનું મન સ્થિર ન રહેવાથી, તે લેસના બીજા અવયવો બરાબર બેઠ શક્યા નહીં.

બીજે દિવસે, ત્રીજે દિવસે, ચોથે દિવસે એમ પંદર દિવસો સુધી પટેલ લેસના ધ્યાનમાં જળ્લે લડી બેઠા; અને પંદરમે દિવસે પટેલને પોતાની વહાલી લેસનું બરાબર દર્શન થયું. ત્યારે યોગીને કહેવા લાખ્યા કે, જે મને ચિત્ર કહાડતાં આવડતું હોય તો હું મારી લેસનું બરાબર ચિત્ર ચિતરી આપું. એક બરા સરખા લેસના વાળને પણ બેઠ શકું છું.

આમ પોતાને અત્યંત પરિચિત એવી લેસનું ધ્યાન કરતાં કરતાં પટેલ, એકાચતાની સ્થિતિએ ચક્રા, યોગશાસ્ત્રમાં એને "સખીજ-

ધ્યાન" કહે છે તેમા પટેલ કાઈક પહોંચ્યા હતિ "સત્ત્વધ્યાન" અથવા આ દર્શાતનો પૂર્વભાગ

અથ નિર્બિજધ્યાન — (લેસના ધ્યાનનો ઉત્તરભાગ) પછી સોળમે દિવસે પટેલ બે થડી સુધી તેજ લેસ, કે જેનુ એકામતાપ ધ્યાન થઈ ગયું છે તેના ધ્યાનમા મગ્ન થયા.

આમ બીજા પદરેક દિવસ સુધી ધ્યાને ચડતા ચડતા જ્યારે ત્રીસ દિવસો પૂરા થયા ત્યારે, જે ઓરડામા પટેલ બેઠા હતા, તેના બારણામાથી બહાર નીકળતી વેળાએ ખુબ ડોકુ મરડવા લાગ્યા અને બહુ મુશ્કેલીએ ઓરડામાથી બહાર આવ્યા. આ મુશ્કેલીનુ કારણ એ કે, પટેલ પોતાને સુધી ગયા અને એમ ધાર્યું કે, આ ઓરડાનુ બારણુ નાનું છે, અને મારા શિંગડાં મોટાં છે " તો મહારાથી કેમ બહાર નીકળી શકાય? તેથી શિંગડાં ફેરવી માડ માડ બહાર આવ્યો.

આમ પટેલ પોતાને બૂધી લેસરૂપ બની ગયો એજ રીતે જેનું ધ્યાન કરતા અધ્યવસાય ધ્યેયરૂપ થઈ પોતાને બૂવાવી દે તે નિર્બિજધ્યાન કહેવાય છે ' ઇતિ નિર્બિજ સમાધિદૃષ્ટાત "

નિયોગ:—જેમ પટેલે પોતાના સર્વ સગા, ઘરકુટુંબ મુત્ર અને આખરે પોતાનો દેહ પણ મૂકી દીધા, એટલે સર્વમાથી પોતાની પ્રીતિ કે મન કહાડી લઈ, ફક્ત એક લેસનુજ ધ્યાન કર્યું તો પહેલા તેણે લેસ દીડી પછી આગળ વધતા લેસના ગુણો જોવા લાગ્યો એટલે ત્રીસમે દહાડે લેસરૂપ સ્વાર્થ છુ તેમ થયું (તેમ હું લાવન એમ નથી કહેતો કે લેસનુ ધ્યાન કરજો, પરંતુ તેની પેઠે સર્વ વસ્તુમાથી, પ્રીતિ કે મન કહાડી લેતો આ પાછું પરમાત્માનું ધ્યાન સિદ્ધ થાયછે, એ કહેવાની મતવબ છે)

એમ સર્વ વસ્તુમાંથી પ્રીતિ કે મન કાઢી પરમાત્માનું ધ્યાન કરવાથી પ્રથમ એટલે સળીજ ધ્યાનાવસ્થામાં પરમાત્માનું બાહ્યસ્વરૂપ અને નિર્બીજ અવસ્થા થતાં પરમાત્મસ્વરૂપ પ્રગટે છે એવો ભાવ છે.^૧

આમ આજ આજકલાવ બૂઝી, એટલે ધ્યાતા, ધ્યેય અને ધ્યાનને બૂઝી પરમાત્મારૂપ ધ્યેયનું ધ્યાન કરતાં કરતાં ધ્યાતા પરમાત્મા સાથે અભેદરૂપ બની જાય.

આજ ચહણુ, અને આહક એ એકજરૂપ જ્યારે જણાય, અને તેમાં આ ત્રણે ત્રિકલ્પો જ્યારે જતા રહે, ત્યારે ધ્યાનની પરિસ્થિતિ થઈ. એમાં એક સરળ ઉદાહરણ એવું છે કે, હિમ, જળ અને બાષ્પ, ત્રણે કોઈએક અર્થિત્વ વસ્તુના પર્યાયો છે. તે વસ્તુ કઈ? તેને માટે નામ નથી; પરંતુ તેના ત્રણ સ્વરૂપનું ધ્યાન જતું રહેવાથી જે વસ્તુ આ ત્રણે સ્વરૂપે પ્રગટ થતી જણાય છે તે અર્થિત્વ વસ્તુનું અપરોક્ષ જ્ઞાન થાય છે.

૧ પરંતુ આપણે પટેલ કરતાં હલકું કરવાનું છે, તે એકે પટેલે પોતાની સ્ત્રી, પુત્ર, તેની પત્નિ, ધર, સેત્ર, ને સર્વે છાંદ્યું એટલુંજ નહીં પણ પોતાની દેહપણુ છાંદી, ભેંસ રાખી, તેમ આપણે જે પોતાના એટલે શરીરના કહેવાતા, એવા ધર આદિમાંથી તેમજ સર્ગાં કુ. કુંજ, જગા, દાગીના એટલામાંથીજ પ્રીતિ દહાડી નાંખવી એટલુંજ નહીં પણ પોતાના દેહમાંથી પણ પ્રીતિ કે મન કહાડી નાંખીને પોતાના અંતરાત્મામાં અખેડ પ્રીતિને કે મનની દ્વારાથી જે પરમાત્મસ્વરૂપ સમજાવું હોય, તેણે એક માસસુધી રાખીને નિર્જીવધ્યાન કરવું. તેથી આ વખતે પણ અવશ્ય લાભ થશે.

ધ્યાતા અતરાત્મા, ધ્યેય પરમાત્મા, ધ્યાન અતરાત્માનો અખડ પ્રેમભાવ, એમ ચિંતવી એકામ મનથી પરમાત્માના પ્રથમ બાહ્યસ્વરૂપનું અને પછી અતર્ગુણનું પોતાના ગુણસાથે અભેદ ભાવે મેળવતા જઈ ચિંતવન કર્યાજ કરવું તે જ્યાંસુધી ધ્યાતા, ધ્યેય ને ધ્યાન કોઈએક અચિંત્ય આત્મસ્વરૂપના ત્રણ સ્વરૂપો છે એમ ન જણાય ત્યાંસુધી એ ત્રણેને છૂટા પાડવાજ નહીં અને પરવસ્તુભાથી સઘળી પ્રીતિ લઈ પરમાત્માને ખરા હૃદયથી અર્પો એટલે, બીજી કોઈપણ વસ્તુથી, તેનું મન કયાએ ખેંચાશે નહીં લાલનના પિતૃ નિર્વિશેષગુરૂ શ્રી આનંદધન પણ કહેછે કે —

“કપટ રહિત થઈ, આત્મ અર્પણે રે

આનંદધન પદ રેહા” (ઋષલ જિનેશ્વર પ્રીતમ મહારો રે) આત્મા,^૧ અંતરાત્મા^૨ અને પરમાત્મા^૩ આ ત્રિપુટી પણ એક રૂપ આવી રીતે છે અતરાત્મા પોતાનામાજ પરમાત્માનું સ્વરૂપ જાણી અત્યંત પ્રીતિવાન થાય અને એ પ્રીતિ-રૂપ આત્મા-વડે પરમાત્મામા રમણ કરે એટલે, પોતાનામા જણાતા પરમાત્મામા રમણ કરે આમ આત્માથી, આત્મામા (અતરાત્મામા) આત્માને (પરમાત્માને) જાણે આમ ધ્યાનની શરૂઆતમા દેખાતું પરમાત્માનું અંતરાત્માનું કે તેવા લક્ષિમાન તથા ઉત્સાહક આત્માનું સ્વરૂપ યથાર્થ સોળે સોળ આના કોઈનું પૂરું નહોતું પરંતુ પછી ધ્યાનની પરાક્રાંતિ થતા (એક એવી સત્ત્વવસ્તુ પોતેજ જણાઈ જાય છે કે આ વચન ખરૂં કરે) આત્માજ આત્મામા આત્માને જાણે છે, જુએ છે

દ્રવ્યોનું એટલે વસ્તુનું વસ્તુરૂપે જ્ઞાન સકળ પર્યાયોથી પર હોય એમ અનુભવ થાય છે, વસ્તુમા પર્યાય અનુગત છે એ વાત ખરી, પરંતુ એ પર્યાયો, વસ્તુનું અખડ જ્ઞાન, અસ્થિર મનનાજાને કરવા દેતા નથી. એ પર્યાયને વસ્તુ ધારી લેછે અને પર્યાયના વિનાશથી એટલે બચથી વસ્તુનો નાશ સમજે છે એ પર્યાય, (જેને એ વસ્તુ મળે છે તેનું રૂપાતર થતા જે એનાથી દેખી શકાતું નથી) તેના દેખાતા નાશથી તે હુ ખી પણ થાયછે

જેમ કે, ઘરમા એક કાચનું સુંદર પાત્ર હોય, તે કોઈ એક સ્થાતથી કુટી જાય, તો મૂર્ખોઓ રડે છે, પરંતુ બાણતા નથી કે, તેના સકળ પરમાણુઓ એમનાએમ રહ્યા છે, વળી પોતાના મનમા તે સુંદર પાત્રનો સસ્કાર નાશ પામ્યો નથી, એટલે પાછા તેથી પણ સુંદર એ પાત્રો થઈને આવે છે, ત્યારે તેની વાસનાથી પાછી તે વસ્તુ મેળવી શકે છે કદાચ દ્રવ્યરૂપે હરેક દ્રવ્ય શાશ્વત છે, તોપણ તેની વાસનાપણ સારી નથી કારણ કે તેથી પર એવા દ્રવ્યનીસાથે જીવ બધાઈ રહેછે

ધ્યાતા, ધ્યાનને મૂખ ધ્યેયમા કેમ લીન થાય છે ?

अनन्यशरणीभूय, स तस्मिंल्लीयते तथा ।

व्यातृध्यानोभयाभावे,—ध्येयेनैकं यथा प्रजेत् ॥ ૩૭ ॥

અર્થ—ધ્યાન ધરનાર પુરૂષ અન્ય સર્વ શરણ છોડી પર માત્રમાના સ્વરૂપમા એવી રીતે લીન થાયછે કે, ધ્યાતા અને ધ્યાન

૧ આનન્દનદત્તની સહજસમાધિ સ્લોક ૬૭ માંનું વિવેચન જોવા થી આ અર્થ વિશેષ સ્વચ્છ યશોજ

એ બેનો જેમાં અભાવ છે, એવા ધ્યેયની સાથે એકતા પ્રાપ્ત કરે, તેથી ધ્યાતા ધ્યાન અને ધ્યેયનો^૧ ભેદ રહે નહીં.

વિવેચન:—આગતા શ્લોકના વિવેચનમાં જેણે સઘણ થઈ વાંચ્યું હશે અને તેનાપર મનન કર્યું હશે, અને પછી ક્રિયામાં મૂક્યું હશે, તેને આ શ્લોકનો અર્થ હસ્તામલકવત્ થશે.

તથાપિ અનન્ય શરણીય—અર્થાત્ ધ્યેયમાં એવી પ્રવૃત્તિ થાય કે, જાણે તું તેજ હું—(ત્વં પરમાત્માનમેવાહં) આમ થયું તો આત્માતુલ્ય અપરોક્ષ થશેજ.

અમરસી ભાવનું ફળ.

સોડયં સમરસીભાવ, સ્તદેકીકરણં સ્મૃતમ્ ।

અપૃથક્ત્વેન યન્નાત્મા, લીયતે પરમાત્મનિ ॥ ૩૮ ॥

અર્થ—જે ભાવથી આત્મા પરમાત્મામાં જીત જુદાઈથી

૧ ધ્યાતારૂપ બરફ (ice) ધ્યાનરૂપ જળમાં મળે તો ધ્યાનરૂપ જળ ધ્યાતારૂપ બરફના સમામમથી ચંદુ થઈ જાય, પરંતુ ધ્યાતારૂપ આધ-સ-બરફને ધ્યાનરૂપ જળ પીગળાવી નાંખે. ધ્યેયરૂપ વરાળમાં પ્રથમ ધ્યાનરૂપ જળ ધ્યાતા બરફના બળે નથી વરાળરૂપ ધ્યેયમાં બળે છે અને ધ્યાતારૂપ આધસ પણ જળરૂપ પ્રથમ થઈ પછી અંતે ધ્યેયરૂપ વરાળમાં મળી ગણે વરાળરૂપ થયાં, એટલે ધ્યાતા ધ્યાન જેમ મૂળ શ્લોકમાં કહ્યું છે તેમ એકી ધ્યેયરૂપ બની જાય છે. આમ કરવાથી ધ્યાતારૂપ અંતરાત્મા ધ્યાનરૂપ પરમાત્માભાવરૂપ આત્મા, અને ધ્યેયરૂપ પરમાત્મા એ ગણેમાં ભેદ રહેતો નથી, અભેદરૂપ થઈ રહે છે. અહીંઆ ધ્યેય, વરાળ, ધ્યાન જળ અને ધ્યાતા બરફ છે તે દર્શાવતાં ધ્યેય પરમાત્મા, ધ્યાન અંતરાત્મા, ને ધ્યાતા બહિરાત્મા જણાય છે.

લીન થાયછે, તેજ સમરસીભાવ એટલે આત્મા પરમાત્માનો સમાન ભાવ છે તેજ આત્મા પરમાત્માનું એકીકરણ છે સમરસી ભાવથી આત્મા પરમાત્મા થાયછે

વિવેચન.—આત્મામા જ્ઞાન ઓછુ અને પરમાત્મામા કઈ વિશેષ છે ? નહીં, બન્નેમા સરખું છે જ્ઞાનમાં તફાવત નથી. બન્નેના જ્ઞાન વસ્તુતઃ લોકલોક પ્રકાશક છે પરંતુ તફાવત આ વસ્તુનો છે, અધકાર વાદળામાં છે, સૂર્યમા નથી એક સાવરું, અને બીજે નિરાવરું, એક વાદળાની પછવાડેનો સૂર્ય, બીજે વગર વાદળાનો સૂર્ય સૂર્યતો બન્ને સમાનજ. ‘તેમજ’ સૂર્યનો પ્રકાશ પોતાનામા કઈ ઓછો નથી પરંતુ જેમ સૂર્યની વચમા આવેલા વાદળાને લીધે બહિરાત્મભાવ હોવાથી તે સૂર્યને જાખો દે થોડો દેખે, પરંતુ અતરાત્માતો-વાદળાની પછવાડે (ભાવિમા થનાર હોય તો તેને પણ) સૂર્યને દેખે, તેમજ વગર વાદળાના સૂર્યને તો દેખેજ છે બહિરાત્મા કોઈમાં પરમાત્મા દેખે છે અને કોઈમા નથી દેખતો અતરાત્મા જ્ઞાન દર્શન જીનાર હોવાથી, જ્ઞાનને આત્મા સમજવાથી સર્વેને પરમાત્મારૂપે દેખેછે, (ગુણ, સમાનતાથી, દોષ અને વાદળા અડચણ કર્તા નહીં હોવાથી) માટે અંતરાત્માએ સમભાવી આત્માને ભાવિ પોતાનામા જણાતા પરમાત્માને જે અનુકૂળ હોય, તેજ અનુકૂળ મણી, તેજ ગુણો છે માટે એ ગુણોવડે આવરણ દૂર કરવા કે જેથી જ્ઞાનાદિ મયિન છે એમ ન કહેવાય કચરો-કર્મ-મેવાં છે એમ ભયે હો- પરંતુ અરૂપી આત્માને એ આરોપ ઘટતો નથી ફક્ત સ્થિતિપ્રાપ્તિથી એ થયું છે એટલે પોતે પરમાત્મા છે,

પરન્તુ દેહાદિ વાત્માને ધોને માની કહે કે, હુ માતૃસ હુ એટલે
 પુત્રસ્વરૂપ વાત્મુ હુ પરન્તુ આમા બહિરાત્માપણુ પરમા મા
 રૂપી સૂર્યના પ્રકાશથી ન અંતના અથવા બીજા મદા મા પુરૂષના
 જ્ઞાનપ્રકાશને તે મદાત્માઓને આવગણુદ્વારાએ લેવા એ હીક છે,
 પરન્તુ તેમને પરમાત્મા સાથે સમરસી બાવ ન થાય તો પરમાત્મા
 ના રસીક શત્રુ તે ક્ય સુધી કે જ્યામુધી દેહા મા ધોનાથી પર છે
 એટલે દેહથી પરમાત્માની સેવાભક્તિ કરવા હજુ છત્રુ હુ એમ
 જણાય ત્યારે હું છુ સરખા હીએ આ વાદ્યાને લીધે હું તારી
 (અથવા મારા શુદ્ધચેતન્યપાસનો) અસમાત્ર પણુ નથી તોપણ
 લાગુછુ માટે તારા ધ્યાનથી પૂર્ણપણુ પામુ એવુ ઇચ્છુ છુ પરન્તુ
 હું આત્મા છુ અને તું પણ આત્મા છે એવુ ચતા સમરસીબાવ
 પ્રગટે છે અન્યસ્થળે કહ્યુ છે કે —

દેહયુદ્ધયા તુ દાસોઽહં, જીવયુદ્ધયા ત્વદંશકઃ ।

આત્મયુદ્ધયા ત્વમેવાહ, इत्यनैव संशयः ॥

ભાનાર્થ — જ્યારે દેહ હું છુ એવી શુદ્ધિ મને થયે, ત્યારે
 હું તારો દાસ થઈશ અને જીવશુદ્ધિ થઈ તો હું તારો અસા છુ
 એમ જણીશ પરન્તુ આત્મશુદ્ધિ થઈ તો હું તે તુંજ ત્વમેવાહ
 એમા કાઈ સંશય બેવુ નથી^૧

એ તે તેજ ઇ

अनन्यशरणस्तद्धी स्तत्सलीनमानसः ।

तद्गुणस्तत्स्वभावात्मा, तदात्मा स एव सन् ॥ ૩૯ ॥

^૧ દેહશુદ્ધિ બહિરા માને જીવશુદ્ધિ અનુભવ થયેલા સમ્યક્ દ
 છિને અને આ મરહિ અપ્રમત્ત ગુણસ્થાનત્વાજ્ઞાને દોાય છે

અર્થ:—એકીકરણ આત્મા પરમાત્માના શરણ શિવાય બીજી કારણ હોતો નથી. તેમાજ તેનું મન લીન થએલું હોયછે, તેનાજ મુળો તેનામા હોયછે તેનુજ શુદ્ધસ્વરૂપ તે પોતાનું સ્વરૂપ છે તે અને એ એક સ્વરૂપવાળા હોવાથી એ તે તેજ છે

વિવેચન:—સ તેજ મહમ્ છે એટલે સોહમ્ છે પોતાનું સ્વરૂપ તેજ પરમાત્માનું સ્વરૂપ છે, એમ અનુભવાય છે
ધ્યાન-ધ્યેયનું એકત્વ

उक्तं च-कटकस्य कर्ताहमिति, संजंघः कीदृशस्तदा ।

ધ્યાનધ્યેયૌ સદા સ્યાતા-માત્મેવાત્ર ધ્રુવં યદા ॥

અર્થ:—કડાનો કર્તા એમા કડું અને કર્તા, એમ બન્નેનો સમ્બન્ધ હોયછે, પણ બંન્ના ધ્યાન અને ધ્યેય બન્ને આત્માજ છે, ત્યાં બે ભૂદી વસ્તુનો સમ્બન્ધ કયા રહ્યો?

વિવેચન:—મારો આત્મા એમ બોલનાર હું અને આત્મા એમ જુદી વસ્તુઓ હોય તેમ મણે છે, અને હું તથા આત્માનો સમ્બન્ધ પ્રાતિથી દેખાડે છે પણ હું એજ આત્મા હોવાથી મારું શરીર, મારું મન, મારું વચન મારું ઘર, ઇલાહિ વાક્યો વ્યવહારમા ખરા છે, પણ મારો આત્મા એતો વ્યવહારમા, તેમજ પરમાર્થમા એમ ઉભયમા ખોટા છે, કારણ કે આત્મા તેજ હું છું ' સમ્વાહમસિ ' મારો આત્મા એમા મારો એમ કોણ કહેછે ?

૧ મૂળ પ્રતમા આ રચેાકનું ઉત્તરાર્ધ ૬૧ જગ્યાથી ભાષાતર કરનારના અર્થ ઉપરથી તેનું ઉત્તરાર્ધ જમનગર નિવાસી પડિત શ્રાવક દિરાલાલ વિ ઉત્તરાજે રચેલું ■

જે માટે એમ મોઢાદાગ ઓલવા પ્રયત્ન કરેછે, તેજ આ
મારો આ મા-એમાં મારો જે દેહને લગાડે અને બાહે
એમ કહે કે મારો આત્મા જે અસંવિત છે કારણ કે તે ૧/૩
અને ૨/૩ દેહ મારો આત્મા એમ વિભવી શકે નહીં મારો
આત્મા એમાં મારો જે બ્રહ્મ મસાવથી-૧/૩ મસાવથી તે
૫ છે મારો જેવા દેહદાના મિથ્યાભાવને દૂર કરી આત્મા
એમ ઓળખવું

પરમાત્મજ્ઞાનથી હરત શુ થાયછે ?

यदज्ञानाज्जन्मी भ्रमति नियतं जन्मगहनं ।

विदित्वायं सन्नसिदशमृतो याति द्यુતાम् ॥

स विज्ञेयः साक्षात्सकलश्रुवनानंदनिष्ठयः ।

परं ज्योतिष्माता परमपुरुषाचित्यचरितः ॥ ૪૦

અર્થ —જેના જ્ઞાનવિના પ્રાણી (જન્મ લેનારો) નિશ્ચયે
નમરૂપી વનમાં બંધે છે અને જે (આત્મા) ને જાણવાથી
તેજ ઇના શુરુ બૃહસ્પતિ કરતાં પણ નિરોપ મોઢાદને

મારો આત્મા જે માત્ર એક અપેનાથીજ ખરેખર એમ કહે
તે આ અપેના બંધે કે સો દશનુ સોનું એમ બોલે માર
(સોનાનું કહે) મારી સાકળી (સોનાની સાકળી) તો તે ખ
કારણ કે સોનું, કહે અને સાકળી આ ત્રણે જાણ નથી તે સુવર્ણ
■ એજ સોનું કહે થાયછે તેજ સોનું પાછી સાકળી થાયછે તે
જે આત્મારો શુદ્ધ સુવર્ણની માફક એક રૂપે રહી માર જ્ઞાન
દશન, મારે સુખ મારે ભવે (એજે આત્મતત્ત્વનું જ્ઞાન, દશન વ
પણ દેહભાવમા રહી મારો આ મા મહેલો જે તો રીક નથી જાતિ

મે છે, વળી જે મકળ લોકના સાક્ષાત્ સમ્પ્રભુવનને આનન્નિવાસ
જ છે, તે ઉત્કૃષ્ટ જ્ઞાનરૂપ પ્રકાશ છે, (મકળ જતુના) પાળક
છે, પરમ પુરુષ છે, તવા જેનું ચરિત ચિત્તવી ન શકાય તેનું છે,
એના પરમાત્માને બાણુવો

નિવેચન—જે વાસ્તવી વિશેષ લાભ કોઈ નથી, એટલે કે જે
સાદિઅનતપાણુ આપે છે, જે મૃદસ્પતિના ગુરુ થવાને યોગ્ય એવું
જ્ઞાન આપે છે, જેથી આનંદમા નિરતર મગ્ન થવાય છે, જે લોકો
કાચનું પ્રખરાક છે, જે સર્વ જીવોને પોતાની વાણીથી રક્ષે છે જે
અનતવીર્યને દર્શાવે છે, એવા સર્વને અચિંત્ય પરન્તુ ધ્યાનીને
અનુભવિત થતા પરમાત્માને બાણુવો, એના જેવું કોઈ શ્રેષ્ઠ
કાર્ય નથી

ડૉક્ટર બંક (Dr Burke) પોતાના (Cosmic Consci-
ousness) અનુભવજ્ઞાન નામના પુસ્તકમાં લખે છે કે 'તે
માયુસનું (અનુભવીનું) નીતિવર્તન સર્વ સામાન્ય લોકોમાં અત્યંત
ઉત્કૃષ્ટ છે ઇન્દ્રિયો અને વિકારો તેના ઉપર કોઈ પણ કાળે કાવી
જતા નથી પણ તેને વશવર્તા રહે છે તેની શુદ્ધિ કંઈ નથી
સમજાતી એમ નથી તે સર્વ દ્રવ્યના મધ્યાર્થ જાનને અનુલક્ષે છે
તેના દેહમાં મમત્વ જવાની, અને પોતાના મુદ્દા સર્વજીવોમાં
સમાનભાવ હોવાથી અર્નાઈ દયાવાળો હોય છે એટલું જ નહીં
પરન્તુ પોતાના મનપર પરિપૂર્ણ કાણુ હોવાથી પ્રમાણિત્વ
થઈ લય બગાડે છે મોતનીય પોતાના જીવનને રાશ્વત
અનુભવે છે અપૂર્વ રાતિ રાતિમાં ગુની રહે છે કર્મનું બળ ઘડી

તે મારો એમ મોઢાદ્વારા જોવા અવળ કહેલે, તેજ આ-
મારો આત્મા-એમાં મારો એ દેહને લગાડે. અને એ-
એમ કહે કે મારો આત્મા એ અસંતતિન છે કારણ કે દેહ ૧/૩,
અને ૧/૩ દેહ મારો આત્મા એમ યિનવી શકે નહીં. માટે મ,
આત્મા, એમાં મારો એ બહિરાત્મભાવથી-૧/૨ભાવથી જો-
ય છે. માટે એવા હડહડતા મિથ્યાભાવને દૂર કરી આત્માજ
એમ જોળખજું.

પરમાત્મજ્ઞાનથી વરત શું થાયછે ?

યદહાનાજન્મી શ્રમતિ નિયતં જન્મગદનં ।

વિદિત્વાયં સઘસિદ્ધસાધુક્રતો યાતિ ગુરુતામ્ ॥

સ વિજ્ઞેયઃ સાક્ષાત્સકલધ્રુવનાનંદનિલયઃ ।

પરં ડ્યોતિસ્ત્રાતા પરમપુરુષાચિત્પચરિતઃ ॥ ૪૦ ॥

અર્થઃ—જેના જ્ઞાનવિના પ્રાણી (જન્મ લેનારો) નિશ્ચયે
જન્મશ્રી વનમાં જમે છે, અને જે (આત્મા) ને જાણવાથી
તેજ ઇશ્વરના ગુણે જુદરૂપિત કરતાં પણ વિશેષ મોટાબને

મારો આત્મા એ માત્ર એક અવિદ્યાથીજ ખરું એમ કહેવા
તે આ અવેદ્યા-અણે કે સો દેહનું સોનું એમ જોલે, મારું
(સોનાનું કડું) મારી સાંકળી (સોનાની સાંકળી) તો તે જાણે
કારણ કે સોનું, કડું, અને સાંકળી આ ત્રણે બધાં નથી. તે સુવર્ણમાં
છે, એજ સોનું કડું થાયછે. તેજ સોનું પાછી સાંકળી થાયછે. તેમ
જે આત્માદેવે સર્વ સુવર્ણની માફક એક રૂપે રહી મારું જ્ઞાન, રૂ-
દરીન, મારું સુખ, મારું બીરવ. (એટલે આત્મવત્તવનું જ્ઞાન, દરીન વગેરે
પરંતુ દેહભાવમાં રહી મારો આત્મા કહેવો એ તો શીકે નથી-માર્ગી)

મે છે, વળી જે સકળ લોકના સાક્ષી સકલ જીવનને સ્પર્શી રહે છે, તે હિંદુષ્ટ જ્ઞાનરૂપ પ્રકાશ છે, (સકળ જંતુનાં) રક્ત છે, પરમ પુરુષ છે, તથા જેનું ચરિત્ર સિંહની ન સ્ત્રીનું છે, એવા પરમાત્માને ભણવો.

વિવેચન:—જે લાગણી વિશેષ લાગે છે તે સાદિઅનંતપણું આપે છે, જે જુદાસ્થાનના સુર મચાને એવું એનું જ્ઞાન આપે છે, જેથી આનંદમાં નિરંતર મગ્ન થવાય છે, જે દો કામનું પ્રકાશક છે, જે સર્વ જીવોને પોતાની વાળીથી રમે છે જે અનંતલીર્યને દર્શાવે છે, એવા સૂર્યને અલિપ્ત પરંતુ ખ્યાલને અનુભવગમ્ય થતા પરમાત્માને ભણવો, એવા જેનું ચેત્તુ ક્રેશ કાર્ય નથી.

ડૉક્ટર બુક (Dr. Bucke) જેનાના (Cosmic Consciousness) અનુભવજ્ઞાન નામના પુસ્તકમાં લખે છે કે “તે માણસનું (અનુભવીનું) નીતિવર્તન સર્વ આત્મિક દોષોથી અત્યંત હિંદુષ્ટ છે. દરિયો અને વિશ્વગો તેના ઉપર કોઈ સ્વપ્ન ક્ષત્રે કંપી જતા નથી, પણ તેને વશવર્તી રહે છે. તેની હૃદય કંઈ નથી સમજતી એમ નથી તે સર્વ દ્રવ્યનાં મધ્યસ્થ જ્ઞાનને અનુરૂપ છે. તેના દેહમાં મમત્ત્વ જવાથી, અને પોતાના સુદ્ધાં સર્વજીવોમાં સમાનભાવ હોવાથી અલૌકિક દયાવાળો હોય છે. એટલું જ નહીં પરંતુ પોતાના મનપર પરિપૂર્ણ કાંચ હોવાથી સમાધિસ્થ થઈ, ભય ભગ્ન છે, મોતનીપર પોતાના જીવનને શાશ્વત અનુભવે છે, અપૂર્વ શાંતિ શાંતિમાં સુવી રહે છે, કર્મનું બળ વધી

જઈ લયા લાગતા જણાય છે, અપૂર્વ જાતૃતિમા રાત્રિદિવસ રહી,
આનંદસરોવરમા મગ્ન રહે છે ”

સત્ત્વીર્યધ્યાનનો ઉપસહાર

इत्थं यन्नानवच्छिन्न-भावनाभिर्भवच्युतम् ।

भावयत्यनिशं ध्यानी-तत्सર્वीर्यं प्रकीर्तितम् ॥ ૪૧ ॥

અર્થ—એ પ્રમાણે જે નિરતર ધ્યાનમા ભાવનાઓથી સસા
રરહિત પરમાત્માને રાત્રિદિવસ ખ્યાવે છે તે ધ્યાન, તે સર્વીર્ય
ધ્યાન કહેવાય છે

વિવેચન:—જો વીર્યયુક્ત ધ્યાન કરવામા આવે, તો આ જ
વમાજ અનુભવજ્ઞાન થઈ-થથીભેદ થઈ ઉપશમ સમ્યક્ત્વ
પામી, શ્રેણીપર ચડી, છવ પરમાત્મદશાને અનુભવે છે, એમ
આ પ્રકરણનો સાર છે

સમાધિશતકમા પછુ કહ્યુ છે કે —

एवं त्यक्त्वा वहिर्वाचं, त्यजेदंतरशेषतः ।

एष योगः समासेन, प्रदीपः परमात्मनः ॥

અર્થ:—જે (સર્વીર્ય) થઈ જહિર્વાચાને, અને અંતરમા થતા
સકળ અંતર જલપને (નિકલપોને) છોડી દે છે, તે એક માસ જે
ટલા ટકા વખતમા પરમાત્માની જ્યોતિ પ્રાપ્ત કરવારૂપ યો
ગને પામે છે

इति ज्ञानार्णवे योगप्रदीपाधिकारे आचार्यधीशुमचन्द्रदेवविरचिते

सर्वीर्यध्यानप्रकरणं समाप्तम् ॥

॥ शुभ भूयात् सर्वजतूनां ध्यानिनां च ॥

શ્રી ગુણચંદ્રાચાર્યવિરચિત જ્ઞાનાર્ણવના યોગપ્રદીપ અધિકાર ઉપરની શ્રી દેવચંદ્ર મુનિકૃત ધ્યાનદીપિકા.

ગુણ અનતધર જીવને વચે લવમે કર્મ ધરો નિજ ભાવના ॥ ૧ ॥ ટેક
 રાગદ્વેષ મુખહિ વહદયા, શત્રુ હણુ ધરી ધ્યાન ॥ ધરો ૦ ॥
 આતમ લખો નિજ જ્ઞાનસુ બાવી કર્મ અજ્ઞાન ॥ ધરો ૦ ॥
 કર્મહણુ તિમ ધ્યાનશુ જેમ ન પડુ લવમાહે ॥ ધરો ૦ ॥
 લવ જ્વર અજ્ઞાને નડ્યા, નવી દીક્ષે શીવરાહ ॥ ધરો ૩ ॥
 પરમાતમ જગગુરુ ઠમ્બો નિરસ વિપયને સગ ॥ ધરો ૦ ॥
 સવસં આતમ નવી લેખીયો ભ્રમ અજ્ઞાને રગ ॥ ધરો ૦ ॥ ૪ ॥
 આતમરૂપ પિછાણુવા જ્ઞાનદ્રષ્ટિ કંગી કેખ ॥ ધરો ૦ ॥
 પચધેય^૧ અરૂ આતમા, જ્ઞાન ગુણુ એક લેખ ॥ ધરો ૦ ॥ ૫ ॥
 નિલ છતો છે સહજ તે કેવળ ગુણુ મુજમાહી ॥ ધરો ૦ ॥
 મોહ દાહ, ત્યા પીડવે, જ્ઞાન અમૃત જ્યા નાહિ ॥ ધરો ૦ ॥ ૬ ॥
 કર્મ ઉદય ચલિગતિ ભમુ નિશ્ચય સિદ્ધ સ્વરૂપ, ॥ ધરો ૦ ॥
 કર્મને ભજી દેમ હું અનત ચતુષ્ઠય ભૂપ^૨ ॥ ધરો ૦ ॥ ૭ ॥
 તજ આશા નિજ શક્તિય, હું આનંદ સ્વભાવ ॥ ધરો ૦ ॥
 છેદ અજ્ઞાન અનાદિનો, આજ લક્ષો નિજદાવ ॥ ધરો ૦ ॥ ૮ ॥

૧ ધર્મ-અધર્મ-આહાર પુદ્ગલવાસ્તવ અને કાળ એ પાંચ દ્રવ્ય ધર્મેય
 અને જ્ઞાન ગુણમય એટલે પ્રમાણમય જીવ ૨ અનત દર્શન, અનત જ્ઞાન-
 અનત ચરિત્ર અને વીર્ય એ ચાર

એમ જાણી ધીરજ ધરી, રાગાદિ મલ્લ ખોય ॥ ધરો ॥
 ખાવે આતમ શક્તિશું, ધર્મ શુક્લ ધ્યાન હોય ॥ ધરો ॥ ૬ ॥
 ધ્યાનાધ્યે સ્વરૂપથી, ધ્યાનો સ્વવેદ ધ્યાન ॥ ધરો ॥
 કર્મહીન સર્વસત્તા, નિર્મળ શીળ ભગવાન ॥ ધરો ॥ ૧૦ ॥
 જડચેતન જીવાદિએ, ધ્યેય સ્વભાવ પિછાળી ॥ ધરો ॥
 ધ્યાન લહો મન સ્થિર કરો, જ્ઞાન ધ્યાએ આજી ॥ ધરો ॥ ૧૧ ॥
 પરમેશ્વર પરમાત્મા, ધ્યેય અરૂપી દેવ; ॥ ધરો ॥
 દ્રવ્યાર્થિક નય શાશ્વતો, એ પરમાતમ સેવ. ॥ ધરો ॥ ૧૨ ॥
 ભવદુઃખ ક્ષયકર શુદ્ધ છે, જ્ઞાનયત્રી પરભિન્ન ॥ ધરો ॥
 જગત સકલ આદર્શ જયું, જીર્ણુ જ્યોતિમય ॥ ધની ॥ ૧૩ ॥
 દર્શન, જ્ઞાન, આનન્દમય, અક્ષર વિગત વિકાર ॥ ધરો ॥
 ઇદ્રિયિષ્ટુ નિકલ ગુણી, શાંત જાણુ શીવધાર ॥ ધરો ॥ ૧૪ ॥
 શુદ્ધ અજગુણુ યુક્ત છે, નિર્મળ અમેય અમેય ॥ ધરો ॥
 પરત્યાગી અક્ષય ગુણી, જ્ઞાનીને આદેય ॥ ધરો ॥ ૧૫ ॥
 અલુપ્તી પણુ જે સૂક્ષ્મ છે, નભથી પણુ જે વૃદ્ધ ॥ ધરો ॥
 જગન્ પૂજ્ય નિર્ભય સદા, પરમાતમ શિવ સિદ્ધ ॥ ધરો ॥ ૧૬ ॥
 ધ્યાને કર્મ સહુ ગણે, જગશુર અમલ અરૂપ ॥ ધરો ॥
 જિણુ જાણે સહુ જાણિયે, જય અવિદ્યા મૂપ ॥ ધરો ॥ ૧૭ ॥
 તત્ત્વદષ્ટિ નિજ થીર હુવે, જાણે નિજ અનુભૂતિ ॥ ધરો ॥
 ધરો, ધ્યેય, જ્ઞેય આદેય તે, અંતર આતમભૂત ॥ ધરો ॥ ૧૮ ॥
 વચન અગોચર ભ્રમવિના, ચિંતવી સહજ અનંત ॥ ધરો ॥
 જાસ જ્ઞાનમેં અંશ જયું, જાવે દ્રવ્ય અનંત ॥ ધરો ॥ ૧૯ ॥
 આતમજ્ઞાનથી આત્મને, જાણ્યા થાયે સિદ્ધિ ॥ ધરો ॥

(૧૧૯)

મુનિ તન્મય ગુણ તિલાલકે, તથા ગ્રહી કાનહી નહિ ॥ ધરો ॥ ૨૦ ॥
 લીન થઈ ગ્રહે એકતા ધ્યાનાધ્યાન મુખેય ॥ ધરો ॥
 પરમાત્મા અતરાત્મા, એક અલિપ્ત અમેય ॥ ૨૧ ॥
 કટમે કટ કર્તા તણી, દિસે દુવિધા રીતિ ॥ ધરો ॥
 પશુ ધ્યાન ધ્યેય એ આત્મા, એથી ન બીય પરતીત ॥ ધરો ॥ ૨૨ ॥
 ભવમે ભમ્યો અજ્ઞાનથી, વિણવાધાની જ નાણુ ॥ ધરો ॥
 પરમ જ્યોતિ જગદુ ખહરૂ, તેહીજ અનુભવ ભણુ ॥ ધરો ॥ ૨૩ ॥
 ભાવે એમ નિજ ભાવના, ધ્યાન બીજ ગુણધામ ॥ ધરો ॥
 દેવચદ્ર મુખ સાગરૂ, ધ્યાન અમોચખ પામ ॥ ધરો ॥ ૨૪ ॥

“અનુભવ.”

અનુભવ જ્ઞાન—‘પાપને પ્રભળે છે, પુણ્યને પણ પીંગાળી
 અવ્યાબાધ મુખ (કે આનંદ) મા રમાડે છે શ્રમને શાંતિ કરી
 નિજગુણ રમણતારૂપ એજ ક્રિયામા રાખે છે ’

અનુભવીના બાહ્યચિહ્ન The person (man of cosmic
 consciousness,) has an exceptional physique, excep-
 tional beauty of build and carriage, exceptionally
 handsome features, exceptional health exceptional
 sweetness of temper, exceptional magnetism

અનુભવીનું શરીર અસાધારણ વજ્રતામય હોય એનું સ્થાન અતિસુંદર હોય છે, તેમની મુખાકૃતિ વનેરે આ તાપવાળા હોય છે, તેમનો સ્વભાવ શાંત, મધુર હોય છે, અને તે પોતે સર્વને આકર્ષક હોય છે.

અનુભવીની આખ સર્વન પરમાત્માના સ્વરૂપ દેખી રહે છે, નાક દિવ્ય મુગધને મુંઘી રહે છે, મુખ બોલતું નથી પણ પરમાત્માના ગુણકીર્તનનું કથી કરતું હોય તેમ જણાય છે, કાન બીડું કઈ સાંભળતા નથી પણ જે જે સંભળાય છે તે પરમાત્મા જોવાતા હોય તેમ તેને સંભળાય છે અને પરણમે પણ તેમજ છે હાથ લેતા નથી પણ સ્વવસ્તુનું મહત્ત્વ કરતા જણાય છે, હાથ દેતા નથી પણ પરવસ્તુનું જ્ઞાન કરતા જણાય છે, પગ ચાલતા નથી પણ પરમાત્માની પ્રદિશિલ્લા કરતા હોય એમ જણાય છે, ચામા-અજ્ઞાન-પરવસ્તુનો ત્યાગ કરતી, જ્ઞાન દર્શન ચરિત્ર, મુખ વીર્ય ઇલાદિ અનંત ગુણોને મહત્ત્વ કરતી ઇદ્રિયો હોય તેમ જણાઈ રહે છે મન શાંત હોવાથી આદર્શનું કામ કરે છે અને આત્મારૂપી સૂચમાથી જ્ઞાનાદિ અનંત સૂચો ઉદય પામતા જણાય છે અનુભવિના આવા ચિન્હ લાલનને તો ઘણીકવાર પ્રતીત થયાં છે અને થાય છે

આ ચૌદ રાજલોકની જીવરાશિ માનને અનુભવજ્ઞાન હો એમ લાગેનું અનવરત ચાલતું હૃદયગાન છે, અને તે પ્રમાણે સર્વદા હો

શુભ મૃત્યારસર્વેષામ્ ॥

